JOSE ORTEGA Y GASSET

sevgi üstüne

ÇEVİREN: YURDANUR SALMAN

cogito

YAPI KREDİ YAYINLARI

SEVGİ ÜSTÜNE

José Ortega y Gasset; (9 Mayıs 1883-18 Ekim 1955) Madrid ve Alman üniversitelerinde okudu. 1910'da doğduğu kente (Madrid) dönerek metafizik profesörü oldu. Çeşitli dergiler çıkararak İspanya'da kültür ve edebiyatı yeniden canlandırma hareketinde önemli bir isim oldu. La Revista de Occidente bu dergilerin en tanınmışıdır. İç savaşın çıkmasıyla İspanya'dan ayrılan Gasset, önce Fransa sonra Arjantin'de yaşadı.

Yaşamının son yıllarında tekrar İspanya'ya döndü ve 1955'de Madrid'te öldü. Ne söylediği kadar nasıl söylediğine de önem veren bu İspanyol filozof, Camus'ye göre "Nietzsche'den sonra belki de en büyük Avrupalı yazar"dır.

Bir aficionado'dur. Bir entelektüel torero olma eğilimindedir. Bir felsefeci olarak çok fazla hayata ilişkindir. Bu yüzden hep eleştirilir. Ama o, susmak ve salt felsefe yapmak yerine hep konuşur. Her şey üzerine: Aşk, kadınlar, İspanya, Anne de Noailles'in şiiri, Roma İmparatorluğu, nüfus patlaması ve başka ne varsa.

Bir sürgün ama ülkesinin geçmişiyle, bugünüyle ve yarınıyla samimiyetle ilgili bir İspanyol: Avrupa'da da kendini evinde hisseden bir dünya insanı. Çünkü Gasset, bir âşık, bir konser izleyicisi, bir boğa güreşi meraklısı, bir magazin okuru aynı zamanda.

Başlıca yapıtları: *Adán el parasío* (1910: Adem Cennette), *Meditaciones del Quijote* (1914:Kişot Üzerine Düşünceler), *El tema de nuestro tiempo* (1923: Çağımızın Konusu), *España invertebrada* (1922: Omurgasız İspanya), *La Rebelión de las masas* (1929: Kitlelerin Ayaklanışı).

Gasset'in bitiremediği büyük yapıtının derslerinde de kullandığı uzun bir bölümü 1957'de *El hombre y la gente* (İnsan ve Adamlar) adıyla yayınlandı. Ortega y Gasset'in Türkçedeki ilk kitabı 1992 yılında 'Tarihsel Bunalım ve İnsan' adı altında bir seçki olarak Metis Yayınları'ndan çıkmıştı.

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

SEVGİ ÜSTÜNE

Bir Konuya Çeşitli Yaklaşımlar

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN:
YURDANUR SALMAN

YKY

Cogito - 42
ISBN 975-363-213-4

Sevgi Üstüne / José Ortega y Gasset
Özgün Adı: Estudios sobre el Amor
Çeviriye esas olan metnin adı: On Love, aspects of a single theme
İngilizceden Çeviren: Yurdanur Salman

1. baskı: 3000 adet, İstanbul, Haziran 1995

Yayına Hazırlayan: Birhan Keskin
Tasarım: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzelti: Birhan Keskin
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Şefik Matbaası

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1995
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İÇİNDEKİLER

I
Sevginin Özellikleri • **7**
II
Stendhal'da Sevgi • **15**
III
Sevgide Seçmenin Payı • **53**
IV
Santillana Markizi'nin Portresi Önünde Düşünceler • **83**
V
Arkada Geyik Bulunan Doğa Görünümü • **91**
VI
Salome'nin Portresi • **101**
VII
İlginç Erkeğin Ruhsal Yapısına Doğru • **105**

I

Sevginin Özellikleri

İşe "aşk ilişkileri"nden değil de sevgiden söz ederek başlayalım. "Aşk ilişkileri" erkeklerle kadınlar arasında geçen oldukça rastlantısal öykülerdir. Bu ilişkilere katılan sayısız etken, ilişkinin gelişmesini öylesine karmaşıklaştırır, öylesine arap saçma çevirir ki "aşk ilişkileri"nin çoğuna gerçek anlamda sevgi dışında her şey karışır. "Aşk ilişkileri"ni, bu ilişkilerin bin bir renkli aldatıcı mantığını ruhbilimsel çözümlemeden geçirmek çok ilginç olacaktır; ama gerçek sevginin ne olduğunu belirlemeden yola koyulursak pek bir yere varamayız. Bundan başka, sevgi incelemesini yalnızca erkeklerle kadınların birbirleri için geliştirdikleri duygulara indirgemek, konuyu daraltmak olur; kaldı ki Dante, güneşle öteki gezegenleri sevginin yönettiğine inanıyordu.

Bu astronomik boyutlara çıkmadan, sevgi olgusunu kendi içinde taşıdığı çeşitli yönlerden ele alalım. Bizler erkek olarak kadını, kadın olarak da erkeği sevmekle kalmayız; sanatı ve bilimi de severiz; anne çocuğunu sever; dindar kişi Tanrı'yı sever. Sevgi nesnelerinin sonsuz çeşitliliği ve birbirinden uzaklığı, sevgiyi oluşturan belli özellik ve nitelikleri düşünürken uyanık olmaya götürmelidir bizi; bunlar sevginin kendisinden değil de, sevilebilecek değişik nesnelerden gelen özellikler ve nitelikler olabilir.

Yıllardır aşk ilişkileri üzerine çok fazla, sevgi üzerineyse çok az şey söylenegelmiştir. O görkemli Yunan çağından bu yana, her çağ kendine göre yüce bir duygu kuramı geliştirmiş olsa da, son iki yüzyıldır ortada böyle bir kuram yoktur. Eski dünya Platon'un dünyasına, bunun sonucu olarak da Stoacılar'ın öğretilerine göre

belirlenmişti. Ortaçağ'da St. Thomas'la Araplar'ın öğretileri benimsendi; XVII. yy'da da Descartes'la Spinoza'nın tutku öğretileri büyük bir heyecanla incelendi. Geçmişteki büyük düşünürlerin hiçbiri bu konuda kendi kuramını geliştirmeden edemedi. Gene de bizler, duyguları yüce bir biçemle dizgeleştirmeyi başaran ustalar olamadık hiçbir zaman. Ancak son zamanlarda Pfänder ve Scheler'in yapıtlarıyla bu sorun yeniden gündeme geldi. Arada geçen süredeyse, iç benliğimiz gittikçe karmaşıklaştı, algılarımız daha bir bilendi.

Duygularla ilgili eski kuramları bugün kendimize uygulamanın yetersiz kalacağı ortadadır. St. Thomas'ın, Yunan geleneğini özetleyerek bize aktardığı sevgi fikri açıkça yanlıştır. Ona göre sevgiyle nefret, arzunun, iştahın ya da şehvetin iki değişik biçimidir. Sevgi, iyi olduğu sürece iyi bir şeye karşı duyulan arzudur –*concupiscibile circa bonum*(*); olumsuz bir arzu olan nefretse, kötülüğün yadsınmasıdır– *concupiscibile circa malu*(**). XVIII. yy'a dek ruhbilimin başına dert olan iştahlarla ya da arzularla duygular arasındaki o kargaşa böylece açıklanmış olur; aynı kargaşaya, bu kez estetik alanına aktarılmış olarak Rönesans'ta rastlıyoruz. Nitekim Muhteşem Lorenzo, "*L'amore è un appetito di bellezza,*"(***) diyor.

Oysa sevginin özünü oluşturan şeyin elimizden kayıp gitmesini önlemek için yapılması gereken en önemli ayrımlardan biri budur. Özel yaşamlarımızda, sevgi ölçüsünde bereketli başka bir duygu yoktur; sevgi giderek doğurganlığın simgesi bile olur. Çünkü kişinin sevgisinden pek çok şey doğar: arzu, düşünce, istem, eylem. Bununla birlikte, bir tohumdan çıkan ürünler gibi, sevgiden doğan bu şeylerin hepsi sevgi değildirler ama onun varlığını öngörürler. Elbette sevdiğimiz şeyi şu ya da bu biçimde isteriz de; öte yandan sevmediğimiz pek çok şeyi, bizi duygusal bakımdan hiç ilgilendirmeyen şeyleri de isteriz. İyi bir şarabı arzulamak onu sevmek anlamına gelmez; bir esrar tutkunu da, zararlı etkileri yüzünden nefret eder ama gene de arzular esrarı.

Bununla birlikte, sevgiyle arzu arasında bir ayrım gözetmek için daha sağlam ve daha ince bir neden vardır. Bir şeyi arzu etmek, kuşkusuz o şeye sahip olmaya doğru ilerlemek demektir ("sahip olmak" burada bizim bir parçamız olmasını istemek anlamındadır). Bu nedenle arzu, doyurulur doyurulmaz söner, doyumla birlikte sona erer. Oysa sevgi sonsuza dek doyumsuz kalır. 'Arzu-

(*) *concupiscibile circa bonum:* iyinin olanın çekim gücü; iyinin çekiciliği (Ç.N.)
(**) *concupiscibile circa malum:* kötünün çekim gücü; kötünün çekiciliği (Ç.N.)
(***) "*L'amore è un appetito di bellezza.*": "Sevgi güzele duyulan iştahtır." (Ç.N.)

nun edilgen bir özelliği vardır; bir şeyi arzu ettiğimde, aslında arzu ettiğim şey o nesnenin bana gelmesidir. Yerçekiminin merkezi olarak ben, her şeyin benim önüme düşmesini beklerim. İleride göreceğimiz gibi sevgi, arzunun tam tersidir, çünkü baştan sona etkinliktir. Sevgide, nesnenin bana gelmesi yerine, ben nesneye giderim ve onun bir parçası olurum. Sevgi eyleminde iki kişi kendilerinin dışına çıkarlar. Belki de doğanın insana, kendisinin dışına çıkıp başka bir nesneye yönelme olanağını tanıdığı en yüce etkinliktir sevgi. O bana doğru gelmez, ben ona doğru çekilirim.

Sevgi üzerine derinliğine düşünen ve belki de gelmiş geçmiş en büyük erotik yaratılışlardan birine sahip olan St. Augustine, sevgiyi bir arzu ya da bir iştah olarak yorumlayan görüşü aşmayı zaman zaman başarır. Böylece, lirik bir anlatımla: *Amor meus, pondus meum: illo feror, quocumque feror.* "Sevgim benim ağırlık merkezimdir; o nereye giderse, ben de oraya giderim,"der. Sevgi, sevilen şeye doğru bir çekilmedir.

Spinoza bu yanlışı düzeltmeye çalıştı; iştahları bir yana bırakarak sevgiden doğan âşıkane duyguların coşkusal bir temeli olduğunu söyledi; ona göre sevgi, mutlulukla o mutluluğu yaratan nedenin birleşmesinden doğuyordu; bunun tersine, nefret de üzüntüden ve o üzüntünün kaynağını bilmekten doğuyordu. Bir şeyi ya da birini sevmek, yalnızca mutlu olmak, aynı zamanda mutluluğumuzun o şey ya da kişiden geldiğini bilmek demekti. Burada da gene sevginin, getirebileceği olası sonuçlarla karıştırıldığını görüyoruz. Sevenin, sevgilisinde mutluluk bulduğundan kim kuşku duyabilir? Oysa sevginin bazen çok acıklı, ölüm kadar acıklı –yüce ve ölümcül bir işkence– olduğu da kuşku götürmez. Dahası var: Gerçek sevgi, kendini bir bakıma çekebildiği acılar ve ıstıraplarla belli eder; en iyi bunlarla ölçülür ve hesaplanır. Seven kadın, ilgi görmemektense, sevgilisinin kendisine çektireceği acıları yeğler. Portekizli rahibe Mariana Alcoforado'nun, vefasız sevgilisine yazdığı mektuplarda şöyle tümcelere rastlarız: "Bana yaşattığın mutsuzluklar için yüreğimin derinliklerinden teşekkür ediyorum sana; seni tanımadan önce yaşadığım sakin günlerden nefret ediyorum.

"Tüm dertlerimin çözümünün nerede yattığını açıkça biliyorum. Seni sevmekten vazgeçtiğim an bu dertlerin hepsinden kurtulurum. Ama çözüm mü bu! Hayır, seni unutmaktansa acı çekerim, daha iyi. Ah! Acaba elimde mi bu benim? Bir anlığına bile seni sevmemeyi istemekle suçlayamam kendimi; eninde sonunda sen, acınmayı benden daha çok hak ediyorsun, çünkü Fransız sevgililerinin sana bağışladıkları tüm o boş zevkleri tatmaktansa, benim

çektiklerimi çekmek çok daha iyidir." İlk mektup şöyle bitiyor: "Hoşça kal; beni hep sev ve bana daha büyük ıstıraplar çektir." İki yüzyıl sonra da, Mademoiselle de Lespinasse şöyle diyor: "Seni, insanın sevmesi gerektiği gibi seviyorum: umarsızca."

Spinoza'nınki dikkatli bir gözlem değildir: Sevgi, mutluluk değildir. Vatanını seven kişi, onun uğrunda ölebilir; bir aziz de sevgisinden ötürü canını verebilir. Bunun tersi de doğrudur; kendi kendisinden zevk üreten, nefret ettiği kişiye verdiği zarardan kendinden geçercesine coşku duyan bir nefret türü vardır.

Bu ünlü tanımlar bize yetmediğine göre, sevgi edimini, bir böcekbilgininin kırda yakaladığı böceği sınıflandırması gibi tanımlamaya çalışmak belki daha iyi olacaktır. Umarım ki okurlarım, şimdiye dek bir şeyi ya da bir kişiyi sevmişlerdir ya da sevmektedirler de duygularını o kırılgan kanatlarından yakalayıp iç gözlemlerinin önünde dikkatle, sarsmadan tutabilirler. Hem balı, hem de zehiri tanıyan bu titrek arının en genel ve en soyut özelliklerini sıralamaya çalışacağım. Böylece okur, burada vereceğim çözümlemenin, kendi içinde bulduğu duygularla çakışıp çakışmadığına karar verebilir.

İncelendiğinde sevgi gerçekten de arzuya benzer, çünkü bir kişi olsun, bir şey olsun, sevgi nesnesi onu heyecanlandırır. Ruh huzursuzlaşır; nesnenin yarattığı uyarıyla bir noktasından ince bir biçimde zedelenir. Öyleyse bu tür uyaranın merkezcil bir yönü vardır: Nesneden bize doğru gelir. Ne var ki sevgi edimi bu heyecanın, daha doğrusu bu uyarının gelmesinden çok sonra başlar. Sevgi, nesnenin gönderdiği delici okların açtığı yaralardan dışarıya fışkırarak nesneye doğru etkin bir biçimde akmaya başlar; bundan sonra da her türlü uyarının ve arzunun ters yönünde hareket eder. Sevenden sevgiliye –benden ötekine– doğru merkezkaç yönde ilerler. Kendimizi ruhsal bir devinim içinde, bir nesneye doğru yönelmiş ve hiç durmadan iç benliğimizden başka birine doğru akar durumda bulmamız, sevginin ve nefretin temel özelliğidir. Bunların birbirinden ne bakımdan ayrı olduğunu biraz sonra göreceğiz. Ruhsal olarak sevgiliye doğru çekilmek, yakınlaşma ve onu dıştan tanıma sorunu değildir yalnızca. Bu dış edimlerin hepsi, sonuç olarak elbette sevgiden doğarak gelişir; ne var ki sevginin tanımında bunlar bizi ilgilendirmediğinden, şimdi girişeceğimiz işte hepsini bütünüyle bir yana bırakarak unutmak gerekecektir. Söyleyeceğim her şey, bir süreç olarak ruhsal içsellik taşıyan sevgi edimiyle ilgili olacaktır.

Sevdiğiniz Tanrı'ya, bedeninizin uzantısı olan bacaklarınızla

yürüyerek ulaşamazsınız; gene de O'nu sevmek, O'na doğru gitmek demektir. Sevdiğimizde, içimizdeki dinginliği ve sürekliliği terkederek gerçekten o nesneye doğru göç ederiz. Sürekli bir göç durumu içinde olmak, sevgi içinde olmak demektir.

Düşünce ya da istem edimleri, dikkat etmişsinizdir, anlıktır. Bu edimlere hazırlanmakta biraz yavaş davranabiliriz, ama uygulaması uzun sürmez; göz açıp kapayıncaya dek olup bitiverir; çok yüksek hızda tamamlanan edimlerdir bunlar. Bir bildiri tümcesini anlarsam, anında, birdenbire anlarım. Oysa sevgi, zaman içine yayılır; insan, bir mıknatıstan çıkan kıvılcımlar gibi yanıp sönen ani anlar ya da kopuk kopuk zamanlar dizisi içinde sevmez; sevgiliyi sürekli olarak sever. Bu da, çözümlemekte olduğumuz duygunun yeni bir yanını ortaya çıkarır: Sevgi bir akıştır; ruhsal maddeden oluşan bir ırmaktır; kaynak suyu gibi hiç durmadan akan bir sıvıdır. Şimdi anlatmaya çalıştığım özelliği sezgisel olarak billurlaştırmak için bir eğretileme kullanacak olsak, sevginin bir patlama değil, kesintisiz bir akış, sevenden sevgiliye doğru ilerleyen ruhsal bir ışınım olduğunu söyleyebiliriz. Yalnızca bir kez oluşan bir boşalma değil, bir akıştır sevgi.

Pfänder, sevginin ve nefretin bu akışkanlık ve süreklilik yönünü büyük bir sezgiyle irdelemiştir.

Daha önce, sevgide her zaman bulunan üç özellikten ya da nitelikten söz etmiştik: Sevgi merkezkaçtır; nesneye doğru gerçek bir ilerleyiştir; süreklidir ve akışkandır. Sevgiyle nefret arasındaki temel ayrımı artık belirleyebiliriz.

Merkezkaç olduklarından sevgi de, nefret de aynı yönde hareket eder; söz konusu kişi de nesneye doğru hareket eder; ama aynı yönü paylaşmalarına karşın, nedenleri ve niyetleri birbirinden farklıdır. Nefretin nedeni olumsuzdur, bundan dolayı insan, nesneye doğru ama ona karşı olarak gider. Sevgideyse insan gene nesneye doğru ama bu kez ondan yana olarak gider.

Bu iki duyguda ortak olarak bulunan ve aralarındaki ayrımdan daha ağır basan bir başka dikkate değer nokta da şudur: Düşünme ve isteme edimlerinde, ruhsal ateşlilik diye adlandırabileceğimiz şey yoktur. Öte yandan, bir matematik teoremiyle karşılaştırıldığında, sevginin ve nefretin sıcaklığı vardır; bundan da öte, bu ateşlilik, derece bakımından çok büyük bir çeşitlilik sergiler. Tüm sevgiler çok değişik sıcaklık evrelerinden geçer. Bu nedenle gündelik dilde, çok yerinde olarak, sevginin soğumasından söz edilir; se-

venin, sevgilisinin sıcaklığından ya da soğukluğundan yakındığı dile getirilir.

Duygulanmanın ısısı üzerine bir bölüm yazmaya kalkarsak, çok eğlenceli ruhbilimsel gözlem alanlarına sürüklenebiliriz. Böyle bir bölümde bence, evrensel tarihin şimdiye dek aktöre ve sanat alanında gözden kaçırılan yönleri ortaya çıkacaktır. O zaman tarihteki büyük ulusların ısılarından da söz edebilirdik –Yunanlılar'ın, Çinliler'in ve XVIII. yy. Avrupa'sının soğukluğundan; romantik Avrupa'nın vb.nin Ortaçağ'daki ateşliliğinden; ruhlar arasındaki ateşlilik farklarının insan ilişkilerini nasıl etkilediğinden de söz edebilirdik– iki insan karşılaştığında, dikkat ettikleri ilk şey duygusal ısılarının derecesi olurdu; kısacası, sanat biçimlerinin, özellikle de yazın biçemlerinin, sıcaklık diyebileceğimiz bir niteliğinden söz ederdik. Ama böylesine geniş bir konunun kabuğunu şöyle bir kazıyıvermek bile olanaksızdır.

Sevginin ve nefretin ateşi, en iyi biçimde nesnesine bakılarak anlaşılır. Sevgi, nesnesi için ne yapar? Yakında ya da uzakta olsun, eş ya da çocuk olsun, sanat ya da bilim olsun, vatan ya da Tanrı olsun sevgi, kendisini sevgilinin yararına ortaya koyar. Arzu, arzulamanın tadını çıkarır; ondan doyum sağlar, ama o ona hiçbir şey vermez, hiçbir şey katmaz; verecek hiçbir şeyi yoktur. Sevgi ve nefret sürekli etkindirler; sevgi, uzaktan olsun, yakından olsun özellikle yüceltici, övücü, olumlayıcı, okşayıcı bir tutum içindedir. Nefret de, nesnesini aynı tutkulu havayla sarar ama zedeler, kızgın sam yeli gibi kavurur, iyice aşındırır ve yok eder. Bütün bunların –yineliyorum– gerçekten olması gerekmez; nefretle yan yana bulunan duygulara, bu duygunun kendisini oluşturan düşsel edimlere değiniyorum şimdi. Öyleyse sevginin, sevgiliyi sıcak bir havayla onaylayarak aktığını, nefretinse aşındırıcı bir zehir çıkardığını söyleyebiliriz.

Sevginin ve nefretin birbirine karşıt olan bu eğilimleri, kendisini başka bir biçimde de belli eder. Sevgide nesneyle bütünleştiğimizi duyumsarız. Bütünleşmek ne demektir? Yalnızca bedensel bir birleşme ya da yakınlaşma değildir bu. Belki de dostumuz (genel olarak sevgi ele alındığında dostluk unutulmamalıdır) uzakta bir yerdedir de ondan haber alamıyoruzdur. Onunla genelde simgesel bir bütünleşme içindeyizdir; ruhumuz inanılmaz bir biçimde genişleyerek bu uzaklığı kapatmıştır sanki; dostumuz nerede olursa olsun, onunla temelde birlik içinde olduğumuzu duyarız. Güç bir zamanda birisine, "Bana güven; senin yanındayım," derken anlatmak istediğimiz biraz da budur; yani senin inandıkların benim de inan-

dıklarımdır, seni her zaman destekleyeceğim.

Öte yandan nefret –sürekli olarak, nefret ettiği şeye doğru gitse de– aynı simgesel anlamda nesneden ayırır bizi. Nesneden bütünüyle kopuk bir uzaklıkta tutar; arada bir uçurum oluşturur. Sevgi, gönülleri birbirine yaklaştırarak uyum yaratır; nefretse uyumsuzluğa, fizikötesi bir uzaklaşmaya, nefret edilen nesneden mutlak bir yalıtlanmaya yol açar.

Mutluluk ya da üzüntü gibi edilgen duygularla karşılaştırıldığında sevgi ve nefrette söz konusu olan etkinliğin, neredeyse çaba diyebileceğimiz bu şeyin, türünü anlamaya başlayabiliriz artık. Mutlu olmak ya da üzüntülü olmak gibi deyişlerin ardında yatan bir neden vardır. Aslında bunlar, sonuçları bakımından çaba ya da edim değil birer durumdurlar. Üzüntülü kişi, üzüntüsüyle ilgili olarak, mutlu insan da mutluluğu konusunda bir şey yapmaz. Oysa sevgi, nesnesine doğru gözle görülür bir yayılmayla uzanır; gözle görülemez olsa da kutsal bir göreve, olabilecek en etkin işe, nesnesini doğrulama işine girişir. Sanatı ya da vatanı sevmenin ne demek olduğunu bir düşünün: Sevmek, bir an bile bunların varlığından kuşkulanmamak demektir; bunların var olmaya değer olduklarını her an kabul etmek ve doğrulamak demektir. Bu olumlu kararı, yargıcın soğukkanlılıkla birisine hak tanıması gibi değil, o hakka katılma, o kararı eyleme aktarma hakkını da tanıyarak almak demektir. Nefret etmekse bunun tam tersidir. Nefret, bir bakıma nefret edilen şeyi öldürmek, kafamızda yok etmek, soluk alma hakkını elinden almaktır. Birisinden nefret etmek, onun varlığından rahatsız olmak demektir. Doyuma yol açacak tek şey, o kişinin tümüyle ortadan kalkması olacaktır.

Sevginin ve nefretin, sözünü ettiğim bu son belirtiden daha temel bir belirtisi olduğunu sanmıyorum. Bir kez bile sevmek, sevgilinin varolduğu konusunda ayak diremek demektir; onsuz bir evren (her şey o tek nesneye bağlı olduğuna göre) bulunabileceği olasılığını yadsımak demektir. Ama bunun, sonunda *aynı şeye* indirgendiğini gözden kaçırmamak gerekir; o şey, *bize bağlı olan şeye* sürekli olarak ve isteyerek yaşam katmaktadır. Sevmek, sevilen şeye sonu gelmez bir çabayla canlılık katma, onu yaratma, *isteyerek* koruma eylemidir. Nefret etmekse yok etme ve gerçekten öldürme eylemidir – ama bir kez gerçekleştirilen bir öldürme eylemi değildir; çünkü bir kez nefret ettik mi, nefret edilen şeyi sürekli olarak öldürüyoruz demektir.

Bu noktada durup sevginin şimdiye dek bulduğumuz yanlarını özetleyecek olursak, sevmenin nesneye doğru giden, onu sıcak

bir onayla saran, sürekli akış içindeki ruhun merkezkaç edimi olduğunu, bizi nesneyle bütünleştirip onu olumlu bir biçimde doğrulamaya götüren bir edim olduğunu söyleyebiliriz (Pfänder).

II

Stendhal'da Sevgi

1

Stendhal'ın kafası kuramlarla doluydu; ama onda bir kuramcının yeteneği yoktu. Başka yanlarıyla olduğu gibi Stendhal, bu yanıyla da her türlü insan sorununa çok soyut bir biçimde tepki gösteren Baroja'mıza benziyordu. Bunların ikisi de, gerekli dikkat gösterilmeden incelendiğinde, yollarını şaşırıp yazın alanına sürüklenmiş düşünürler gibi görünürler. Oysa aslında durum bunun tam tersidir. Bu ayrımı görebilmek için ikisinin de çok çeşitli kuramlar üretmiş olduklarına dikkat etmek yeter. Oysa gerçek bir düşünürün bir tek kuramı vardır. Gerçekten kuramcı bir yaratılışla, görünüşte kuramcı olan kişi arasındaki temel ayrım da burada yatar.

Kuramcı, gerçeklerle bağdaşabilmek için duyduğu umutsuz isteğin sonucunda düşünsel bir sonuca varır. Bu amacına ulaşma isteğiyle bitmez tükenmez önlemler alır; bu önlemlerden biri de, tüm fikirleri sıkı bir birlik ve bütünlük içinde toparlamaya çalışmaktır. Gerçeği oluşturan şeyin şaşılacak derecede eşsiz (az rastlanan) bir şey olduğunu bilir. Bunu farkettiği zaman ne kadar büyük bir dehşete kapılmıştır Parmenides! Gerçeğin tersine, düşündüklerimiz ve duyduklarımız birbirinden kopuk, çelişik ve çokbiçimlidir. Stendhal'da ve Baroja'da düşünsel sorunlar salt dile, yazınsal patlamalara araç olacak bir yazın türüne indirgenir. Stendhal ve Baroja "-den yana" ve "-e karşı" diye düşünürler – oysa bir düşünür hiçbir zaman böyle us yürütmez. Bunun sonucu olarak, Stendhal ve Baroja düşünsel olarak seven ve düşünsel olarak nefret eden kişilerdir. Bu yüzden sayısız kuramları vardır. Birbirinden kopuk ve

düşman bakteriler gibi, bu kuramlar, her biri o anın etkisiyle bir doğup bir ölerek, kaynaşıp dururlar. Şarkılar gibi bu kuramlar da doğruyu dile getirirler ama nesnelerin ve olayların doğrusunu değil de şarkıyı söyleyenin doğrusunu.

Bütün bunları söylerken amacım onları eleştirmek değil. Stendhal da, Baroja da düşünürler arasında sayılmaya heveslenmemişlerdir; onların entelektüel yaratılışlarının bu kararsız yanına değinmem, yalnızca insanları olduğu gibi kabul etmenin güzelliğine inanmamdandır. Düşünür gibi görünüyorlar. *Tant pis*![*] Ama değiller. *Tant mieux*![**]

Bununla birlikte Stendhal, Baroja'nınkine göre daha güç bir durumdadır çünkü tüm ciddiliğiyle kuramlaştırmaya çalıştığı bir konu vardır. Bu da, rastlantı bu ya, düşünürlerin piri olan Sokrates'in uzmanlık alanı saydığı konudur. *Ta erotika*: sevgi sorunu.

Stendhal'ın *De l'amour/Aşk Üzerine* adlı incelemesi en çok okunan kitaplardan biridir. Bir markizin, bir kadın oyuncunun ya da kentli bir hanımın oturma odasına giriyoruz. Birkaç dakika beklememiz gerekiyor. Resimler –duvarlar neden böyle resimlerle dolu?– dikkatimizi ilk çeken nesneler oluyor. Bunlardan kurtuluş yok; üstelik bu resimler bizde hep o aynı gelip geçici hevesi uyandırıyor. Bir resim neyse odur; ama tam tersi de olabilirdi rahatlıkla. Gerekli bir nesneye rastlamanın uyandırdığı o dramatik duyguyu bulamıyoruz böyle zamanlarda. Sonra eşyalar çarpıyor göze ve eşyalarla birlikte bazı kitaplar. Bir kitap kabı. Ne yazıyor üstünde? *De l'amour*. Tıpkı bir doktorun muayenehanesinde, rafta duran karaciğer hastalıklarıyla ilgili kitap gibi. Markiz, kadın oyuncu, kentli hanım; bunların hepsi hiç şaşmadan sevgi üzerine uzman olmak istiyorlar; bilgilenmek istiyorlar; araba alan birinin, içten yanmalı motorlar üzerine el kitabı alması gibi bir şey bu.

Kitap büyük bir zevkle okunuyor. Stendhal, tanımlarken, akıl yürütürken, kuram oluştururken bile hep bir öykü anlatır. Bence Stendhal gelmiş geçmiş öykücülerin en iyisi, yüce Tanrı'nın önünde duran en yüce anlatıcıdır. Ama sevgiyi kristalleşme olarak tanımlayan ünlü kuramı doğru mudur acaba? Neden adamakıllı bir incelemesi yapılmamıştır bu kuramın şimdiye dek? Şöyle ya da böyle değinildiği olmuştur ama baştan sona bir çözümlemesi yapılmamıştır. Böyle bir çabayı haketmemiştir de ondan mı?

Unutmayalım ki özetle bu kuram, sevgiyi temelde bir kurgu olarak tanımlar. Sevginin zaman zaman yanlışa düştüğünü değil,

(*) *Tant pis*!: Ne kötü! (Ç.N.)
(**) *Tant mieux*!: Ne iyi! (Ç.N.)

aslında temelden yanlış olduğunu söyler. İmgelemimiz, başka birisine aslında onda bulunmayan üstünlükleri yansıttığında, âşık oluruz. Bir gün gelir bu düş dünyası yok olur, böylece sevgi de ölür. Bundan önce yaptığımız gibi sevginin kör olduğunu söylemekten de beter bir şeydir bu. Stendhal'e göre sevgi körlükten de beter bir durum içinde doğar; düş ürünüdür. Gerçek olanı görmemekle kalmaz; onun yerine konacak bir gerçeklik yaratır.

Zaman ve uzam içindeki yerine oturtabilmek için bu kuramı yüzeyden şöyle bir inceleyivermek bile yeter: XIX. yy. Avrupa'sının tipik bir ürünüdür bu kuram. O yüzyılın şu belirleyici özelliklerini taşır: idealizm ve kötümserlik. "Kristalleşme" kuramı idealisttir çünkü uğrunda yaşadığımız dış nesneyi, salt o bireyin yansıttığı bir şey olarak görür. Yenidendoğuş'tan bu yana Avrupalılar, dünyayı ruhun ortaya dökülüşü biçiminde açıklamaya doğru kaymaktadırlar. XIX. yy'a dek bu idealizm oldukça neşeliydi. Bireyin çevresine yansıttığı dünya, kendine göre, gerçek, katıksız ve anlamlı bir dünyaydı. Ne var ki "kristalleşme" kuramı kötümserdir. Bu kuram, ruhumuzun normal işlevleri saydığımız şeylerin, aslında kendine özgü anormalliklerden başka bir şey olmadığını göstermeye çalışır. Nitekim Taine, normal algılamanın, kesintisiz bir yanılsamalar zincirinden başka bir şey olmadığına bizi inandırmaya çalışır. Bu da geçen yüzyıldaki ideolojinin tipik bir özelliğidir. Normal anormalle, üstün olan aşağı olanla açıklanır. Evrenin, mutlak bir *quid pro quo*,(*) temelde saçma olduğu görüşünde garip bir biçimde direnilir. Ahlak hocası, tüm özgürlüğün aslında maskelenmiş bir bencillik olduğunu söylemeye çalışacaktır. Darwin, sabrını hiç yitirmeksizin ölümün yaşama hizmet ettiğini anlatmaya çalışacaktır; yaşam savaşımını en canlı güç olarak gösterecektir. Aynı biçimde Karl Marx da sınıf mücadelesini tarihin kökeni sayacaktır.

Ne var ki gerçek, bu acımasız kötümserliğe öylesine ters düşer ki kötümser düşünürün gözünden kaçıp bir köşeden içeriye gizlice sızıverir. "Kristalleşme" kuramında da durum böyle olmuştur; çünkü bu kurama göre, insanın sonunda yalnızca sevilebilecek olanı, sevilmeye değer olanı sevdiğini anlarız. Ama insan sevdiği şeye sahip olmadığından –kurama göre sahip olamayacağı anlaşılıyor– gerçekte o şeyi düşlemek zorunda kalır. Sevgiyi ortaya çıkaran şey, aslında bu türden düşlenmiş mükemmelliklerdir. Güzel şeyleri yanılsama olarak adlandırmak çok kolaydır. Ama bunu yapmaya kalkışan kişi sonuçta ortaya çıkacak sorunla yüzleşmek zorundadır. Bu güzel şeyler aslında yoksa, nasıl oluyor da bizim dikkatimizi çe-

(*) *quid pro quo*: başka bir şeyin yerine geçen şey; karşılık (Ç.N.)

kebiliyorlar? Kadında, sevginin getirdiği yüceltmeleri esinlemeye yetecek ölçüde gerçek neden bulunmuyorsa, o zaman bizi böylesine heyecanlandıran o düşsel kadına aslında var olmayan hangi *ville d'eau*(*) da rastlamış olabiliriz?

Sevgide aldanmanın etkisinin abartıldığı açıktır. Gerçekte sevgilide bulunmayan nitelikleri bizzat yarattığımızı fark ettiğimizde, durup aslında bu sevginin yalan olup olmadığını sormamız gerekir. Sevgiyi inceleyen ruhbilimde, çözümlenen duygunun gerçek olup olmadığından büyük ölçüde kuşku duyulmalıdır. Buna göre Stendhal'ın incelemesindeki en güçlü öğe, aslında sevgi olmayan pek çok sevgi türünün bulunduğu yolundaki kuşkudur. Stendhal'ın o çok iyi bilinen erotik ulamları *–amour-goût,*(**) *amour-vanité,*(***) *amour passion,*(****) vb.– sınıflandırması, onun bu türden düzmece türler konusundaki kuşkusunu doğrular niteliktedir. Çok doğaldır ki bir sevgi ilişkisi, sevginin kendisi açısından bakıldığında sahte bir sevgiyle işe başlarsa, onunla ilgili her şey, özellikle sevgiyi esinleyen nesne de onun kadar sahte olacaktır.

Stendhal'a göre yalnızca "tutku-sevgi" geçerlidir. Ama ben, bu terimin bile gerçek sevginin çemberini yeterince daralttığına inanmıyorum. "Tutku-sevgi" de değişik ulamlara bölünmelidir. Sevgi, yalnızca hoş benlik duygusundan ya da *goût*(*****) yüzünden doğamaz. Daha dolaysız ve inatçı bir yalancılaştırma kaynağı vardır. Sevgi, en yüce biçimde övülen etkinliktir: Ozanlar sevgiyi, güzelleştirici araçlarıyla sürekli boyayıp süslemişlerdir; garip, soyut bir gerçeklik katmışlardır ona; öyle ki sevgiyi yaşamadan önce hepimiz onu tanırız, yüce bir değer veririz ona; bir sanatmış ya da uğraşmış gibi uygulamaya girişiriz sevgiyi. Peki öyleyse, kendi dirimsel eyleminin ülküsünü gerçekleştirmek üzere, soyut biçimde *in genere,*(******) sevişen bir erkek ya da kadın düşünün. Bu insanlar, sürekli olarak uydurma bir sevgi içinde yaşayacaklardır. Erotizm tellerini titreştirecek özel bir nesneyi bekleme gereksinmesi duymayacaklardır; çünkü herhangi bir insan bunu sağlayabilecektir. Onlar sevgiyi severler; sevilen şey, sözcüğün tam anlamıyla, uydurma bir nedenden başka bir şey değildir onlar için. Başına böyle bir durum gelen erkek, düşünmekten hoşlanan biriyse, sonunda ister istemez kristalleşme kuramını yaratacaktır.

(*) *ville d'eaux*: hayal kent; düşsel kent (Ç.N.)
(**) *amour-goût*: beğeni-sevgi(si) (Ç.N.)
(***) *amour-vanité*: boş benlik-sevgi(si) (Ç.N.)
(****) *amour passion*: tutku-sevgi (Ç.N.)
(*****) *goût*: zevk; beğeni (Ç.N.)
(******) *in genere*: tür olarak; türünde (Ç.N.)

Stendhal da işte böyle, sevgiyi seven insanlardan biridir. Abel Bonnard, geçenlerde yayımlanan *Stendhal'ın Aşk Dolu Yaşamı* adlı kitabında şunları yazıyor: "Kadınlardan tüm beklediği, kendi yanılsamalarını doğrulamalarıdır. Yalnızlık duymamak için sever Stendhal; ama aslında, aşk ilişkisinin dörtte üçünü imgeleminde kendisi yaratır."

İki tür sevgi öğretisi vardır. Bunların birinde alışılmış kuramlar, salt konular bulunur; bu kuram ve konular, destekleyip yaydıkları gerçeklerin içine hiçbir sezgi olmaksızın katılırlar. İkincisiyse kişisel deneylerden kaynaklanmış daha önemli kavramlardan oluşur. Böylelikle, sevgi konusundaki soyut düşüncelerimiz, aşk ilişkilerimizi yansıtır.

Stendhal konusunda kuşkuya yer yoktur. Stendhal gerçekten sevmemiş, bundan da öte, gerçekten sevilmemiş bir insandır. Yaşamı yalancı aşk ilişkileriyle doludur. Bütün bu sahte aşk ilişkilerinin insanın ruhunda bırakacağı iz, yalancı olduklarını bilmekten gelen melankoli duygusu ve bütün bunların çözülüp, dağılıp gitmesi deneyimidir. Stendhal'ın kuramını parçalara ayırıp çözümlersek, bu kuramın, tersine doğru düşünülerek geliştirildiğini görürüz. Şunu demek istiyorum: Stendhal için sevgide en üstün gerçek, sevginin sona ermesidir. Sevilen nesne sevilmeden kalıyorsa nasıl olur da insan sevginin sona erdiğini söyleyebilir? Yoksa –Kant'm bilgi kuramında yaptığı gibi– erotik duygularımızın, yöneldikleri nesne tarafından denetlenmediğini, tersine o nesnenin bizim tutkulu düşgücümüz tarafından yaratıldığını düşünmek mi daha doğru olur dersiniz? Aşk ölür, çünkü doğuştan sakattır.

Chateaubriand bu konuda hiç de böyle düşünmezdi çünkü onun deneyimleri bunun tam tersiydi. Chateaubriand'da –gerçekten sevgi duyamayan bir insanda– karşısındakinde sevgi yaratabilme yeteneği vardı. Chateaubriand'ı tanıyan sayısız kadın birdenbire, ömür boyu sürecek bir sevgiyle tutulmuştu ona. *Birdenbire ve Ömürboyu.* Chateaubriand'a kalsa, ister istemez, öyle bir öğreti geliştirirdi ki, onun öğretisinde gerçek sevgi birdenbire doğar ve hiç ölmezdi.

2

Chateaubriand'la Stendhal'da aşk ilişkilerinin karşılaştırılması, Don Juan'ı hafife alanlara bazı şeyler öğretecek çok zengin bir ruhbilimsel malzeme oluşturur. Karşımızda dev boyutlu yaratma gü-

cüne sahip iki insan vardır. Bunların kadınsı, önemsiz kişiler olduğunu söyleyip sıyrılamayız işin içinden – bazı dar, sığ kafalar Don Juan'ı böylesi gülünç bir imgeye indirgemişlerdir. Chateaubriand da, Stendhal da tüm güçlerini, sevgilerini hiç kesintiye uğratmama çabası uğrunda harcamışlardır. Ama bunu başaramamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki yüce bir ruhun ateşli tutkuya boyun eğmesi güç iştir. Ama burada önemli nokta, bu iki insanın her gün bıkıp usanmadan, kendi gözlerinde hep âşıkmışlar sanrısını yaratmaya çalışmaları ve bunu hemen her zaman başarmalarıdır. İkisi de, aşk ilişkilerine, çalışmalarından çok daha büyük bir önem vermişlerdir. Bunun tersi olan tutumun, bilimi, sanatı, siyaseti ciddiye alma, aşk ilişkilerini önemsiz diyerek bir yana itme tutumunun, doğru yol olduğunu söyleyenlerin, büyük yapıtlar üretmeyen kişiler olması gariptir. Burada yan tutmak istemiyorum: Yalnızca şunu belirtmek istiyorum ki büyük, yaratıcı insanlar, bu erdemin *petit-bourgeois* yorumuna göre, pek de ciddi olmayan insanlardır.

Ama Don Juan'lık açısından bakıldığında ilginç olan, Stendhal'la Chateaubriand arasındaki zıtlıktır. İkisi arasmda, kadınlar konusunda daha ateşli olan Stendhal'dır. Oysa Stendhal, Don Juan'ın tam tersidir. Gerçek Don Juan, Stendhal'a hiç benzemez, ondan çok başkadır: Kadından hep uzaktadır, kendi melankoli örtüsüne sarınmıştır ve çoğu zaman hiçbir kadına sevgi sözleri etme isteği duymaz.

Don Juan'ın kişiliğini tanımlamaya çalışırken düşülebilecek en büyük yanlış, dikkatimizi ömrünü kadınlarla sevişerek geçiren erkeklere çevirmektir. Dikkatin bu tür erkeklere çevrilmesi olsa olsa önemsiz ve düşük bir Don Juan tipini ele almak olur. O zaman da gerçek Don Juan yerine, onun tam tersi olan bir tipi inceleme olasılığı artar. Bir ozanda yalnızca huzursuzluk, çalkantı, alınteri ve çaba görmek, tam da bu nedenlerle onun kötü bir ozan olduğunu gösterir; bütün bunlar demektir ki o boşu boşuna, aslmda ulaşamayacağı şeye doğru çabalamaktadır. Kötü ozan, gerçekte bulunmayan esinin yerini her zaman düşülen tuzaklarla, uzun saçlarla, kocaman boyun bağlarıyla doldurmaya çalışır. Aynı biçimde, her gün şaşmadan erotiklik dürtüsünü uygulamaya geçiren korkusuz Don Juan, yüzeyde Don Juan'a böylesine açık bir 'benzerlik' taşıyan bu adam, aslmda onun yadsınmasıdır; onun bıraktığı boşluktur.

Don Juan, kadmları seven erkek değil, kadmlarm sevdiği erkektir. Gerçekten de, son zamanlarda o ciddi *Donjuan*'lık konusunu ortaya atan yazarların, üzerinde daha fazla düşünmeleri gereken tartışılmaz insan gerçeği budur. Kadınların şaşırtıcı bir yoğunluk

ve sıklıkla tutulduğu erkeklerin bulunduğu bir gerçektir. İşte üzerinde düşünmemiz gereken bir şey daha. Bu garip çekiciliği yaratan nedir? Bu üstünlüğün ardında ne gibi bir canlı gizemi yatmaktadır? Öbür yolu tutmak, kendini Don Juan sayan her gülünç kişiyi ahlak açısından incelemeye kalkışmak bana hiç de verimli olmayacak, naif bir yolmuş gibi geliyor. Vaaz vermekten hoşlananlarm kurtulamadıkları bir eksikliktir bu: Zerdüşt'ü izleyeni haksız çıkarmak uğruna aptal bir Zerdüşt daha yaratmak.

Stendhal, kadınların savunma düzeneklerini yıkmak için kırk yılını harcamıştır. İlkelerle, yarı ilkelerle dolu bir strateji dizgesini büyük bir hevesle kurup geliştirmiştir. Bu sorunu inatla didiklemiş, bu konuda direnmiş, bu görevin başında tükenip gitmiştir. Ama sonuç tam bir hiçtir. Stendhal, bir kadın tarafından gerçekten sevilmeyi başaramamıştır. Bu da pek şaşırtıcı değildir. Erkeklerin çoğu aynı alm yazısından yakınırlar. Bu talihsizliği açıklamak için, bir kadına karşı geliştirilen, hem de nice çabalar sonunda duyulan belli belirsiz bir bağlılığı ya da hoşgörüyü gerçek sevgi diye kabul etme alışkanlığı ve sanrısı yaratılmıştır. Estetik alanında geçerli olan şey burada da geçerlidir. İnsanların çoğu sanattan gerçek zevk almadan ölür giderler. Gene de, bu zevkin yerine bir valsin yarattığı titreşimleri ya da çok iyi tanıtılmış bir romanın uyandırdığı ilgiyi geçerli zevkler olarak kabul etmek artık benimsenmiş tutumlardır.

Stendhal'm sevgileri de bu türden yalancı sevgilerdir. Abel Bonnard, yenilerde okuduğum ve beni bu notları yazmaya iten *Stendhal'ın Aşk Dolu Yaşamı*'nda, doğaldır ki bu noktayı vurgulamaz. Oysa bu nokta çok önemlidir, çünkü Stendhal'ın sevgi kuramında yaptığı temel yanlışı açıklar. Bu yanlış, yalancı bir deneyimden doğmuştur.

Stendhal –kendi deneyimlerinden edindiği gerçeklerin sonucu olarak– sevginin 'yaratıldığı'na, üstelik sona erdiğine inanır. Her iki inanç da, yalancı sevginin belirleyici özellikleridir.

Öte yandan Chateaubriand, sevgiyi her zaman 'yaratılmış' olarak bulur. Yaratmak için uğraşmak zorunda kalmaz. Kadm, onun yakınından şöyle bir geçer ve birdenbire büyük bir elektriklenmeyle sarsılır. Hemen o anda ve tümüyle teslim eder kendini. Neden? Ah! İşte *Donjuanlık*'ı inceleyen yazarların bize açıklamaları gereken giz budur. Chateaubriand yakışıklı bir erkek değildir. Ufak tefektir, kamburdur. Her zaman huysuz, uyumsuz ve soğuk bir insandır. Sevgilisine bağlılığı bir hafta ya sürer ya sürmez. Oysa yirmisinde ona tutulan bir kadm, seksenlinde, belki daha sonra hiç gör-

mediği bu adamın 'dehası'na hâlâ bağlıdır. Bunlar düşgücünün yarattığı şeyler değildir; belgelerle doğrulanmış gerçeklerdir.

Birçok örnek arasından birini seçelim: Fransa'nın 'bir numaralı kadını' Custine Markizi. En soylu ailelerin birinden gelen bu kadın aynı zamanda son derece güzeldi. Devrim sırasında, daha çocukken, giyotine mahkûm edilmişti. Devrim Mahkemesi'nin üyesi olan bir ayakkabıcıda uyandırdığı sevgi yüzünden canı kurtulmuştur. İngiltere'ye göç eder. Anayurduna döndüğünde Chateaubriand *Atala*'yı daha yeni yayımlamıştır. Custine Markizi, yazarla tanışır tanışmaz içinde hemen delice bir tutku kaynamaya başlar. Hep kaprisli bir insan olarak yaşayan Chateaubriand, Madam Custine'den IV. Henry'nin bir zamanlar bir gece konakladığı eski bir çiftlik evi olan Fervaques şatosunu satın almasını ister. Markiz, göç etmesinden bu yana bir türlü doğru dürüst ele geçiremediği servetinden arta kalanları toparlayarak şatoyu satın alır. Ama Chateaubriand gelip şatoyu görmek için pek acele etmez. Sonunda, uzun bir süre geçtikten sonra, gelip şatoda birkaç gün geçirir: O tutkulu kadın için unutulmaz yücelikte saatlerdir bunlar. Chateaubriand, IV. Henry'nin av bıçağıyla şömineye kazıyarak yazdığı şu iki dizeyi okur:

La dame de Fervaques
mérite de vives ataques.

Fervaques'lı hanımın
hakkıdır canlı salınım.

Mutluluk dolu saatler bir daha geri gelmemek üzere çabucak geçip gider. Chateaubriand da bir daha dönmemek üzere oradan ayrılır; yeni aşk alanları aramaya çoktan başlamıştır. Aylar, yıllar geçer. Custine Markizi yetmişine yaklaşmaktadır. Bir gün şatoyu bir konuğuna gezdirmektedir. Konuk, şöminenin bulunduğu odaya gelince, "Demek Chateaubriand'ın ayaklarınıza kapandığı yer burası?" der. Markiz şaşırmış, biraz da alınmış bir havayla hemen, "Aaa, yok efendim; benim Chateaubriand'ın ayaklarına kapandığım yer!" diyerek yanıtlar onu.

Bir insanın öbürüne ilk görüşte tutulup –bir bakıma fizikötesi bir aşılanma gibi– ömür boyu bağlı kaldığı bu tür sevgi, Stendhal'ın tanımadığı bir şeydir. Bu yüzden o, sevginin kendi kendisini tüketmesi gerektiğine inanır; oysa gerçeğe daha yakın olan, belki bunun tam tersidir. Bir insanın özünden kaynayıp taşan sevgi hiçbir du-

rumda ölemez. Duyarlı ruhun üzerinde sonsuza dek sürecek, aşıya benzer bir iz bırakır. Koşullar – örneğin uzaklık – sevgi için gerekli olan beslenmeyi engelleyebilir; o zaman sevgi, gücünü yitirecek, duygusal bir hevese, bilincin alt katmanlarında seyrimeye devam edecek hafif bir duygu damarına dönüşecektir. Ama ölmeyecektir, duygusal niteliği hiç değişmeden kalacaktır. Bir zamanlar seven kişi, ruhunun en derin köşelerinde, sevgilisinin onun bir parçası olduğu duygusunu sürdürecektir. Talih, fiziksel ve toplumsal anlamda onu başka yerlere sürükleyebilir, ama bunun hiç önemi yoktur; çünkü o kişi, sevdiğine yakın olmaya devam edecektir. Gerçek sevginin en büyük belirtisi şudur: sevgiliye, yer birliğinin sağladığından daha derin bir bağlılık ve içtenlikle yakın olmak. Aslında bu, o kişiyle canlı bir birliktelik yaşamak demektir. En doğru ama belki çok teknik bir deyimle şöyle denebilir: sevgiliyle birlikte varolma durumu içinde, nasıl olursa olsun, onun alınyazısını paylaşarak birlikte olmak. Bir hırsızı seven kadın, kendi bedeni nerede bulunursa bulunsun, duygularıyla hapiste yaşıyor demektir.

3

Stendhal, kendi sevgi kuramına verdiği "billurlaşma" adını, çok iyi bilinen bir olgudan almıştır. Salzburg madenlerine bir ağaç dalı atar da ertesi gün çıkarırsanız, dalın değiştiğini görürsünüz. Dalın o yalın, bitkisel biçimi tüm yüzeyde, oya gibi, parlak billurlarla kaplanır. Stendhal'a göre, sevme gücü olan ruh da buna benzer bir süreçten geçer. Kadının gerçek kişiliği erkeğin ruhuna işler, onu yavaş yavaş düşsel üstyapılarla süslemeye başlar; çıplak ruh üzerinde bu süsler, üst üste yığılarak düşlenebilecek en kusursuz biçimleri oluşturur.

Ben her zaman bu kuramın bütünüyle yanlış olduğuna inanmışımdır. Bu kuramdan kurtarabileceğimiz tek şey, üstü kapalı olarak söylenen –ama açıkça belirtilmeyen– şu fikirdir belki de: Sevgi, bir bakıma kusursuzluğa ulaşma çabasıdır. "Billurlaşma" kuramında Stendhal, üst üste yığılmış bu kusursuzlukları düşlediğimizi varsaymak zorunda duyar kendini. Ama Stendhal bu nokta üzerinde pek durmaz; zaten böylece var olan bir şey olarak kabul ederek bunu, kendi kuramının temeline oturtur; ama bunun sevginin en ciddi, en derin, en gizemli anı olduğunu belirtmek gereğini bile duymaz. "Billurlaşma" kuramı, daha çok sevginin başarısızlığıyla, doyurulmayan arzunun yarattığı düş kırıklığıyla, kısacası

âşık olmaktan çok âşık olamamakla uğraşır.

Tam bir Fransız tavrıyla Stendhal, genellemelerle konuşmaya giriştiği ilk andan başlayarak sonuna dek hep yüzeysel kalır. Temel ve kaçınılmaz olan gerçeği görmeden ya da hiç şaşkınlık duymadan, dosdoğru yürür gider tuttuğu yolda. Oysa en doğal, en açık görünen şeye şaşmak, düşünürü düşünür yapan yetidir. Platon'un nasıl hiç şaşmadan en önemli noktaya doğru ilerlediğine, zekâsının kıskaçlarıyla sevgiyi, o en korkutucu damarından nasıl yakaladığına bir bakalım. "Sevgi," der Platon, "güzellik içinde üretmek ve doğurmak için duyulan arzudur." Sevgi üzerine uzman olan hanımlar, dünyanın dört bir yanındaki Ritz otellerinde kokteyllerini yudumlarken, "Ne büyük saflık!" derler. Hanımlar, düşünürün, bu sözlerle yaptığı saflık suçlamasıyla, onların büyülenmiş gözlerine parıltılar katmaktan duyduğu alay dolu hoşgörüden hiç kuşkulanmazlar. Belki de bu hanımlar bir düşünürün sevgi üzerine söyleşirken kendileriyle sevişmekte olmadığını unutmaktadırlar. Tam tersine, aslında Fichte'nin de belirttiği gibi, felsefe yapmak tam anlamıyla yaşamamak demektir onların indinde; yaşamak da tam anlamıyla felsefe yapamamak demektir. Ne güzel bir yetenektir düşünürün kendini yaşamdan koparma yetisi; yaşamdan kaçmak için gerçek bir yeti vardır elinde; kendisinin açık seçik algıladığı bir yeti; oysa bir kadına saflık gibi görünür bu! Stendhal gibi, sevgi öğretisinde bir kadını ilgilendiren şeyler de, sevginin yüzeysel ruhbilimi ve fıkralardır. Bunların da ilginç olabileceğini yadsımıyorum elbette; aslında benim belirtmek istediğim tek şey, bütün bunların ardında daha büyük sorunların, erotiklik sorununun, yirmi dört yüzyıl önce Platon'un özetlediği o en büyük sorunun bulunduğudur.

Pek açık seçik bir biçimde olamasa da, biraz durup bu büyük sorun üzerinde düşünelim.

Platon'un sözlüğünde "güzellik", ta başa gidildiğinde "kusursuzluk" dediğimiz şeyin somut adıdır. Sözcüklerimizi dikkatle seçer ve Platon'un istediğinden hiç sapmadan açıklarsak, bu fikir şu anlama gelir: Tüm sevgilerin özünde, seven kişinin, belli bir eksiksizlik taşıyormuş gibi görünen bir başka varlıkla birleşme arzusu yatar. Öyleyse sevgi, ruhlarımızın bir bakıma üstün, ortalamadan daha yüksek, yüce olan bir şeye doğru kayması demektir. Bu yüceliğin gerçek ya da düşsel olması, erotik duyguların –daha kesin söylersek cinsel sevginin– eksiksiz dediğimiz bir şeyle karşılaştığımızda doğduğu gerçeğini hiçbir biçimde değiştirmez. Okurlarımız, seven kişinin gözünde nesnenin, eksiksizlikten hiçbir iz taşımadığı bir sevgi –cinsel sevgi– durumunu düşünsünler; bunun ne denli

olanaksız bir şey olduğunu anlayacaklardır. Gelin şimdilik âşık olmanın, insanın kendisini bir şeyin büyüsüne kaptırması olduğunu (bu "büyülenme" denen şeyin ne olduğunu biraz sonra ayrıntılarıyla göreceğiz) ve bu şeyin eksiksiz olduğu ya da eksiksiz göründüğü zaman büyülenme yarattığını varsayalım. Sevilenin bütünüyle eksiksiz göründüğünü söylemek istemiyorum burada – Stendhal'm yaptığı yanlış budur işte. Sevgilide bir eksiksizlik bulunması yeter; çünkü insanlık düzeyinde eksiksizlik, mutlaka iyi olan bir şeyi değil, daha çok öbürlerinden daha iyi olan bir şeyi, ilişkinin türünden dolayı ortaya çıkan bir niteliği, kısaca üstünlüğü gösterir.

Her şeyden önce bu var. Sonra insanı, o eksiksizliğe sahip olan kişiyle birleşmeye iten şey de bu üstünlüktür. Nedir bu "birleşme"? En içten seven kişiler bile açık yüreklilikle kabul edeceklerdir ki –hiç değilse başlangıçta– bedensel birleşme için bir arzu duymazlar. Bu nokta çok incedir ve bu ince noktanın çok büyük bir titizlikle ele alınması gerekir. Seven kişinin sevgilisiyle bedensel birleşmeyi istemediği anlamına gelmez bu. Şu var ki bu türden bir birleşmeyi "de" istemesinden dolayı, seven kişinin yalnızca bedensel birleşme arzuladığını söylemek yanlış olur.

Bu noktada durup önemli bir konu üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Hiç kimse –belki yalnızca Scheler'in dışında hiç kimse– "cinsel sevgi"yle "cinsel içgüdü" arasında açık seçik bir ayrım gözetmemiştir. Bunlar öylesine birbirine karıştırılmıştır ki birisi anıldığında genellikle öbürü sanılır. Elbette insanda içgüdüler, hemen her zaman zihinsel ya da giderek ruhsal nitelikli üst-içgüdüler biçiminde ortaya çıkar. Bir içgüdünün kendi başma, salt ilkel biçimiyle, insanı güdülediğini pek görmeyiz. O alışılmış "bedensel sevgi" fikri bence abartılmıştır. Tek başına bedensel çekilme duymak ne çok rastlanan bir şeydir, ne de o denli kolaydır. İlişkilerin çoğunda cinsellik, bedensel güzelliğe hayranlık, sevecenlik vb. duygusal hava taşıyan birtakım öğelerin işe karışmasıyla desteklenir ve karmaşıklaştırılır. Gene de salt içgüdüsel cinsel yaklaşmalar, gerçek "cinsel sevgi"den ayırt edilebilecek ölçüde çoktur. Bu ayrılık, özellikle iki aşırı durumda kendini açıkça belli eder: ahlaksal nedenler ya da koşullar yüzünden cinselliğin uygulanması baskıya uğradığı zaman ya da tam tersine aşırı bir azgınlıkla cinsellik şehvete dönüştüğü zaman. Her iki durumda da, "sevgiden ayrı olarak" salt cinsel açlığın –salt pislik de diyebiliriz buna– nesneden önce varolduğunu görürüz. Cinsel arzuyu insan, doyumu sağlayacak kişiyi ya da durumu tanımadan önce duyar. Bu yüzden bu arzusunu herhangi biri doyurabilir. İçgüdü, salt içgüdü olduğu sürece, seçme yapmaz.

İçgüdü, kendi başına eksiksizliğe yönelmiş bir itki değildir.

Cinsel içgüdü, belki türün korunmasını güvence altına alır, ama onun eksiksizleştirilmesini güvence altına almaz. Oysa gerçek cinsel sevgi, başka deyişle öbür varlığın bedeni ve ruhuyla ayrılmaz bir biçimde kaynaşma arzusu, her şeyden önce türün eksiksizleştirilmesi göreviyle yüklü, olağanüstü bir güçtür. Nesneden önce var olmak yerine bu arzu, karşımıza çıkan ve sahip olduğu eşsiz nitelik yüzünden erotiklik sürecini uyaran bir varlığın karşısında doğar.

Bu arzu başlar başlamaz, seven kişi kendi bireyselliğini öbürününkinde eritme yolunda ya da tam tersine sevgilisinin bireyselliğini kendisininkinin içinde eritme yolunda garip bir itki duymaya başlar. Anlaşılmaz bir özlem! Yaşamda karşılaştığımız başka herhangi bir durumda başka birisinin bireysel varlığımızın sınırlarını çiğnemeye kalkması bizi ölçüsüz kızdırırken, aşkın kendinden geçirici doyumunda, karşımızdakinin içimize sızmasına metafizik açıdan öylesine açık oluruz ki, ancak ikimizin birlik içinde erimesi, "iki kişinin oluşturduğu bir bireysellik" durumu içinde doyuma erebiliriz. Bu görüş, akla Saint-Simoncular'ın öğretisini getiriyor: Bu öğretiye göre gerçek bireysellik erkekle kadının birlikteliğinden doğar. Gene de kaynaşma özlemi, yaratıcı olmayan yalın bir birleşmeyle son bulmaz. Sevgi, bu birliğin tanığı olarak, sevgilinin kusursuzluğunu sürdürecek, doğrulayacak bir çocuk bırakma yolunda beliren az çok açık bir arzuyla doruklandığmda tamamlanır. Sevginin yaratıverdiği bu üçüncü öğe, sevginin temel anlamını tüm arılığıyla özetler gibidir. Çocuk ne annesinin, ne de babasınındır: İkisinin kişileştirilmiş birleşmesidir; beden ve ruhla biçimlendirilmiş eksiksizleşme arzusudur. Saf Platon çok haklıdır burada: Sevgi, kusursuzluk içinde üretme arzusudur ya da gene başka bir Platoncu olan Lorenzo de Medici'nin dediği gibi: *es appetito di belleza*'dır.(*)

Son zamanların yaygın ideolojisi evrensel esinden yoksun, tümüyle ruhbilimsel bir ideoloji olup çıktı. Sevginin ruhbiliminde çok ince nedensilliklerin çoğaltılmasıyla yaratılan ayrıntılar, dikkatimizi sevgiye temel oluşturan bu evrensel boyuttan bambaşka yönlere kaydırdı. Biz de sevginin en önemli yanına saldırırken bile bu ruhbilimsel bölgeye girmekten kaçınamıyoruz. Ne var ki sevgilerimizin, bu çokbiçimli tarihin tüm karmaşıklığı ve olaylılığı içinde, sonunda temeldeki bu evrensel güçten kaynaklandığını unutmama-

(*) *es appetito di belleza*: güzele duyulan iştah (Ç.N.)

mız gerekir; ruhumuz –yalın olsun, karmaşık olsun, ilkel olsun, çok gelişmiş olsun bir yüzyıldan öbürüne– bu gücü yalnızca çeşitli yollarla yönlendirir ve biçimlendirir. Çağlayana yerleştirilen değişik biçimlerdeki türbinler ve motorlar, aslında bizi gizemli bir biçimde harekete geçiren şeyin, çağlayanın büyük gücü olduğunu hiçbir zaman unutturmamalıdır.

4

"Billurlaşma" kuramında yadsınamayacak, çok açık bir gerçeğin çekirdeği vardır. Sevgimizin akış yolunda sık sık yanlışlarla karşılaştığımız bir gerçektir. Sevgilimizde, aslında bulunmayan çekicilikler, yetenekler düşlemişizdir. Öyleyse Stendhal'a katılmamız gerekmez mi? Bence gerekmez. İnsanın çok haklı olmasından dolayı yanılması da olasıdır. Gerçeklikle her türlü ilişkimizde sürekli olarak yanlış yaptıktan sonra, yalnızca sevgi konusunda en doğru tutumu bulmak zorunda olduğumuzu sanmak yersiz olur. Gerçek bir nesneye düşsel nitelikler yansıtmak çok rastlanan bir olgudur. İnsanın bir şeyleri görmesi –üstelik o şeyleri beğenmesi!– her zaman onları tamamlaması anlamına gelir. Descartes bile pencereyi açıp sokaktan geçen insanları gördüğünü sandığında, aslında doğruyu söylemediğini fark etmiştir. Peki, Descartes'ın gördüğü –*chapeaux et manteaux: rien de plus*(*)– aslında nelerdi? (İzlenimci ressamlara özgü garip bir gözlemdir bu; insana Velazquez'in Louvre'da bulunan ve Manet tarafından kopya edilen *Les petits chevaliers*'sini düşündürür.) Aslında hiç kimse nesneleri çıplak gerçeklikleri içinde görmez. Bunun gerçekleştiği gün, dünyanın son günü olacaktır; en büyük aydınlanma günü olacaktır. Bu arada, gerçekliği algılayış biçimimizi yeterli kabul edelim; bu algılayış, inanılmaz bir sisin ortasında, hiç değilse dünyanın iskeletini, onun en büyük tektonik çizgilerini kavramamıza izin veriyor. İnsanların çoğu, aslında büyük çoğunluğu bu noktaya bile ulaşamıyor: Sözcüklere, önerilere uyarak yaşıyor; uyur uyanıklık durumu içinde sürüklenerek bir uyurgezer yaşamı sürdürüyor. Deha dediğimiz şey, yalnızca bazı insanlara vergi olağanüstü bir güçtür; bu güçle kişi, bir yerinden dalıp o düşsel sisin içinden geçerek ötesinde, dupduru çıplaklığı içinde titreşip duran yepyeni bir gerçeklik parçasını yakalar.

Bu yüzden "billurlaşma" kuramında apaçık görünen şey, sevgi

(*) *chapeaux et manteaux: rien de plus*: şapkalar ve paltolar: başka hiçbir şey (Ç.N.)

sorununun ötesine geçer. Tüm zihinsel yaşamımız değişik derecelerde bir billurlaşmadır. Öyleyse bu, özellikle sevgi içinde olma durumuyla ilgili bir şey değildir. Varsayabileceğimiz tek şey, erotiklik süreci içinde billurlaşmanın anormal boyutlarda arttığıdır. Oysa bunu, Stendhal'ın varsaydığı anlamda anlamak bütünüyle yanlış olur. Sevenin değerlendirmesinde, siyasal bir partizanın, sanatçının, işadamının vb.'nin yanılsamasından öte bir yanılsama sözkonusu değildir. İnsan, sevgi konusunda da, insan kardeşlerini değerlendirmede olduğu gibi az çok yumuşak ya da az çok katı bir tutum içindedir. İnsanların çoğu başkalarını algılamakta oldukça duyarsızdırlar; çünkü insanlar evrenin en karmaşık, en zor yakalanır yaratıklarıdır.

Billurlaşma kuramını yıkmak için yapılması gereken tek şey, billurlaşmanın sözkonusu olmadığı durumları incelemektir: Bunlar öylesine örnek sevgi durumlarıdır ki, sevme durumu içindeki iki insan açık seçik düşünebilirler; insanca sınırlar içinde yanılma olasılıkları yoktur. Erotiklik kuramı, incelediği olgunun hemen en hasta biçimine yönelen bir eğilimle değil, erotikliğin en eksiksiz biçimlerini inceleme eğilimiyle başlamalıdır işe. Gerçek şudur ki bu gibi durumlarda erkek, yalnızca kafasında varolan eksiksizlikleri yansıtmak yerine, kadında o ana dek hiç fark etmediği bazı nitelikleri birdenbire görüverir. Bunların özellikle kadınca nitelikler olduğuna dikkat etmek gerekir. Bunlar ilk örneğe özgü niteliklerse, nasıl oluyor da erkeğin kafasında önceden bulunabiliyor? Ya da tam tersini düşünürsek, nasıl oluyor da erkeklik nitelikleri kadının kafasında önceden beklenen nitelikler oluyor? Olası bir beklentide bulunabilecek gerçeklik öğesi, bir anlamda gerçekle karşılaşılmadan önce bazı çekiciliklerin kafada yaratılması, Stendhal'ın fikrinden apayrı bir şeydir. Yakalanması oldukça zor olan bu konuyu ele alıp irdeleyelim.

Bu kuramda her şeyden önce oldukça büyük bir gözlemleme yanlışı vardır. Kuram, sevgi durumu içinde bilincin aşırı bir etkinlik sürecine girdiğini kabul ediyor gibidir. Stendhalcı billurlaşma kuramında, insanda sonu gelmez bir ruhsal çabanın, zenginliğin ve giriftliğin bulunduğu var sayılır. Oysa âşık olmak, tam tersine, öylesine büyük bir zihinsel acı çekmek durumuna girmek demektir ki bilincimizin gelişmesi üzerinde kısıtlayıcı, yoksunlaştırıcı ve felce uğratıcı bir etki yapar.

"Âşık olmak" dedim. Sevgi üzerine konuşurken her zaman yapılan suçlamalardan kaçabilmek için, kullandığımız sözcükleri titizlikle seçmek zorundayız. Çok yalın ve çok kısa olan "sevgi" söz-

cüğü, birbirinden öylesine farklı pek çok olgu için kullanılır ki olgularda ortak bir yanın bulunup bulunmadığından kuşkulanmak yerindedir. "Bir kadına duyulan sevgi"den söz ederiz; aynı zamanda "Tanrı sevgisi"nden, "vatan sevgisi"nden, "sanat sevgisi"nden, "anne sevgisi"nden, "evlat sevgisi"nden vb.'den de söz ederiz. Bin bir çeşitten oluşan bu duygu ormanını kapsayacak bir adlandırma için tek ve aynı sözcük kullanılır.

Temel bir ortak özelliği olmayan, hepsi aynı önemli ortak özelliği taşımayan nesneleri belirlemek için kullanılacak bir terim kuşku yaratır. Örneğin "león/aslan"[1] sözcüğü, bildiğimiz yırtıcı hayvanı adlandırmak, aynı zamanda Roma'daki Papaları ve İspanya'daki León kentini adlandırmak için kullanılır. Birbirinden bütünüyle ayrı nesneleri anlatmak ve belirlemek için aynı sesbirime değişik anlamların yüklenmesi bir rastlantıdır İspanyolca'da. Dilbilgisi ve mantıkla uğraşan uzmanlar bu durumda "çokanlamlılık"tan, çokkatlı anlamlar taşıyan sözcüklerden söz ederler.

Yukarıda kullandığımız deyişlerde "sevgi" böyle çokanlamlı bir sözcük müdür? "Kadına duyulan sevgi"yle "bilim sevgisi" arasında önemli bir benzerlik var mıdır? Bu iki zihinsel durumu incelediğimizde, her birinde bulunan öğelerin hemen hepsinin farklı olduğunu görürüz. Bununla birlikte, dikkatli bir çözümlemeyle, her iki olguda da ayrımlanabilecek özdeş bir yan buluruz. Bu yanı, her iki zihinsel tutumu oluşturan öbür etkenlerden koparıp aldığımız zaman görürüz ki aslında "sevgi" adını hak eden yalnızca bu özelliktir. Kolayımıza gelen ama hiç de doğru olmayan bir genelleştirmeye başvurarak her iki zihinsel tutumu da aynı adla belirlemeye kalkarız; oysa "bilim sevgisi" tutumunda, gerçekten "sevgi" ya da duygu bile denemeyecek pek çok şey bulunur.

Son yüz yıl içinde yapılan ruhbilimsel araştırmaların, ekinin genel akışına henüz katılmamış olması çok üzücüdür; çoğu zaman, insan ruhuna eğildiğimizde kullandığımız kalın gözlük camlarına başvurma zorunluluğu doğar.

Sözcükleri dikkatli seçecek olursak, sevgi[2] bir nesneye karşı duyulan salt duygusal etkinliktir; bu nesne de herhangi bir şey –bir kişi ya da bir şey– olabilir. "Duygusal" bir etkinlik olarak sevgi, bir yanda tüm zihinsel işlevlerden –algılama, düşünme, inceleme, anımsama, imgelemeden– öte yanda da çoğu zaman karıştırıldığı arzudan ayrılır. İnsan susadığı zaman bir bardak suyu arzu eder,

1) İspanyolca'da león. (Ç.N.)

2) Yani, sevgi içindeki insanın toplam durumunu değil de, yalnızca sevgiyi gösteren "sevgi" sözcüğünü düşünürsek.

ama onu sevmez. Kuşkusuz arzular sevgiden doğar ama sevginin kendisi arzu değildir. Vatanımız için iyi bir gelecek arzularız; ama o vatanda yaşamayı arzulamamız onu sevmemizdendir. Sevgimiz bu arzudan önce de vardır; bitkinin tohumdan fışkırması gibi, arzular da sevgiden doğar.

Tüm "duygusal" etkinliklerde olduğu gibi sevgi, sevinç ya da üzüntü türünden edilgen duygulardan farklıdır. Sevinç ve üzüntü insana renk katan boya maddeleri gibidir. İnsan tüm edilgenliği içinde üzgün ya da mutlu olabilir. Eyleme yol açsa da sevinç kendi başına bir eylem oluşturmaz. Öte yandan bir şeyi sevmek, yalnızca "var olmak" değil, sevilen şeye yönelen bir edime girişmektir. Burada sevginin uyandırdığı bedensel ya da ruhsal hareketlerden söz etmiyorum; yapısı gereği sevginin kendisi, sevdiğimiz adına kendimizi ortaya koyduğumuz edilgen bir eylemdir. Nesneden yüz fersah uzakta bulunduğumuz, onu hiç düşünmediğimiz süre içinde bütünüyle hareketsiz olsak da, o nesneyi seviyorsak, içimizde olumlu, ılık bir şey kaynayıp dışarıya akar. Sevgiyi nefretle karşılaştırdığımızda bu açıkça görülür. Bir şeyden ya da birisinden nefret etmek, üzüntü içinde olmak gibi, edilgen "olmak" değildir; bir bakıma, ideal olarak nefret edilen nesnenin yok edilmesine yönelik korkunç bir olumsuz eylemdir. Zihin, arzu ve istek etkinlikleri gibi, bedensel ve ruhsal etkinliklerden ayrı, özel bir duygusal etkinlik bulunduğunu kabul etmek, ince bir sevgi ruhbilimi geliştirebilmek açısından bana çok önemli görünüyor. Sevgiden söz edilirken hemen her zaman, sevginin doğurduğu sonuçlardan, birlikte getirdiklerinden, itici güçlerinden ya da yol açtıklarından söz edilir. Oysa sevginin kendisi, özgül nitelikleri ve duygular ormanı içinde öbür duygularla arasındaki ayrımlar göz önüne alındığında hemen hemen hiçbir zaman cımbızla çekilip alınarak çözümlenemez.

Belki "bilim sevgisi"yle bir "kadına duyulan sevgi"nin ortak bir kökeni olduğu artık kabul edilebilir. Duygusal etkinlik, yani başka bir insana onu yürekten olumlayan bir ilgi duymak, aynı biçimde bir kadına, bir toprak parçasına (vatana), spor, bilim vb. herhangi bir ilgi alanına da yöneltilebilir. Bundan başka, salt duygusal etkinliği bir yana bırakırsak, "bilim sevgisi" ve "kadın sevgisi" arasındaki ayırıcı öğelerin hepsinin sevgiyi oluşturan öğeler olmadığını eklemek gerekir.

Sevgi dışında her şeyin birazcık katılımıyla oluşan pek çok "sevgi durumu" vardır. Arzu, merak, inat, delilik, içtenlikli duygusal kurmaca durumları vardır; ama bize karşı edindiği tutumunu göz önüne almaksızın, başka bir varlığı yoğun biçimde olumlama

durumu yoktur. Bu olumlamayı gerçekten gördüğümüz "sevgi durumları"nda, bu sevgilerin, *sensu stricto*(*) sevgiden başka pek çok öğeyi de içerdiğini unutmamak gerekir.

Geniş anlamda, sevgiyi çoğu zaman yalnızca "âşık olma eylemi" sayarız; gerçek anlamda sevginin ancak ikinci derecede rol oynadığı çok karmaşık bir zihinsel durumdur bu. Stendhal kitabına (kendi düşünsel ufkunun yetersizliğini ortaya koyan aşağılayıcı bir genellemeyle) *De l'amour/Aşk Üzerine* başlığını koyarken bu zihinsel tutumu anlatmak istemiştir.

Kristalleşme kuramının zihnin aşırı etkinliği biçiminde sunmak istediği bu "âşık olma" edimiyle ilgili olarak ben, bu durumun daha çok bilinç ömrümüzün kısalması, bir ölçüde felce uğraması olduğunu söylemek isterim. Bu sarsıntı içinde, normal varoluşumuzun üstüne çıkarak değil, altına düşerek yaşarız. Bu da bizi erotik tutkuya yakalanma örüntüsünün ruhbilimsel açıdan nasıl bir şey olduğunu çözümlemeye götürür.

5

"Âşık olmak" bir dikkat olgusudur.

Bilinç yaşamımızı hangi anda incelersek inceleyelim, bilinç alanımızın birçok dışsal ve içsel nesneyle dolu olduğunu görürüz. Her durumda zihinlerimizi bütünüyle dolduran bu nesneler, düzensiz bir karışıklık içinde değildir. Her zaman, aralarında az da olsa bir düzen, bir dizilenme vardır. Aslında çoğu zaman bir tek şeyin ötekilerden ayrıldığını görürüz; o şey ötekilere yeğlenmiş, özel bir ışıkla aydınlatılmıştır; zihnimiz ona yoğunlaşarak, yalnız onunla ilgilenerek, onu ötekilerden yalıtlayarak sanki parlaklığını artırmıştır. Bilincimizin bir şeye yoğunlaşması doğaldır. Ne var ki başka şeyleri koro müziği ya da fon gibi ikincil plana indirmeden bilincin bir şey üzerinde yoğunlaşması olanaksızdır.

Her birimizin dünyasını oluşturan nesnelerin sayısı çok yüksek, bilinçlilik alanımız da çok sınırlı olduğundan, nesneler dikkatimizi çekmek için bir tür yarış içindedir. Dikkatli söylersek, ruhsal ve zihinsel yaşantımız yalnızca en yoğun aydınlatılmış alanda yer alan şeylerden oluşur. Gerisi –bilinçli dikkat ve bunun ötesinde, bilinçaltı dikkat kuşağı– ancak gücül bir yaşam, bir hazırlık, bir önlem ya da bir yedektir. Dikkatli bilinçlilik durumu, aslında kişiliklerimizin ta kendisi olarak kabul edilebilir. Bir şeye dikkatle eğil-

(*) *sensu stricto*: dar anlamıyla (Ç.N.)

menin, o şeyin kişiliğimizden belli bir yanı alıp götürmesi demek olduğunu söyleyebiliriz pekâlâ.

Normal akış içinde, dikkatin yoğunlaştığı şey bu ayrıcalıklı merkezde birkaç saniye kalır ve biraz sonra çekilerek yerini başka bir şeye bırakır. Özetlersek dikkat, kendisi için önemli olup olmamasına göre bazen çok kısa, bazen çok uzun bir süre takılarak bir nesneden ötekine kayar. Güzel bir günde, dikkatimizin bir tek nesneye takılıp felce uğradığını düşünelim. Dünyanın geri kalan kesimi gözümüzden silinecek, hiç yokmuş gibi görünmez olacaktır: Bu anormal dikkatimizin nesnesi, her türlü karşılaştırmayı hiçe sayarak gözümüzde dev boyutlara erişecektir. Öyle ki zihnimizi baştan sona kaplayacak, sonunda, köktenci dikkatimiz nedeniyle arkamızda bıraktığımız dünyaya tümüyle eşdeğer olacaktır. Bu yüzden, gözlerimizi ellerimizle kapadığımız zaman da aynı şey olur; küçücük bir kitle oluştursa da elimiz, gözümüzden her şeyi silmeye, görüş alanımızı tümüyle kaplamaya yeter. Dikkatimizi yoğunlaştırdığımız şey, *ipso facto*(*) daha büyük bir gerçekliğe, dikkatimizi yoğunlaştıramadığımız, zihnimizin dış çeperlerinde hayalet gibi dolaşan nesnelere göre daha canlı bir varoluşa sahiptir; bu nesneler kansız cansız, neredeyse düşsel bir fon oluştururlar. Dikkatimizi yoğunlaştırdığımız nesne, daha büyük bir gerçekliğe büründüğünden, büyük bir saygı, değer ve önem kazanır ve evrenin karanlıkta kalan yarısını ödünler.

Dikkat, bir nesneye normaldan daha uzun bir süre ya da daha büyük bir sıklıkla takıldığı zaman, "mani"den söz ederiz. Manyak, dikkat süresi anormal olan insandır. Büyük adamların hemen hepsi birer manyaktır; onların manisinin, "saplantısı"nın doğurduğu sonuçlar, yararlı ya da salık verilecek şeyler olarak görünür bize. Evrenin mekanik düzenini nasıl keşfettiği sorulduğunda Newton şöyle yanıt vermiştir: *Nocte dieque incubando* (Gece gündüz onu düşünerek). Bu, aslında bir saplantının açıklanmasıdır. Aslına bakarsak, bizi dikkat alanımız ölçüsünde belirleyen başka bir şey yoktur. Bu, herkeste ayrı bir biçimde oluşur. Örneğin düşünmeye yatkın, her konuyu en derin noktasına dek izlemeye alışmış bir insan için, dışa dönük birinin dikkatinin bir nesneden ötekine atlayıp durması can sıkıcı bir şeydir. Tam tersine, dışa dönük kişi de, düşünürün, bir çukurun dibini kazıyıp duruyormuş gibi ilerleyen dikkatinin yavaşlığından yorulur, bıkar, sıkılır. Bundan başka, kişiliğin temelini oluşturan değişik dikkat tercihleri vardır. Örneğin, konuşurken ekonomik gerçekler tartışılmaya başlandığında zihinsel açıdan ken-

(*) *ipso facto*: bu nedenle (Ç.N.)

dini tuzağa düşürülmüş gibi hissederek şiddetli tepki gösteren insanlar vardır. Başka birinin dikkati de kendiliğinden sanata ya da cinsel konulara yönelebilir. Şu formülü kolaylıkla benimseyebiliriz: Bana dikkatinin neye çekildiğini söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim.

Bence, "âşık olmak" bir dikkat olgusudur; ama normal insanda ortaya çıkan anormal bir dikkat durumudur.

"Âşık olma"nın ilk evresinde bu hemen açıkça görülür. Toplumda pek çok erkek ve kadın birbirleriyle karşılaşırlar. Her erkeğin –her kadının da– dikkati karşı cinsin bir temsilcisinden ötekine rastgele gezinir. Önceki duygusal bağlara dayanan nedenler, bedensel olarak daha yakın olma vb. kadının dikkatinin bir erkeğe göre bir başkası üzerinde daha uzun süre takılmasına yol açar; ama erkeklerden birine duyulan ilgiyle geri kalanlara duyulan ilgi arasındaki oransızlık büyük değildir. Başka biçimde söylersek –ve küçük ayrımları ortadan kaldırırsak– kadının tanıdığı her erkek, bir doğru çizgi üzerinde onun dikkatinden eşit uzaklıktadır. Ne var ki bir gün, bu eşit dikkat bölünmesi değişir. Kadının dikkati kendiliğinden, bu erkeklerden birine takılır; kısa bir süre sonra artık, kadının o erkeği düşüncelerinden uzaklaştırması, dikkatini başka nesnelere yöneltmesi büyük bir çaba gerektirmeye başlar; doğru çizgi bozulmuştur. Kadının dikkatine yakın bir tek erkek vardır artık.

"Âşık olmak" başlangıçta bundan öte bir şey değildir: dikkatin anormal bir biçimde başka birisine takılması. Erkek, bu ayrıcalıklı durumdan nasıl yararlanacağını bilir, bu dikkati zekice beslerse, gerisi engellenemez bir mekaniklikle sökülür gelir. Erkek, her geçen gün, ötekilerin, dikkate çarpmayanların bulunduğu çizgiye göre biraz daha ileride olduğunu görecektir; dikkati kendisine yoğunlaşmış olan kadının zihninde her gün daha büyük bir yer tutacaktır. Kadın bu ayrıcalıklı erkekle ilgilenmeden edemeyecektir. Öteki insanlar ve nesneler yavaş yavaş kadının bilincinden silinecektir: "Seven kadın" nerede bulunursa bulunsun, görünürdeki uğraşı ne olursa olsun, dikkati kendiliğinden o erkeğe doğru akacaktır. Bunun tersi de doğrudur; dikkatini bir an için bile o yönden kurtarıp yaşamının zorunluluklarına çevirebilmek için kadının çok büyük bir çaba göstermesi gerekecektir. St. Augustine, sevginin belirleyici özelliği olan bu, nesneye kapılıp gitme durumunu bilgece dile getirmiştir: *Amor meus, pondus meum: illo feror, quocumque feror.* (Sevgim ağırlık merkezimdir: Ben onun sayesinde hareket ediyorum.)

Öyleyse bu, zihinsel yaşamımızı zenginleştirme sorunu değildir. Söz konusu olan bunun tam tersidir. Bizi daha önce kendine

çeken şeylerin sürekli elenmesi durumudur. Bilinç kasılır ve bir tek nesneye yönelir. Dikkat felce uğramış durumdadır: Bir şeyden ötekine kaymaz. Saplanıp kalmış, katılaşmış, bir tek kişinin tutsağı olmuştur. Platon buna *Theia manía* (kutsal delilik) demiştir. (Bu şaşırtıcı ve aşırı "kutsallık"ın nereden doğduğunu biraz sonra göreceğiz.)

Bununla birlikte, seven kişi, bilinçli yaşamının çok zenginleştiği izlenimini edinir. Küçülen dünyası daha bir yoğunlaşır. Ruhsal güçlerinin tümü bir tek noktada toplanır, bu da onun varlığına aldatıcı bir yoğunluk katar.

Bu her şeyi dışarda bırakan dikkat, o ayrıcalıklı nesneyi aynı zamanda çok güçlü niteliklerle zenginleştirir. Bu, nesnede aslında bulunmayan kusursuzlukların görülmesi demek değildir. (Bunun da olabileceğini daha önce gösterdim; ama Stendhal'ın yanılarak sandığı gibi bu, ne gereklidir ne de zorunludur.) Bir nesneyi dikkate boğarak, onun üzerinde aşırı yoğunlaşarak bilinç, o nesneye hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak güçlü bir gerçeklik kazandırmış olur. O nesne bizim için her an vardır; hep bizim yanımızda, başka her şeyden daha gerçek olarak sürdürür varlığını. Dünyanın geri kalan kesimini, ancak dikkatimizi büyük bir çabayla sevgiliden koparıp ayırdıktan sonra arayıp bulmamız gerekir.

Âşık olmakla gizemcilerin bağlanması arasındaki büyük benzerlik işte burada ortaya çıkar. Gizemci, çoğu zaman "Tanrı varlığı"ndan söz eder. Bu yalnızca sözde kalan bir şey değildir. Ardında gerçekliği olan bir olgu yatar. Dualar, düşüncede yoğunlaşma ve Tanrı'ya seslenme yoluyla Tanrı, gizemcinin gözünde öyle güçlü bir nesnel somutluk kazanır ki Tanrı onun düşüncelerinden bir an bile silinmez. Her zaman oradadır, çünkü dikkat onu hiçbir zaman elden bırakmaz. Gizemcinin gün boyunca giriştiği her eylem onu Tanrı'yla karşı karşıya getirir; başka deyişle kendi saplantısına götürür. Bu, yalnızca dinsel tarikat inançlarına özgü bir şey değildir. Gizemciye göre Tanrı'nm yaşadığı o sonsuz varoluşa ulaşabilecek hiçbir şey yoktur. Tek bir sorunu düşünürek yıllarını geçiren bilgeyle, yarattığı düşsel kişilerle uğraşıp durmaktan kurtulamayan romancı aynı olguyu paylaşırlar. İşte bu yüzden Balzac, yaptığı bir iş konuşmasının akışını şöyle diyerek değiştirir: "Peki, haydi şimdi de gerçeğe dönelim! César Birotteau'dan söz edelim." Seven kişi için de sevgilisi sürekli bir varoluş içindedir. Sanki tüm dünya onda yoğunlaşmıştır. Aslında olansa şudur: Sevenin gözünde dünya yok olmuştur. Sevgilisi dünyayı yerinden oynatmış, onun yerine kendisi geçmiştir. İşte bu yüzden bir İrlanda türküsünde sevenin

ağzından şöyle denir: "Sevgilim, şu dünyadan benim payıma düşen sensin!"

6

Romantik konumlar bir yana, "âşık olma"nın –burada gene sevgiden söz etmediğimi yineleyeyim– düşük bir zihinsel durum, bir tür geçici aptallık olduğunu kabul edelim. Bilincimiz felce uğramadan, alıştığımız dünya kısıtlanmadan âşık olmamız olanaksızdır.

"Sevgi"nin bu tanımı, gördüğünüz gibi, Stendhal'ın kullandığı tanımın tersidir. Kristalleşme kuramında varsayıldığı gibi, bir nesnenin üstüne pek çok şey (kusursuzluklar) yığmak yerine burada yaptığımız, tek bir nesneyi ötekilerden anormal bir biçimde yalıtlamak, hipnotize edici beyaz çizginin önünde donakalmış bir horoz gibi, onunla yalnız başımıza öylece, felce uğramışçasına kalakalmaktır.

Bunları söylerken niyetim, genel ve özel tarihte olağanüstü güzellikte aydınlanmalar yaratan büyük erotik öykülere leke sürmek değil. Sevgi, yüce nitelikte bir sanat yapıtı, zihinler ve bedenler arasında olağanüstü bir alışveriştir. Bununla birlikte, sevginin ortaya çıkabilmesi, pek de gerçek ruhsallık taşımayan bir sürü mekanik, otomatik sürecin desteğine gerek duyar kuşkusuz. Sevginin, birlikteyken değerli olan çeşitli yanları, tek tek ele alındıklarında oldukça kabadır; daha önce de söylediğim gibi mekaniktir.

Örneğin, cinsel içgüdünün işe karışmadığı sevgi yoktur. Sevgi, bu içgüdüyü kaba bir güç olarak, bir teknenin rüzgârı kullandığı gibi kullanır. "Âşık olmak" da gene, bu kaba mekanizmalardan biridir; körü körüne salıverilmeyi bekler; sevgi, iyi bir binici olan sevgi, ondan yalnızca yararlanır ve onu gemler. Unutmayalım ki kültürümüzde öylesine değerli görülen yüce ruhsal yaşam, sayısız düşük otomatikleşmelerin katkısı olmaksızın gerçekleştirilemez.

Âşık olma durumunu oluşturan zihinsel kasılmalara düştüğümüz, ruh anjinine yakalandığımız zaman mahvoluruz. İlk birkaç gün içinde hâlâ biraz direnebiliriz belki; ama bir tek kadına gösterilen dikkatle, ötekilere, evrenin geri kalan kesimine gösterilen dikkat arasındaki oransızlık belli bir ölçüyü aşarsa, süreci durdurmak artık elimizde değildir.

Dikkat, kişiliğin en yüce aracıdır; zihinsel yaşamımızı düzenleyen araçtır. Felce uğradığında bize hiçbir hareket özgürlüğü kalmaz. Kendimizi kurtarabilmemiz için bilincimizin odağına, sevgili-

nin egemenliğini sarsacak başka nesneler sokmak gerekecektir. Aniden gelen âşık olma nöbeti sırasında, sevgiliyi birden dikkatimizin normal perspektifi içinde görebilirsek, büyülü gücü yok olup gidecektir. Ama bu perspektifi edinebilmek için dikkatimizi başka şeylere yöneltmemiz, kendimizi bütünüyle sevdiğimiz nesneye kaptırmış olduğumuz bilinç durumundan çıkıp kurtulmamız gerekir.

Dış dünyayla hiçbir bağlantısı olmayan büyülü bir dünyanın içinde kısılıp kalmışızdır. Dışarıdan hiçbir şey bu dünyaya girerek bizim kaçıp kurtulmamızı kolaylaştıramaz. Âşık olan bir insanın ruhu, kapalı kalmış hasta odasının kokusunu taşır – bu odanın havası, bayatlamış nefes kokusuyla doludur.

İlk görüşte âşık olmaksa çılgınlığa doğru bir kayıştır. Kendi başına bırakılırsa, en aşırı uçlara dek gidebilir. Her iki cinsten "gönül fatihleri" bunu çok iyi bilirler. Kadının dikkati bir erkeğe takıldı mı, erkeğin artık o kadının düşüncelerini bütünüyle kendi egemenliği altına alması çok kolay olur. Bundan sonra tutulacak yol, bir sıcak bir soğuk davranmaktan, bir candan bir aşağılayıcı görünmekten, bir görünüp bir gözden kaybolmaktan oluşan basit bir oyunu oynamaktır. Bu yöntemin ritmi, kadının dikkati üzerinde ruhsal bir makine etkisi yaparak, dünyada geri kalan her şeyi onun gözlerinden siler götürür. Halkımız bunu ne güzel dile getirmiştir: "duyguları sömürmek!"[3] Aslında sömürülen insanın *kendisi*'dir – bir nesne tarafından sömürülür! "Aşk ilişkilerinin" çoğu, sevgilinin sevenin dikkati üzerinde bu yollarla oynadığı mekanik bir oyuna indirgenir.

Seveni kurtarabilecek tek şey dıştan gelecek şiddetli bir şok, ona zorla dayatılacak bir tedavidir. Pek çok kişi, ayrılığın, uzun yolculukların sevenleri sağaltmada iyi bir çare olduğuna inanır. Bunların, dikkati başka yerlere çekme çareleri olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Sevgiliden ıraklık, ona duyduğumuz ilgiyi arttırır; başka şeylerin dikkati kamçılamasını önler. Yolculuklar, fiziksel olarak kendimizin dışına çıkmaya, yüzlerce küçük sorunu çözmeye zorlayarak, bizi alıştığımız ortamdan koparak, yüzlerce beklenmedik nesneyi zorla kabul ettirerek, 'manyak'ı sığındığı mutlu köşesinden çıkarmayı, onun mühürlenmiş bilinç dünyasında, taze havanın ve normal görüş açısının gireceği kanallar açmayı başarır.

İncelememizin bu noktasında, bir önceki bölümü okurken

3) İspanyolca'sı: sorber los sesos (Ç.N.)

okurun aklına gelebilecek bir karşı çıkmayı göz önüne almak yerinde olacaktır. Âşık olmayı, dikkatin başka birisine saplanması olarak tanımlarken, sevgi içinde olma durumuyla yaşamda ilgimizi sonuna dek çeken ciddi, ivedi siyasal ve ekonomik binlerce durum arasındaki ayırım çizgisini yeterince belirtmiş olmuyoruz.

Oysa bu iki durum arasındaki ayrım köklü bir ayrımdır. Âşık olduğumuzda, dikkatimizi başka bir insana isteyerek yoğunlaştırırız; ama yaşamın gerektirdiği zorunluluklarda dikkatin bir yere saplanması, isteğimizin tersine, dışarıdan dayatılan bir zorunluluktur. Yaşananlar açısından bakıldığında, cansıkıcı bir durumda bizi en çok kızdıran şey, o şeye zorlanmış olmamızdır. Etken ve edilgen dikkat arasındaki ayrımı ilk kez –hiç değilse yetmiş yıl önce– ortaya çıkaran kişi Wundt'tu. Örneğin, bir el ateş edildiğini duyduğumuzda, dikkat edilgendir. Bu beklenmedik ses, bilincimizin kendiliğinden akışı içine zorla girer ve dikkatimizi kendisine çeker. Âşık olan insanın dikkatinde bu türden bir zorlama yoktur, çünkü onun ilgisi sevgiliye isteyerek yöneltilmiştir.

Bu olgu dikkatli bir çözümlemeden geçirildiğinde, dikkatimizi hem isteyerek, hem de denetleyemeden yöneltmişiz gibi çok garip bir, iki yanlılık ortaya çıkar.

En ince anıştırmalarıyla düşünürsek, âşık olan her insanın, istediği için âşık olduğunu söyleyebiliriz. Eninde sonunda normal bir olgu olan âşık olmayı, hasta bir olgu olan saplantıdan ayıran şey de budur. Saplantılı kişi, o fikre kendi isteğiyle "yakalanmış" değildir. Onun durumunda korkunç olan şey kısaca şudur: Kendisinin olsa da o fikir, o insanın kafasında, ne idüğü belirsiz, aslında var olmayan "başka biri"nden gelen inatçı, dış kaynaklı bir dayatma olarak ortaya çıkar.

Âşık olmanın dışında, dikkatimizi kendi isteğimizle bir başkasına yönelttiğimiz tek bir durum daha vardır. Bu da nefret durumudur. Nefret ve sevgi, her şeyde, birbirine düşman ve zıt ikizlerdir. Tıpkı âşka düşme edimi gibi –en az bunun kadar sık rastlanan– "nefrete düşme" edimi de vardır.

Âşık olma döneminden çıktığımızda, uyanmaya, düşlerle dolu bir geçitten çıkmaya benzer bir izlenim ediniriz. O zaman, normal görüş açısının daha geniş ve daha ferah olduğunu anlar, tutkulu zihinlerimizin çektiği büyülenmeyi, arıklaşmayı fark ederiz. Bir süre, nekahet dönemlerine özgü o sallantıda olma, dermansızlık ve gönül kırıklığı içinde yaşarız.

Bir kez başlamaya görsün, âşık olma süreci umutsuz bir tekdüzelikle ilerler. Daha açık söyleyecek olursak, âşık olanların hepsi

–akıllısı da aptalı da, genci de yaşlısı da, burjuvası da sanatçısı da hep aynı biçimde âşık olurlar. Bu, âşık olmanın mekanikliğini doğrular. Âşık olmada salt mekanik olmayan tek yan, sürecin başlangıcıdır. İşte bu nedenle biz, ruhbilimci olarak, sevgi olgusunun öbür evrelerinden çok başlangıcıyla ilgileniriz. Bir kadının ilgisini bir erkeğe, bir erkeğin ilgisini de bir kadına çeken şey nedir? Bir insana, fark edilmeyen yığınla öbür insanın arasında o ayrıcalığı sağlayan nitelikler nelerdir? Konunun en ilginç yanının burada yattığı kuşkusuzdur, ama en karmaşık yanı da gene budur. Âşık olanların hepsi aynı biçimde âşık olsalar da, hepsi aynı nedenle âşık olmazlar. Evrensel olarak sevilen tek bir nitelik yoktur.

Burunla birlikte insanların sevdiği ve erotik yeğlemelerin değişik türlerini yaratan şeyin ne olduğu gibi, hileli mantıkla yönetilen bir konuya el atmadan önce, ilginin felce uğraması açısından, âşık olmakla gizemcilik, daha da önemlisi hipnoz arasındaki umulmadık benzerliğe değinmek yerinde olacaktır.

7

Âşık Olma, Kendinden Geçme ve Hipnoz

Evin hanımı, hizmetçinin aklının başka yerde olduğuna dikkat etmeye başlayınca kızın âşık olduğunu anlar. Zavallı hizmetçinin dikkati, çevresindeki nesnelere yönelme özgürlüğünü yitirmiştir artık. Kız bir hayal içinde yüzmeye başlar; kendi içine çekilir; ta derinlerinde, hep kendisiyle olan sevgilisini düşünür sürekli. Böyle kendi özüne kapanması, seven kişiye bir uyurgezer, mecnun, "büyülenmiş insan" havası verir. Âşık olmak aslında bir büyülenmedir; Tristan'ın büyülü iksiri her zaman, çok yoğun bir anlatım gücüyle, aşkın ruhsal sürecini simgelemiştir.

Gündelik dilin, bin bir sezgiyi içinde yoğunlaştıran deyişlerinde, olağanüstü ama henüz kapısı açılmamış son derece doğru ruhbilimsel hazineler saklıdır. Aşkı esinleyen şey her zaman belli bir "büyülenme"dir. Sevgi nesnesine, bir büyüleme yönteminin –büyülenme– adını takmak, anonim bilincin, dili yaratan bilincin, âşıkların içine düştüğü olağanüstü, karşı konulmaz durumu çok iyi gözlemlediğini gösterir. Şiirin, *cantus* ya da *carmen* denen en eski biçimi, büyülü formülü oluşturur. Bu formülün törenine ve büyü etkisine *incantatio* deniyordu; (İspanyolca'da) *encanto* ya da büyülenme, Fransızca'da, *carmen*'den türetilen *charme* buradan gelir.

Sevginin büyüyle ilişkisi bir yana, bence âşık olmakla gizemcilik arasında şimdiye dek gözlendiğinden çok daha büyük bir yakınlık vardır. Bu temel yakınlığı, gizemcilerin kendilerini anlatırken kullandıkları erotik sözcüklere, imgelerdeki şaşırtıcı benzerliklere bakarak önceden fark etmemiz gerekirdi. Bu dinsel olguya ilgi duyanların hepsi aynı gözlemlerde bulunmuş ama bunların bir eğretileme olarak açıklanabileceğini sanmışlardır.

Eğretilemelerde de biçemde olan şey oluyor. Bazıları, bir şeyi eğretileme ya da biçem olarak sınıflandırdıktan sonra işin bittiğini, daha öte bir inceleme yapmanın gerekmediğini sanıyorlar – sanki eğretileme ve biçem, başka gerçekliklerle eşit çapta, en az onlar ölçüsünde tutarlı bir şey değilmiş, yıldızları yöneten yasalar ve nedenler ölçüsünde güçlü yasalara ve nedenlere bağlı bir şey değilmiş gibi. Gizemciliği inceleyenlerin hepsi, kullanılan erotik sözcüklerin çokluğuna dikkat çekmiş olsalar da, bu gözlemlerine asıl ağırlığını kazandıracak tamamlayıcı yanını görememişlerdir. Bu yan şudur: Âşıklar da dinsel deyişler kullanma eğilimindedirler. Platon'a göre sevgi "kutsal" bir deliliktir; her âşık sevgilisini kutsal sayar ve onun yanında kendisini "cennetteymiş gibi" duyar vb. vb. Aşkla gizemcilik arasındaki bu garip dil alışverişi, bizi ortak bir köken bulunduğundan kuşkulanmaya götürür.

Ruhbilimsel bir olgu olarak gizemcilik süreci aslında âşık olmaya benzerlik gösterir. Öylesine benzerlik gösterir ki ayrıntılarda bile bıktırıcı tekdüzelikte bir çakışma görülür. Âşık olmak nasıl hep aynı biçimde kendini gösteriyorsa, her zaman ve her yerde ortaya çıkan gizemciler de hep aynı şeyleri yapmışlar, aslmda hep aynı şeyleri söylemişlerdir. İstediğiniz gizemcilik kitabını elinize alın –Hintli, Çinli, İskenderiyeli ya da Arap, Germen ya da İspanyol olsun– o kitap, hep o aynı aşkıncı kılavuzla, bilincin Tanrı'ya doğru ilerleyişini gösteren bir yolculukla ilgili olacaktır. Evreler ve araçlar, bazı dışsal ve rastlantısal ayrımların dışmda, hiç değişmeden kalacaktır.[4]

Kilise'nin, gizemcilere yaklaşırken bu gibi kendinden geçme serüvenlerinin, saygınlığını yitirmesine yol açacağından korkuyormuşçasma her zaman takındığı o hoşgörüsüz tutumunu çok iyi anlıyor, bu tutuma *en passant*(*) katılıyorum. Kendinden geçen kişi az

4) Aradaki tek ayrım –ki bu ayrım bazen önemlidir– şudur: Bazı gizemciler "ek olarak" büyük birer düşünürdürler; gizemcilik öğretilerinin yanı sıra, zaman zaman deha ürünü olabilen bir ideolojiyi yayarlar. Plotinus ya da Meister Eckhart böyleydi. Gene de, kendi başına ele alındığında, onların "gizem"i de, en sıradan kendinden geçme öğretileriyle birdir.

(*) *en passant*: geçici olarak (Ç.N.)

çok deli sayılır. Ilımlılıktan ve zihinsel duruluktan yoksundur. Tanrı'yla arasındaki ilişkiye coşkulu bir kendinden geçme niteliği katar; bu da gerçek rahiplerde bulunan o ağırbaşlı soğukkanlılığı bütünüyle dışarıda bırakan bir olgudur. Bu, öyle boyutlara varmıştır ki olağanüstü bir rastlantıyla, Konfüçyüsçü mandarinin Taocu gizemciye karşı duyduğu nefretle Katolik dinbilimcinin, hayalinde Tanrı'yı gören rahibeye karşı duyduğu nefret arasında hiçbir ayrım yoktur. Her sınıfın meslekten yaygaracıları, gizemcilerin kargaşasını ve esrikliğini rahiplerin, yani Kilise'nin duru ve düzenli zekâsına her zaman yeğleyeceklerdir. Bu yeğlemelerinde onlara katılamadığım için üzülüyorum. Burada beni engelleyen, doğrulardan yana olma eğilimimdir. O da şudur: Bence, her türlü dinbilim, tüm gizemcilerin kendinden geçmelerini bir araya toplasak, bunun çok ötesinde tanıtır Tanrı'yı bize; kutsal şeylere karşı daha büyük bir sevgi, yüce düşünceler kazandırır; çünkü vecd içindeki gizemcilere kuşkuyla yaklaşmak yerine, gizemcinin söylediklerine inanmamız, onun bize aşkınca dalgınlıklarından çıkarıp getirdiklerini kabul etmemiz, sonra da sunduklarının kabule değer olup olmadığını düşünmemiz gerekir. Gerçek şudur: Ona bu yüce yolculuğunda eşlik ettikten sonra, bize ilettiği şeyin pek de önemli olmadığını görürüz. Ben o kanıdayım ki Avrupalı ruhu yeni bir Tanrı deneyimine ve en önemli gerçekliğe yönelmiş yepyeni sorulara doğru yaklaşıyor. Ama kutsal konulardaki fikirlerimizin, tartışmacı düşüncenin aydınlık yollarından değil de, gizemciye özgü yeraltı yollarından geçerek zenginleşeceği konusunda büyük kuşkularım var. Dinbilim – kendinden geçme değil!

Ama biz gene konumuza dönelim. Gizemcilik de bir dikkat olgusudur. Gizemci yöntemin bize önerdiği ilk şey, dikkatimizi bir şey üzerinde toplamamızdır. Neyin üzerinde? En canlı, en çok incelenmiş, en ünlü kendinden geçme yöntemi olan Yoga, bundan sonra anlatılacakların mekanik özelliğini en açık biçimde gösterecektir. Yoga'nın bu soruya verdiği yanıt şudur: Neyin üzerinde olursa. Öyleyse, bu süreci belirleyen ve esinleyen şey nesne değildir; nesne, zihnin anormal bir duruma girmesi için salt bir bahanedir daha çok. Aslında insan, dikkatini, dünyadaki başka her şeyi bir yana itme aracı olarak bir tek şeye yoğunlaştırmalıdır. Gizemci yola, bilincimizde çoğu zaman normal dikkat yoğunlaştırma sürecinde bulunan ve hoşgörülen nesneler kalabalığını temizleyerek gireriz. Örneğin, Haçlı Aziz John'da, bir sonraki ilerleme evresine geçerken, çıkış noktası "sükunet evi"dir. İştahları ve merakları yatıştırmak için de: "her şeyden büyük ölçüde kopmak" ya da Azize

Theresa'nın dediği gibi "ruhu köklerinden sökmek" – başka deyişle, kendini bir tek şeye "kaptırıp gitmek" (Azize Theresa) için çoğul dünyasal köklerini, liflerini kesmek – gerekir. Aynı biçimde Hindu dini de, gizemciliğe girmek için gerekli olan bu koşulu şöyle yerine getirecektir: *nanatvam na pasyati* – kalabalıklardan ve çeşitlilikten uzaklaşmak.

Dikkatimizin aralarında dolaşmaya alışık olduğu nesneleri uzaklaştırma süreci, zihnin yalnızca bir tek şeye yoğunlaştırılmasıyla sağlanır. Hindistan'da herhangi bir nesnenin kullanıldığı deneye *kasina* denir. Örneğin: yoğunlaşacak kişi, kilden bir yuvarlak yapar, yanına oturup gözlerini ona diker; yüksekçe bir yerden akan dereyi seyreder; içinde ışık yansıyan bir su birikintisine bakar; ya da bir ateş yakıp önüne bir perde yerleştirir, perdeye bir delik açarak o delikten çıkan ışığı seyreder vb. vb. Bu tür yoğunlaşma peşinde koşan kişiler, daha önce de sözünü ettiğim ve sevgililerin "birbirinin duygularını özümsemek" için kullandıkları ruhsal yöntemle aynı etkiyi yaratmayı amaçlarlar.

Önceden zihinsel bir boşluk oluşmadıkça gizemci kendinden geçme olamaz. Haçlı Aziz John, "Tanrı'nın, adakların verileceği mihrabın içinin boş olmasını istemesi bundandır," demiştir, "... böylece ruh, Tanrı'nın onu öteki şeylerden ne ölçüde boşalmış olarak istediğini anlayacaktır."(5) Bir Alman gizemcisi, bir tek şey –Tanrı– dışmda dikkatin her şeyden çekilmesini daha da güçlü bir biçimde "Doğmamış gibi oldum" diyerek anlatmıştır. Aziz John da çok güzel bir deyişle, "Bir sürüyü gözlediğim yok" –yani uğraştığım hiçbir şey yok– diyerek anlatır aynı şeyi.

Bununla birlikte en şaşırtıcı şey şudur: Zihin her şeyden arındı mı, bize güvenle söylediğine göre gizemci, Tanrı'yı önünde görür, yani Tanrı'yla dolar: başka deyişle Tanrı o boşluğun ta kendisidir. Bundan dolayı Meister Eckhart "Tanrı'nın sessiz çölü"nden, Aziz John da "ruhun karanlık gecesi"nden söz eder; karanlık, ama gene de ışık dolu; öylesine doludur ki, salt ışık olduğundan, ışığın karşısına hiçbir şey çıkamaz; bu yüzden aydınlık karanlıktır. Tüm kişisel yeğlemelerinden, ilgilerinden arınmış ve yıkanmış ruhun özelliği budur; çünkü kişisel hiçbir şeyi sevmediği, onlara ilgi duymadığı için, başka deyişle, kendi boşluğunda kendi gölgeleri ve karanlığı içinde yaşadığı için, o ruh herşeyi büyük bir kolaylıkla kucaklayabilir; bu yüzden Aziz John'un: "*Nihil habentes et omnia possidentes*" (Hiçbir şeyleri yok ve herşeyleri var) sözü, ona gerçekten uygun

5) Bkz. Jean Bauzi'nin kitabı: Saint Jean de la Croix et le problème de l'expérience mystique/Haçlı Aziz John ve Gizemci Deneyim, Paris, 1924.

düşer. Aziz John, bu salt boşluğu, bu aydınlık karanlığı en zevkli formülle anlatır: "O," der "ses veren sessizliktir."

Öyleyse, gizemcinin de tıpkı sevgili gibi dikkatini bir nesneye "yoğunlaştırarak" anormal bir duruma girdiğini kabul ediyoruz; bu durumun işlevi, şimdilik, dikkati başka her şeyden çekerek bir zihin boşluğu yaratmaktır.

En derin kapılma durumu, kendinden geçme yolunun doruk noktası, gizemcinin yalnızca Tanrı'yı seyretmek üzere gözlerini başka şeylerden çektiği nokta değildir. Seyredilebilen Tanrı, zaten gerçekten Tanrı olamaz. Sınırları ve biçimi olan Tanrı, şu ya da bu niteliğiyle kavranan Tanrı, özetle insanın dikkatini yöneltebileceği bir nesne olan Tanrı, o durumda, gerçek Tanrı olamayacak ölçüde benzer bu dünyanın varlıklarına. Gizemci yazılarda gene gene sunulan ve en yüce amacın Tanrı'yı "bile" düşünmemek olduğunu savunan kuramın çelişkisi buradan gelir. Nedeni açıktır: Tanrı'yı düşünürken ve kendini bütünüyle O'na kaptırmışken, öyle bir an gelir ki Tanrı artık zihnin dışında ve ondan ayrı, onun dışında ve bireyin önünde duran bir şey olmaktan çıkar. Sonunda Tanrı *objectum* olmaktan çıkarak *injectum* olur.[6] Tanrı, ruhun içine sızarak onunla kaynaşır; ya da tersine ruh, Tanrı'nın içinde erir ve O'nu artık kendinden ayrı bir varlık olarak duyumsamaz. İşte bu, gizemcinin özlediği *unio*'dur (birlik). *La Morada Séptima*'da Azize Theresa, "Ruh, yani bu tinin ruhu, Tanrı'yla bir olur," der. Bu birliğin önce ulaşılan, sonra yitirilen anlık bir şey olduğunu sanmayın. Kendinden geçen gizemci, içten ebedi aşk yeminleri eden sevgili gibi, kesin ve sürekli bir birlik olarak algılar bunu. Azize Theresa her iki tür iletişim arasında belirgin bir ayrım gözetir: bu birliklerden birincisinde "iki mum birbirine öylesine yakın durur ki ışık tek bir yerden geliyormuş gibi olur.... Oysa mumlardan biri ötekinden kolaylıkla ayrılabilir ve gene iki ayrı mum haline gelir." Oysa ikincisinde, "sanki gökten bir ırmağa ya da kaynağa yağmur yağmaktadır da hepsi aynı suya karışır; gökten düşen yağmur ayrılamaz ya da görülemez olur; küçük bir dere denize akıyordur ve bu suları birbirinden ayırmak artık olanaksızdır; ya da sanki bir odada iki pencere vardır; bunlardan odaya bol ışık giriyordur, ama iki ayrı pencereden girse de bu ışık artık bir tek ışık olmuştur."

Meister Eckhart'ın, Tanrı'nın zihnin bir nesnesi olmayı sürdürdüğü her aşamanın göreceli aşağı durumunu açıklamak için çok iyi

6) Bkz. Otto: *Mysticism: East-West / Gizemcilik: Doğu-Batı*, (Living Age Books, 1957).

bir savunması vardır. "Tanrı'ya gerçekten ulaşmak ruhta olan bir şeydir; yalnızca ve durmadan Tanrı'yı düşünmekle olan bir şey değildir. İnsanın, yalnızca düşündüğü bir Tanrı'sı olmamalıdır, çünkü insanın düşünmesi durduğunda Tanrı da yok olacaktır." Bu yüzden, gizemciliğin gelişmesinde en yüce nokta gizemcinin, kutsallığı emerek içine alan bir sünger gibi Tanrı'yla dolduğu an olacaktır. Bundan sonra gizemci, yeniden dünyaya dönüp dünyasal uğraşılar peşinde koşabilir, çünkü artık gerçekte Tanrı'nın bir otomatı olarak çalışmaktadır. Dünyadaki arzuları, adımları ve edimleri kendisinden doğmuş olmayacaktır. Kendi yaptığı ya da başına gelen hiçbir şeyin önemi olmayacaktır artık çünkü "o", Yeryüzü'nden, kendi arzusundan ya da ediminden kopmuştur; her türlü duyarlığa karşı bağışıklık içinde ya da kurşun işlemez durumdadır. Gerçek benliği Tanrı'ya doğru göç etmiştir, Tanrı'nın içine akmıştır; geriye yalnızca mekanik bir kukla, Tanrı'nın denetlediği bir "yaratık" kalmıştır. Doruk noktasında gizemcilik, her zaman "dingincilik"e gelip dayanır.

Bu aşırı durum, "âşık olma"da da eşdeğer bir gelişme gösterir. Karşıdaki, sevenin duygularına karşılık verdiği zaman, kaynaşmayla oluşan bir "birlik" dönemi başlar; bu dönemde her iki kişi de kendi varlığının köklerini ötekine aktarır ve kendi içinden değil ötekinin içinden yaşamaya --düşünmeye, istemeye ve davranmaya– başlar. Burada da gene sevgili, düşünülecek bir nesne değildir artık çünkü onu içinizde taşırsınız. Tüm içsel durumlarda olduğu gibi bu durum da yüzdeki ifadelerden gözlenebilir. "Saplanma" döneminde, hâlâ "dışarıda" olan sevgiliye tümüyle, her şeyi dışarıda bırakacak bir dikkatle eğilme döneminde bu duruma uygun bir kapanma ve yoğunlaşma hali vardır. Gözler bir yere takılır kalır, bakış donuktur, baş göğsün üstüne doğru düşme eğilimindedir; beden yapabilirse, içe doğru çekilir. Görünüş, tümüyle insan biçimli ama sanki içbükey ve içine doğru kapanmış bir nesneyi temsil eder. Dikkatimizin böyle sımsıkı kapanmasıyla, sevgilimizin imgesini içimizde kuluçkaya yatırmış gibiyizdir; ama sevginin kendinden geçirici coşkusuna, sevgili bizim olduğu zaman, yani sevgili ben, ben de sevgili olduğum zaman yüzde, mutluluğu ifade eden garip bir *épanouissement*(*) belirir. Bakışlar, gözlerin etkisiyle yumuşayarak kayar, her şeyin üzerinden çok az şeye dikkat ederek geçer; çeşitli nesnelerin üzerinde, elbette görmeden, hafifçe gezinir gibidir. Benzer biçimde ağız da her zaman yarı açıktır, aşağıya doğru kıvrık uçları sürekli bir gülümseme biçiminde donmuştur. Bu, ap-

(*) *épanouissement*: açılma; ışıma (Ç.N.)

talın suratındaki ifadenin ta kendisidir – kişi ağzı açık, alık alık bakma durumundadır. Görüşümüzü yönelteceğimiz bir iç ya da dış nesne bulunmadığından, ruhlarımız disiplinini ve dikkat içinde olma tutumunu yitirmiştir. Kendimizi serseri ruhlu ve hafif hissederiz; tüm etkinliğimiz, varlığımızın yüzeyinden, durgun ya da dingin sudan buharın emici güneşe doğru yükselmesi gibi duygularımızın yükselmesine izin vermektir ("dingincilik").

Sevgilide ve gizemcide ortak olan "erme durumu" budur işte.[7] Onlar bu yaşamdan, bu dünyadan etkilenmezler artık; iyi olsun kötü olsun böyle şeylerin önemi kalmamıştır onlar için. Normal durumumuzda, yaptığımız ve çektiğimiz şeyler içimizdeki varlığı etkiler, bizim için sorun yaratır, bizi huzursuz eder ve sarsar. Bu nedenle varlığımızı, kendi gücümüzün desteğiyle zorlukla taşıdığımız bir yük gibi hissederiz. Oysa bu iç çekirdeği, dünyanın dışında başka bir bölgeye ya da başka bir kişiye kaydırırsak, o zaman bu varlık üzerindeki denetimimizi yitiririz; varlığımız sanki havada asılı kalır. Gerçek dünyanın içinde dolaşırken kendimizi hiçbir şeyin etkileyemeyeceği bir varlık olarak hissederiz. Birbirinden farklı ama içine girilebilecek boyutları olan iki dünya var gibidir. Gizemci, dünyasal âlemde yalnızca görünüş olarak bulunur, çünkü aslında, çok uzakta bulunan bir bölgede, yalnızca kendisinin ve Tanrı'nın yaşadığı öteki dünyadadır. "*Deum et animam. Nihil ne plus? Nihil omnino*,"(*) der St. Augustine. Aynı biçimde, seven de aramızda dolaşır; biz duyarlığına yüzeyden sürtünmekten başka bir etki yapamayız onun üzerinde. O, yaşamının çizgisini önceden çizip hazırlamıştır; sonsuza dek böyle olacağına inanarak yaşar.

Bu "erme durumu"nda yaşam, gizemci olsun, cinsel olsun tüm ağırlığını ve arılığını yitirir. Mutlu âşık, yüce efendinin cömert bağışlayıcılığıyla, çevresindeki her şeye gülümseyerek bakar. Oysa yüce efendinin bağışlayıcılığı hep oradadır, hiçbir çabayı gerektirmez. Çok pahalı bir bağışlayıcılık değildir bu; aslında aşağılamaktan doğar. Kendisini üstün bir varlık olarak gören insan, kendisine hiçbir zararı dokunamayacak aşağı sınıftan insanlara karşı "bağışlayıcı" bir biçimde davranır; bunun nedeni, o insanlarla hiçbir "alışverişi" olmaması, onların arasına karışmamasıdır. Bu aşağılamanın ne denli yüksekten bakılarak yapıldığını belirleyen şey, bize benzer başka bir varlığın hatalarını keşfetmeye eğilmekten değil, aslında

7) Gördüğünüz gibi burada "erime durumu"yla ilgili dinsel "değer"den hiç söz etmiyorum. Bu, tüm dinlerin tüm gizemcilerinde kendiliğinden bulunan ruhsal durumdur.

(*) "*Deum et animam. Nihil ne plus? Nihil omnino.*": "*Tanrı'yı ve ruhu. Daha fazlası değil mi? Kesinlikle değil.*" (Ç.N.)

bizim ulaşılamaz yüceliğimizden, kendi mutluluğumuzun olumlu ışığını ona yansıtmamızdan doğar. Bu yüzden, gizemcinin ve benimsenen aşığın gözünde her şey sevimli ve çekicidir. Sonunda şu olur: O yoğunlaşma, kendini yitirme döneminden sonra geri dönüp her şeyi yeniden gözden geçirmek istediğinde âşık, bunları oldukları gibi değil, kendisi için varolan tek şeyde, Tanrı'da ya da sevgilide, yansıdıkları gibi görür. Aslında nesnelerde eksik olan şey de, özgür bir biçimde, Tanrı'nın ve sevgilinin görüldüğü aynada ödünlenmiştir. Meister Eckhart'a göre: Her şeyi yadsıyan insan, bir doğa görünümüne arkasını döndükten sonra onu önündeki gölün durgun ve yanılsamalı yüzünde görüyormuş gibi, her şeyi yeniden Tanrı'da bulur. Ya da Haçlı Aziz John'un(*) ünlü dizelerine bakalım:

Tanrı'nın lütfuyla dolup taşarak,
Koruların arasından geçti acele
Ve görmüş olsa da onları
Doğal durumları içinde,
Dolaşık bıraktı o güzellikleri beğenisine.(8)

Tanrı'yı içine sünger gibi çekerek emen gizemciler, Tanrı'nın bir sıvı gibi içlerine sızıp onları doldurmasına dek biraz şaşkınlık içinde bakarlar nesnelere. Âşık da böyledir.

Ama, bu gizemciye ya da bu yüce gönüllü âşığa teşekkür etmeye kalkmak yanlış olur. Onların insanları alkışlamaları, yalnızca hiç işlerine karışmadan bakmalarından gelir. Yürüyüp geçerler, kendi yollarına giderler. Aslında, fazlaca alıkonurlarsa biraz canları sıkılır; tıpkı büyük efendinin "sıradan insanlar"ın kendisine yöneltikleri dikkatten sıkılmaları gibi. Aziz John'un şu sözlerle yansıttığı sevinç buradan gelir:

Çek onları bir kenara, sevgilim,
Çünkü ben uçuş halindeyim.

Nerede ortaya çıkarsa çıksın, "erme durumu"ndaki coşku insa-

(*) Haçlı Aziz John: St. John of the Cross (1549-91), Gizemci İspanyol ozanı, Kermetit tarikatından bir keşiş. 1726'da aziz oldu. (Ç.N.)

8) *Mil gracias derramando,*
Pasó por estos sotos con presura,
Y yéndolos mirando
Con sola su figura
Vestidos los dejó de su hermosura.

nın, dünyanın ve kendisinin dışında olmasına dayanır. Bu da sözcük anlamıyla "*ex-statis*"(*) ya da "kendinden geçme" demektir: kendinin ve dünyanın dışında olma. En son ayrımda, iki tür insan olduğunu belirtmemiz gerekir: Mutluluğu kendilerinin dışında olma duygusu olarak yaşayanlar ve, tersine, ancak kendilerini bulduklarında doyuma erenler. Alkolün etkisinde olma durumundan tutun da mistik kendinden geçme durumlarına dek, başvurulabilecek birçok kendinin dışına çıkma yolu vardır; benzer biçimde –duş almaktan tutun da felsefeye dek– kendine gelme durumu yaratmak için de sayısız yollar vardır. Bu iki tür insan, yaşamın her alanında ayrı yollarda ilerlerler. Bu nedenle, sanattan zevk almayı "duyguları uyandırmak" olarak görenler için, kendinden geçirici sanat okulu vardır. Oysa öteki türde kişiler, gerçek sanatsal zevki tatmak için, insanın aklının başında olması gerektiğini, çünkü böylelikle insanın o nesneyi serinkanlılıkla, açık seçik bir biçimde algılayabileceğini savunurlar.

Baudelaire, nerede yaşamayı yeğlediği sorusunu yanıtlarken, "Neresi olursa, neresi olursa... yeter ki dünyanın dışında olsun!" demekle kendinden geçme durumunu açıklıyordu.

"Kendinin dışına çıkma" isteği, her türden kendinden geçme durumunun nedeni olmuştur: sarhoşluk, gizemcilik, sevgi. Burada, hepsi eşit "değerde"dir demek istemiyorum; yalnızca bunların hepsinin aynı daldan geldiğini, köklerinin de kendinden geçme durumuna daldırılmış olduğunu anıştırmaya çalışıyorum. Bunlar, yalnız başına yaşamanın ağırlığından kurtulmak için, bizi destekleyecek ve bize yol gösterecek başka bir varlığa kendimizi aktarma çabalarıdır. Bu nedenle, gizemcilikte ve sevgide, insanın ayaklarının yerden kesilmesi ya da ırzına geçilmesi imgelerinin birlikte kullanılması bir rastlantı değildir. Ayaklarının yerden kesilmesi demek, insanın kendi ayakları üzerinde yürümemesi, başka birisi ya da başka bir şey tarafından taşındığını duyumsaması demektir.

Irza geçme, sevginin, mitolojide sentorun su perilerinin peşinden koşarak onları alıp kaçırması öyküsüne sarıp sarmalanarak korunan ilkel biçimiydi. Latin evlenme töreninde, bu ilkel kız kaçırmadan bugün bile bir iz kalmıştır: Gelin, yeni evine kendi ayaklarıyla yürüyerek girmez; eşiğe basmasın diye kocası onu havaya kaldırır. Bu olgunun en yüce simgesel noktası, gizemci rahibenin "kendinden geçmesi" ve âşığın, coşkudan başının dönmesidir.

Ne var ki kendinden geçmeyle "sevgi" arasındaki şaşırtıcı ko-

(*) "*ex-statis*": "durum-dışı"; içinde bulunulan durumun dışına çıkma; kendinden geçme (Ç.N.)

şutluk, başka bir durumla, hipnotizmayla karşılaştırdığımızda, bunların ikisine de daha karmaşık bir görünüm kazandırır. Gizemciliğin hipnotizmaya büyük ölçüde benzediği yüzlerce kez belirtilmiştir. Her iki durumda da kendinden geçme, hayal görme, giderek bilinç yitirme ve katalepsi gibi benzer bedensel etkiler görülür.

Öte yandan ben, hipnotizmayla âşık olma arasında garip bir ilişki bulunduğundan her zaman kuşkulanmışımdır. Bu kuşkumu söze dökmekten hep kaçındım, çünkü bu fikri destekleyen sav, bence, hipnozun da benzer bir dikkat olgusu olduğuydu. Bununla birlikte, bildiğim kadarıyla hiç kimse hipnozu bu açıdan incelememişti; oysa hipnozun, fiziksel yanıyla dikkat durumu içinde olmaya dayandığı açık bir gerçektir. Yıllar önce Claparède, bir şey üzerinde düşünmeyi ve dikkatimizi her şeyden temizlemeyi denetleyebildiğimiz ölçüde uykuyu başlatabileceğimizi belirtmişti. Uyku getirici yöntemlerin hepsi, dikkatimizi herhangi bir nesne üzerinde ya da örneğin sayma gibi mekanik bir eylem üzerinde toplamaya dayanır. Siz şimdi kalkıp normal uykunun, kendinden geçme durumu gibi kendi kendine hipnoz yaratma olduğunu söyleyebilirsiniz. Ama ben de en zeki çağdaş ruh hekimlerinden biri olan Paul Schilder'in, hipnozla sevgi arasında yakın bir ilişki bulunduğu gerçeğinin ister istemez kabul edilmesi gerektiğine inandığını söyleyebilirim.[9] Onun fikirlerini özetlemeye çalışacağım; bu fikirleriyle o, benimkinden çok başka savlardan yola çıkarak bu yazıda gösterilen âşık olma, kendinden geçme ve hipnoz arasındaki çakışmalar çevrimini tamamlayacaktır.

İşte âşık olmayla hipnoz arasındaki ilk çakışmalar dizisi.

Hipnoz durumuna girmeyi kolaylaştıran araçların cinsel bir yanı vardır: elin yumuşak, okşar gibi dokunuşu; önerilerde bulunan, ama aynı zamanda uyuşturucu etki yapan konuşmalar; "büyüleyici bakış"; bazen de sesin ve davranışların taşıdığı belli sertlikte bir buyurganlık. Kadınlar hipnoz altına alındıkları zaman, uykuya dalma anında ya da uykudan uyandıktan sonra hipnotizmacıya cinsel heyecanın ya da doyumun en büyük belirtisi olan baygın bakışlarla bakarlar. Hipnoz altına alınan kişi çoğu zaman, kendinden geçme sırasında tüm bedenini saran çok güzel bir sıcaklık ve rahatlık duyduğunu söyler. Belirgin bir cinsellik taşıyan bu izlenimlerin kaydedilmiş olmasında garip olan hiçbir şey yoktur. Cinsel heyecan, hipnozcuya yöneltilmiştir; zaten hipnozcu zaman zaman açık-

9) *Ueber das Wesen der Hypnose*, Berlin, 1992.

ça sergilenen sevgi gösterilerinin nesnesi olur; bazen de, hipnoz altına alınmış bir kadının cinsel düşleri, yanılgılı anılar biçiminde toplanır ve kadın, hipnozcuyu kendisinden yararlanmaya kalkışmakla suçlar.

Hayvanların hipnoz altına alınması da bize benzer bilgiler sunar. *Galeodes kaspicus turkestanus* denen korkunç örümcek türünde dişi, kendisine kur yapan erkeği yutmaya çalışır. Ancak erkek pençeleriyle dişinin karnındaki belirli bir noktayı yakaladığı zamandır ki dişi, tam bir edilgenlik içinde cinsel ilişkinin tamamlanmasına izin verir. Dişiyi felçli duruma getirme eylemi, örümceğin o noktasına dokunarak laboratuvarda da yinelenebilir. Bu sonucun ancak, örümcek çiftleşme mevsiminde elde edilebileceğini belirtmek gerekir.

Bu gözlemlerden sonra Schilder şu sonuca varır: "Bütün bunlar bizi insan hipnozunun da, cinsel işlevin yardımcı bir biyolojik biçimi olduğundan kuşkulandırıyor" – bundan sonra Schilder, o hiç bitmeyen Freudçuluğa doğru ilerleyerek hipnozla "aşk" arasındaki ilişkiye getirilen açık seçik yorumları tümüyle yadsıyor. Schilder'in, hipnotizmadaki ruhsal durumu belirlemekte kullandığı notlarından daha çok şey öğrenebiliriz. Schilder'e göre bu, çocuksu bir bilinçlilik durumuna geri dönme sorunudur: Kişi kendisini bütünüyle başka bir varlığa bıraktığını ve onun yetkesi altında bulunduğunu duyar sevinçle. Hipnozcuyla arasında böyle bir ilişki olmasa, kendisi üstünde onun hiçbir etkisi olamaz. Bu nedenle, hipnozcunun yüce yetkesini vurgulamaya yarayan her şey –ün, toplumsal durum, saygın görünüş– onun işini kolaylaştırır. Öte yandan, istemeyen birinde hipnoz durumu yaratılamaz.

Dikkat etmek gerekir ki bu özelliklerin hepsi, hiçbir koşula yer bırakmadan, âşık olmaya da uygulanabilir. Âşık olmak da –daha önce gördüğümüz gibi– her zaman "istenir"; bu durumun içinde, kendini verme isteği, başka birisine dayanma isteği, kendi içinde zevk verici olma özelliği taşıyan bir istek yatar. Az çok çocuksu bir zihinsel duruma geri dönmeye gelince, bu da "zihnin daralması", dikkat alanının kısıtlanması ve yoksullaşması dediğim şeyle aynı anlamı taşır.

Schilder'in, hipnozda en açıkça görülen etken olarak dikkat mekanizmasından bir kez bile söz etmemesi anlaşılması güç bir şeydir; çünkü hipnoz altına alma yöntemi, temelde zaten dikkatin bir tek nesne üzerinde yoğunlaştırılması demektir: bir ayna, bir elmas uç, bir ışık vb. Üstelik, değişik kişilik tiplerinin hipnoz altına almabilme, edilebilme dereceleri açısından karşılaştırılması, aynı

tiplerin hipnoza yatkın olma dereceleri açısından sıralanmasıyla çok büyük bir çakışma gösterecektir. Kadınlar –*ceteris paribus*(*)– erkeklere göre hipnoza daha yatkındır. Ama erkeğe göre kadının, daha bir içtenlikle âşık olmaya yatkın olduğu da doğrdur. Bu eğilimi açıklayacak başka ne gibi nedenler olursa olsun, kuşkusuz bu, iki cinsin kafasındaki değişik dikkat düzenlemelerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Eşit koşullar altında kadın ruhu, erkeğinkine göre gizilgüç açısından kasılıp daralmaya daha yatkındır; bunun tek nedeni de kadının daha merkezcil, bütünleşmiş ve esnek bir zihni olmasıdır. Belirttiğimiz gibi, zihne yapısını ve tutarlılığını kazandıran işlev dikkattir. Yüksek düzeyde bütünleşmiş bir zihin, yüksek düzeyde yoğunlaşabilmeyi de birlikte getirir. Kadın zihninin, yaşamın her evresinde yalnızca bir tek şeye yönelen, bir tek dikkat eksenine doğru eğilimli bir zihin olduğu söylenebilir. Kadını hipnoz altına alabilmek ya da âşık edebilmek için onun dikkatinin yöneldiği bu tek kapalı devreyi yakalamak yeter. Kadın zihninin bu tek merkezli yapısına karşılık, erkeğinkinde her zaman pek çok merkez vardır. Ruhsal anlamda bir erkek ne denli erkek olursa, zihni o denli çok sayıda, birbirinden ayrılmış kısıma bölünmüş olur. Bir yanımız iyice siyaset ve iş yaşamına gömülmüştür; oysa öteki yanımız zihinsel meraklar peşinde koşar; daha başka bir yanımız da cinsel zevklere yönelir. Öyleyse, burada dikkatin bütünleşerek bir tek çekim noktası çevresinde yoğunlaşınası diye bir şey söz konusu değildir. Aslında ağır basan, bunun tersi bir eğilimdir; bu da erkek zihnini dikkat kopukluğuna götürür. Dikkat ekseni pek çoktur. Aralarında zayıf bağlar olan pek çok zihinsel alanda, çok katlılık temeline dayanarak var olmaya alıştığımızdan, dikkatimiz bunlardan bir tekine çekildiğinde pek bir şey olmaz, çünkü öteki alanlarda özgür ve takıntısız kalmış oluruz.

Âşık olan kadın, çoğu zaman mutsuzluk içindedir çünkü sevdiği adamı, sanki hiçbir zaman bütünlüğü içinde göremez; onun gözünde erkek her zaman biraz dikkati dağınık durumdadır; sanki kendisiyle buluşmaya gelirken, zihninin parçalarını dünyanın dört bir yanına saçarak gelmiştir. Bu nedenle, aşkta erkek her zaman biraz beceriksiz ve kadının sevgiye getirmeyi başardığı mükemmelliğe erişemeyecek birisi olarak görünür.

Buna koşut olarak, kadının gizemciliğe, hipnoza ve aşka olan yatkınlığını aynı ilkeyle açıklayabiliriz.

Gene Schilder'e dönecek olursak, onun aşkla gizemcilik arasındaki ilişkiye bedensel yapıda garip ve önemli bir özellik daha ekle-

(*) *ceteris paribus*: başka her şey eşit kalmak koşuluyla (Ç.N.)

diğini görürüz. Eninde sonunda hipnoz uykusu, normal uykudan ayrı bir şey değildir; bu nedenle uyuşuk kafalı birisi, bulunmaz bir hipnoz öznesidir. Uyku işleviyle beyin kabuğunda üçüncü vantrikül denen yer arasmda yakın bir ilişki var gibidir. Uyku rahatsızlıkları, letarik ansefalit, bu organdaki değişkenliklerle aynı anda ortaya çıkar. Schilder, hipnotizmanın bedensel temelini buraya bağlamak gerektiği düşüncesindedir. Ama, üçüncü vantrikül, aynı zamanda pek çok cinsel bozukluğun kaynaklandığı "organik bir cinsellik merkezi"dir.

Benim beyinsel merkezlere olan inancım çok sınırlıdır. Kafası kesildiğinde, insanın düşünme ve duyma yetilerini yitireceğine inanmak güç değildir. Ne var ki her bir ruhsal işlevin sinirsel merkezini saptamaya ve yerini belirlemeye kalktığımızda, bu olağanüstü kanıt yavaş yavaş elimizden kaymaya başlar. Bu başarısızlığın sayısız nedeni vardır ama en açık neden, ruhsal işlevler arasındaki gerçek ilişkileri, bunlara ilişkin düzeni ve sıralamayı bilmememizdir. Bir işlevi tanımlayarak, ötekilerden ayırarak, "görmek", "işitmek", "imgelem", "bellek", "düşünce", "dikkat" vb.den söz etmek kolaydır; oysa "düşünme"nin "görme"yle üst üste binip binmediği ya da "dikkat"in "duyma"yla uyum içinde çalışıp çalışmadığı açık seçik belli değildir. Ayrımlar açık olmayınca, tek tek işlevlerin yerini saptamak da kolay olmaz.

Ne var ki bu kuşkuculuk gittikçe büyüyerek canlı ve ileri düzeyde bir araştırmaya götürmelidir bizi. Öyleyse bu durumda yapılacak en doğru şey, Schilder'e göre, beyin kabuğunun uyku, hipnoz ve aşkm ortak sorumlusu olan kesimi üzerinde dikkat yetisinin doğrudan ya da tepkisel bir etkisi bulunup bulunmadığını denetleyerek anlamaktır. Bu kitapta bu üç durumla kendinden geçme arasında kurulan yakın ilişki, bizi üçüncü vantrikülün gizemli kendinden geçmelerde de bir rolü olup olmadığından kuşkulanmaya götürüyor. Sonunda bu, kendinden geçme durumlarında yapılan açıklamalarda sevi dilinin, aşk sahnelerinde de mistik sözcüklerin her yerde, her zaman inatla ortaya çıkışını açıklar.

Geçenlerde Madrid'de verdiği bir konferansta ruh hekimi Allers, gizemciliğin cinsel sevgiden türediği, bu sevginin yüceltilmesi olduğu yolundaki tüm yorumlama çabalarını çürütmüştü. Bence onun tutumu çok doğrudur. Gizemciliğe ilişkin ilk cinsel kuramlar genelde oldukça yetersizdir. Ama bu başka bir sorundur. Çünkü bu, gizemciliğin "sevgi"den doğması sorunu değil, ikisinin de aynı kökten çıkması ve düzenlenişleri açısından benzerlik gösteren iki zihinsel durumu göstermesi sorunudur. Bu durumların ikisinde de

bilinç, neredeyse birbirinin aynı olan, aynı duygusal etkiyi yaratan bir biçime girer ve bu, gerek mistik gerekse sevisel anlatımda eşit olarak ortaya çıkar.

Bu bölümü bitirirken, okura burada yalnızca o engin aşk sürecinin şu tek evresini tanımlamaya çalıştığımı anımsatmak isterim: "âşık olma". Sevgi çok daha geniş ve çok daha derin bir işlem, daha ciddi anlamda insanca ve bunun tersine daha az vahşi bir işlemdir. Tüm sevgiler o çılgın "âşık olma" döneminden geçer; öte yandan "âşık olma"nın ardından gerçek sevgi her zaman gelmez. Bu nedenle parçayı bütünle birbirine karıştırmamak iyi olur.

Sevginin niteliği çoğu zaman şiddetiyle ölçülür. Önceki sayfalarda yazılanlar, bu yerleşmiş yanlışı düzeltmek amacıyla yazılmıştır. Şiddetin kendi başına sevgiyle hiçbir alışverişi yoktur. Şiddet, "âşık olma"nın, daha düşük düzeyli, neredeyse mekanik bir zihinsel durumuna özgü bir özelliğidir ve sevginin gerçek bir rolü olmaksızın da yaşanabilir.

Bazı durumlarda, âşıkta yeterli güç bulunmamasından doğan şiddet izleri görülebilir. Ama bunun dışında, bir ruhsal eylem ne denli şiddetli olursa, tinsel sıradüzendeki yeri o denli aşağıda, kör bedensel mekanikliğe o denli yakın, zihinden o denli uzak olur. Bunun tersi de doğrudur: Duygularımız ruhsallıkla ne denli dolu olursa, şiddetlerini ve mekanik güçlerini o ölçüde yitirirler. Aç bir insanda açlık duygusu, dürüst bir insanın dürüst kalma arzusundan her zaman daha şiddetli olacaktır.

III

Sevgide Seçmenin Payı

1

Bireyselliğimizin temel çekirdeğini fikirlerimiz ve yaşantılarımız oluşturmaz; bu bireysellik, yaratılışımız üzerine değil, daha ince, daha uçucu ve bütün bunlardan bağımsız bir şey üzerine kurulmuştur. Bizler, her şeyden çok, içsel bir seçmeler ve itmeler dizgesinden oluşmuşuzdur. Her birimiz, dizgesini içinde taşır; bu dizge az ya da çok ölçüde, hemen yanımızdaki kişinin dizgesine benzer; her zaman tetikte ve hazırdır; hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız şeylerden oluşan bir piller dizini gibi, bizi bir şeyden *yana* ya da bir şeye *karşı* harekete geçirmeyi bekler. Bir benimseme ve yadsıma düzeneği olan yürek, kişiliğimizin temelidir. Bir durumu bütünüyle tanımadan, belli bir yönde, belli değerlere doğru çekilmekte olduğumuzu görürüz. Bundan dolayı, yeğlediğimiz değerlerin öne çıktığı durumlarda olağanüstü bilgeleşir, duyarlıklarımıza yabancı olan değişik eşit ya da üstün değerlerin öne çıktığı durumlarda da görmez oluruz.

Büyük bir düşünürler topluluğunun bugün candan desteklediği bu fikre, başka hiçbir yerde rastlamadığım ikinci bir fikir eklemek istiyorum.

Başka bir insanla birlikte yaşarken, en çok ilgimizi çeken şeyin onun inandığı değerler dizisi, yeğlediği şeyler olmasında anlaşılmayacak bir şey yoktur çünkü, o insanın varlığının kökeninde ve kişiliğinin kaynağında bunlar yatar. Benzer biçimde, bir çağı anlamaya çalışan tarihçi de, her şeyden önce o dönemde yaşayan insanların ağır basan değerlerinin bir listesini çıkarmaya çalışır. Yok-

sa o çağın belgelerinin tarihçiye açıkladığı gerçekler ve bildiriler, ölü birer mektup, birer bilmece, birer sessiz oyun olup çıkar; derinlerine inemediğimiz, o kişinin gizli ben'inde ne gibi değerlere hizmet ettiğini yakalayamadığımız zaman, başkalarının söz ve davranışları da tıpkı böyledir. Bu ben, yüreğin oluşturduğu bu çekirdek, aslında büyük ölçüde onu içinde taşıyan –daha doğrusu onunla birlikte doğmuş olan– bizden, kendimizden bile saklanmıştır. Bu çekirdek, yeraltının yarı karanlığında, kişiliğin mahzeninde iş görür; onu algılayabilmek, ayaklarımızı bastığımız toprak parçasını görmek ölçüsünde güçtür. Gözbebeği de kendisini görmez. Üstelik, yaşamlarımızın büyük kesimi kendi çıkarımız için oynadığımız iyi niyetli bir güldürüden oluşur. Bize ait olmayan davranışlar edinir, üstelik bunları, başkalarını kandırmak için değil, kendi gözümüzde kendimizi yüceltmek için, tüm içtenliğimizle oynarız. Kendimizi oynayan bizler, toplumsal çevrenin ya da istemimizin organizmamız üzerinde yarattığı ve gerçek yaşamlarımızın şimdilik yerine geçen yapay etkilerin dürtüsüyle konuşur ve davranırız. Okur bir an durup da kendini çözümlemeye girişirse, "kendi" fikri ve duygularının büyük bir kesiminin kendisine ait olmadığını, bunların kişisel ben'inden kendiliğinden doğmadığını, tersine yoldaki tozun gelip yolcunun üstüne konması gibi, toplumsal çevreden gelerek onun içindeki en derin koyakta birikmiş başıboş fikirler ve duygular yığını olduğunu şaşkınlıkla –belki de korkuyla– keşfedecektir.

Öyleyse edimler ve sözler, bir konuşucunun içindeki en derin gizleri çözmeye giden en iyi ipuçları değildir. Bunların ikisi de hem denetlenerek değiştirilebilecek hem de taklitle edinilebilecek şeylerdir. Suç işleyerek bir servet biriktiren hırsız, bir gün bir insanseverlik ediminde bulunabilir ama gene de hırsız olmaktan kurtulamaz. Sözleri ve edimleri çözümlemek yerine, önemsizmiş gibi görünen şu şeylere bakmak daha yararlıdır: el kol hareketleri, yüzdeki anlatım. Önceden düşünülüp hazırlanmadıkları için bunlar, derinlerde yatan gizleri ele verir, genellikle tam bir doğrulukla yansıtırlar.[1]

Yaşamda öyle durumlar, öyle anlar vardır ki insan hiç farkında olmadan kişiliğinin özünü, gerçek yaradılışını büyük ölçüde ortaya koyar. Bu durumlardan biri de sevgidir. Sevgililerini seçişleriyle erkekler de, kadınlar da temel yaradılışlarını ortaya koyarlar. Yeğlediğimiz insan tipi, kendi yüreğimizin çizgilerini taşıyan kişi-

1) El kol hareketlerinin, yüz anlatımlarının, el yazısının ve giyimin taşıdığı bu ele verme gücünü benimseyen savlar *"Sobre la expresión, fenómeno cósmico,"* başlıklı denemede bulunabilir. *El Espectador*, VII.

dir. Sevgi, varlığımızın en derinlerinden doğan bir tepidir; yaşamın görünür yüzeyine çıkarken, deniz kabuklarından ve yosunlardan oluşan bir alüvyonu da kendisiyle birlikte derinlerden sürükleyip getirir. Yetenekli bir doğa bilimci ayırıp sınıflandırarak bu malzemelerin sökülüp getirildiği okyanus tabanını kurarak yeniden oluşturabilir.

Birisi çıkıp, çoğu zaman üstün kişilik yapısında saydığımız bir kadının hevesini düşük düzeyli, aptal bir adama yönelttiğini söyleyerek çürütmek isteyebilir bu görüşü. Ama bana öyle geliyor ki böyle bir yargıda bulunanlar, hemen her seferinde bir görsel yanılsamanın kurbanı olmaktadırlar; yargılarını çok uzaktan bakarak vermektedirler; oysa sevgi son derece narin iplerden örülmüş çok ince bir ağ olduğundan, ancak çok yakından gözlenebilir. Pek çok durumda, sevgi yalnızca dışa yansıyan bir hevestir: gerçekteyse yoktur. Gerçek sevgi de, yalancı sevgi de –uzaktan bakıldığında– kendilerini aynı edimlerle belli eder. Ama biz, böyle bir hevesin gerçek olduğu bir durumla karşı karşıya olduğumuzu varsayalım: Ne düşünmemiz gerekir? Şu iki şeyden birini: Ya o adam sandığımız ölçüde kötü birisi değildir; ya da kadın, aslında, sandığımız kertede seçkin bir kişilikte değildir.

Söyleşilerde ve üniversitede verdiğim derslerde ("kişilik" dediğimiz şeyin anlamını belirlemek gerektiği zamanlarda) bu yoldaki inancımı gene gene ortaya koydum; hemen her seferinde de bunun, birdenbire doğuveren bir karşı çıkma tepkisi ve dirençle karşılaştığını gördüm. Fikrin kendisinde sanki insanları kızdıran ya da yakıcı bir şey varmış gibi – genel bir tez olarak, seçtiğimiz sevgililerin, gizli varlıklarımızın belirtisi olduğunu söyleyerek neden övmüş olmayalım kendimizi? – işte kendiliğinden, hemen doğuveren bu direnç, bu fikrin doğruluğunu onaylamakla aynı anlama geliyor. Birey, kapatamadığı bir açıktan dolayı, kendini apansız, herkesin gözü önünde yakalanıvermiş gibi hissediyor. Kişiliğimizin, ihmal yüzünden ele verdiğimiz bir yanından dolayı başka birisi bizi yargılamaya kalktığında hep canımız sıkılır. İnsanlar bizi habersiz yakalamışlardır; bu da bizi rahatsız eder. Aslında istediğimiz, yargılanmadan önce uyarılmak ve fotoğraf çektiriyormuş gibi, kendi istemimizle denetim altma alabileceğimiz bir duruma girerek poz vermektir. ("Anlık" olandan dehşete kapılma.) Elbette, insan yüreğini araştıran kişinin görüş açısından bakıldığında en ilginç serüven, insanın başka birisinin içine en beklemedik yerden sızması ve onu *in flagranti*(*) yakalamasıdır.

(*) *in flagranti*: suçüstü (Ç.N.)

İnsan istemi, kendiliğindenliğin yerine tümüyle geçebilseydi, kişiliğinin gölgeli derinliklerine dalmak için hiçbir neden kalmazdı. Ne var ki istem, kendiliğindenliğin taşıdığı canlılığı her seferinde ancak birkaç dakika için engelleyebilir. Bütün bir yaşamın akışı içinde, istemin, kişiliğin işine karışma oranı hemen hemen sıfırdır. Varlığımız, yalancılığı istem yoluyla ancak bir ölçüde hoşgörebilir: Bu ölçü içinde istemin, yalancılaştırmaktan çok bizi tamamladığı ve mükemmelleştirdiği söylenebilir. Bunlar, zihnin –zekânın ve istemin– bizi ilk oluşturan toprağa uyguladığı son düzeltmelerdir. Tinsel gücün böylesi bir kutsallıkla işe karışması, dilerim tüm görkemiyle uzun süre yaşar. Ne var ki, insanın bu konuda kapıldığı yanılsamayı düzeltmesi ve bu olağanüstü etkinin belli bir sınırı aşabileceğine inanmaktan kurtulması gerekir. Bu sınırın ötesinde, gerçek yalancılaştırmalar başlar. Gerçek şudur : Tüm yaşamı boyunca içgüdüsel eğilimlerine ters giden insan, sonuçta yalancılığa doğru bir eğilim geliştirir. Ayrıca gerçek bir içtenlikle yalancı ya da doğuştan sahte olan insanlar da vardır.

Günümüzde ruhbilim, insan düzeneklerinin derinlerine sızdıkça, istemin ve genelde zihnin rolünün yaratıcı olmaktan çok, salt düzeltici olduğu açık seçik bir kez daha ortaya çıkışıyor. Bilinçaltından hayvanca doğan şu ya da bu istem dışı tepiyi, istem yaratmaz, tersine saptırır; öyleyse istemin araya girmesi, olumsuz bir etki yapıyor. Bize bazen bunun tersi doğruymuş gibi geliyorsa, nedeni şudur: Eğilimlerimizin, iştahlarımızın, isteklerimizin karmakarışık etkileşimleri içinde bunlardan birinin öbürü üzerinde etki yaratması sürekli görülen bir şeydir. İstem, bu etkiyi saptırdığında, takıntıya uğramış olan eğilimin rahatça akmasına, bütünüyle ortaya dökülmesine olanak sağlamış olur. "İstememiz" etkin bir güç yaratmış gibi görünür; oysa yaptığı şey yalnızca, zaten var olan bir tepiyi engelleyen kapıları açmak olmuştur.

Yenidendoğuş'tan bugüne en büyük yanlışımız –Descartes'la birlikte– yaşamımızın, varlığımızın, bilincimizin açıkça gördüğümüz ve istemimizin dayandığı o küçük kesimini, yönettiğine inanmaktır. İnsanın usçu ve özgür olduğunu söylemek, bence neredeyse yanlış sayılabilecek bir önermeyi dile getirmektir. Aslında usumuz da, özgürlüğümüz de vardır elbette; ama bu güçlerin ikisi de, varlığımızı saran ince bir zar oluşturur; bu zarın içindekiler ne usaldır ne de özgür. Usu oluşturan fikirler, bilincimizin altında bir yere yerleştirilmiş uçsuz bucaksız, karanlık bir kaynaktan hazır olarak gelir. Benzer biçimde istekler de, gölgeli, gizemli kulislerden, kostümleri içinde dupduru zihnimizin oluşturduğu sahneye

çıkıp ezberledikleri dizeleri okuyan oyuncular gibi dolaşırlar. Tiyatroyu, ışıklı sahnesinde oynanan oyunla karıştırmak nasıl yanlış olursa, insanın da yaşamını, bilincinin, ruhunun içinden yönettiğini savunmak bence aynı ölçüde yanlış olur. Gerçek şudur: İstemimizin yapay olarak işe karışması dışında, bilincimize boşalan ve içimizdeki gizli kaynaktan, aslında bizi belirleyen görünmez derinliklerden doğan usdışı bir yaşam sürdürürüz. Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı ruhbilimci, bir dalgıca dönüşmeli ve insanların söylediklerinin, edimlerinin ve düşüncelerinin derinliklerine dalmalıdır; çünkü bunlar derin suları gözlerden saklayan yüzeysel görünüşlerdir. Önemli olan şeyler, görünenlerin ardında yatar. Seyirci için, Hamlet'in, nevrastenisini kurmaca bir bahçede sürükleyip dolaşışmı seyretmek yeterlidir. Oysa ruhbilimci onun sahneden çıkmasını bekler; perdenin ve sahne süslerinin oluşturduğu yarı karanlıkta Hamlet'i oynayan *oyuncu*'nun kim olduğunu bilmek ister.

Öyleyse ruhbilimcinin, bireyin gizli yanına sızabileceği gizli kapılar ve çatlaklar araması doğaldır. Sevgi de işte bu gizli kapılardan biridir. Öylesine seçkin görünmeye çalışan, bizi aldatmaya çalışan hanımefendi boşuna uğraşmaktadır. Biz bir zamanlar onun bilmem kimi sevdiğini görmüşüzdür. Bilmem kim de aptalın, kaba adamın biridir; düşündüğü yalnızca kravatının düzgün durması ve Rolls-Royce'unun cilasıdır...

2

Sevgililerimizi seçmekle gerçek özümüzü ortaya koyduğumuz fikrine sayısız biçimlerde karşı çıkılmıştır. Bunların arasmda, büyük olasılıkla, bu savın doğruluğunu çürütecek güçte olanlar bile vardır. Bununla birlikte, çoğunlukla duyduğumuz bu karşı çıkışların, işlerliği olmayan, eksik ve aceleci yargılarla uydurulmuş olduğu kanısındayım. Sevi ruhbiliminin ancak küçük küçük adımlarla ilerleyebileceği unutulmuş gibi görünüyor.

Ele alman ruhsal tema, ne denli içe dönük olursa, ayrıntıların etkisi o ölçüde büyük olur. Sevgi gereksinmesi en içe dönük gereksinmelerden biridir. Belki de sevgiden daha içsel olan tek bir tema vardır; o da "fizikötesi duygu" ya da evren konusunda edindiğimiz temel, son ve önemli izlenimdir. Bu izlenim, ne türden olursa olsun öbür etkinliklerimizin temelini ve desteğini oluşturur. Açıklık derecesi kişiden kişiye değişiklik gösterse de kimse bu duygu olma-

dan yaşayamaz. Bu duygu, gerçekliğin tümüne, dünyanın ve yaşamın bizim için sakladığı zevke karşı birincil ve belirleyici tutumu kapsar. Öteki duygu, düşünce ve isteklerimiz, bu birincil tutumla belirlenir ve ondan beslenip renk kazanır. Sevgi ilişkilerimizin görünüşü de ister istemez bu ilk duygunun en açıklayıcı belirtilerinden biridir. Komşumuzu sevgi içinde gözleyerek, yaşamdaki görüşünü ve amacını çıkarımlayabiliriz. Belirlenmesi gereken en ilginç şey, o insanın varoluşu konusunda anlatılanlar değil, yaşamını baştırıp oynadığı karttır. Hepimiz, kendimizi adadığımız yaşama biçiminin, istemimizin etkin olduğu alanların dışında çok daha derinlerde önceden belirlendiğinin bir ölçüde farkındayızdır. Yaşantıları ve savları zihnimizde durmadan evirip çevirmek boşunadır: Yüreklerimiz, önceden belirlenmiş bir yörüngeye bir yıldız inatçılığıyla bağlı kalır; bu yörünge, kendi çekim gücüyle sanata, siyasete, tutkulara, cinsel zevke ya da paraya doğru kayacaktır. Çoğu zaman, bireyin yüzeydeki varoluş biçimi, onun içsel yazgısıyla birazcık üst üste biner ve bu sürtüşmenin sonucunda şaşırtıcı kılık değişiklikleri ortaya çıkar: İçinde şehvet düşkünü saklayan işadamı ya da tek gerçek tutkusu siyasal güç kazanmak olan yazar.

Normal bir erkek karşılaştığı hemen her kadından "hoşlanır". Bu durum, sevgide bulunan ve derinlerde yatan seçmenin yapısını daha da belirginleştirir. Bununla birlikte, hoşlanmayla sevmeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Yoldan geçen güzel kız, erkek duyarlığının çeperlerinde bir kıpırdanma yaratır; erkek duyarlığı –erkeklere bir övgü olarak söyleyelim bunu– kadın duyarlığına göre etkilenmeye daha açık bir duyarlıktır. Bu kıpırdanma, erkeğin, kadın yönünde otomatik olarak ilk harekete girişmesine yol açar. Bu tepki öylesine otomatik ve mekaniktir ki, Kilise bile bunu bir günah saymayı göze alamaz. Eskiden Kilise çok iyi bir ruhbilimciydi. Son iki yüzyıldır olayların gerisinde kalması yazık olmuştur. Gerçek olan şudur ki Kilise, bu "ilk adımlar"ın temizliğini çok açık bir biçimde görmüştür. İşte böylece erkek, önünde yüksek topuklarla kırıta kırıta yürüyen dişinin çekim gücüne kapılır gider. Bu ilk adımlar olmasa, sonradan gelenlerin hiçbiri – ne iyi şeyler, ne de kötüleri, ne erdem ne de erdemsizlik – olmazdı. Bununla birlikte "ilk adım" deyişi söylenmesi gereken her şeyi dile getirmeye yetmez. Bu hareket "ilk"tir, çünkü kişinin iç benliği işe karışmadan, uyarının alındığı dış çeperlerden çıkmıştır.

Bir erkek üzerinde hemen her kadının yaptığı çekme etkisi, ki-

şiliğimizin derindeki özüne içgüdüsel bir çağrı niteliği taşıyan bu etki, çoğu zaman bir tepki yaratmaz ya da olumsuz bir tepki yaratır. Çeperlerimizde çekim yaratan şeye duyduğumuz bu ilgi, kişisel özümüzden gelen bir patlama biçiminde ortaya çıksaydı, bu tepki olumlu olurdu. Böyle bir duygu, doğduğunda, ruhumuzun özünü ya da eksenini o dış duyguyla birleştirir; başka deyişle yalnızca çeperleriinizde çekilmekle kalmayız, tersine, içiinizden, o çekime doğru sürükleniriz, tüm varlığımızı onun buyruğuna terkederiz. Özetlersek: Çekilmeyiz, ilgileniriz. Sürüklenerek götürülme, gönüllü olarak gitmekten ne kadar farklıysa, bunların birincisi de ikincisinden o kadar farklıdır.

İşte bu ilgi, sevgidir. Bu ilgi, yaşanan sayısız çekilmeleri etkiler ve bu çekilmelerin çoğunu eleyerek bir tanesi üzerinde yoğunlaşmayı sağlar. Bu nedenle, rolü kabul edilmiş ama kısıtlanmış olan içgüdülerin oluşturduğu son derece geniş alanda bir seçmeye yol açar. Sevginin yaptıklarını daha iyi tanımlayabilmek için, cinsel içgüdünün burada oynadığı rolü belli bir doğrulukla tanımlayabilmekten başka bir şeye gereksinim yoktur. Erkeğin ya da kadının birbirlerine duydukları gerçek sevginin hiçbir cinsel yanı olmadığını söylemek bir saçmalıksa, sevginin cinsellikle eşitlenebileceğine inanmak başka bir saçmalıktır. Bunları birbirinden ayıran pek çok özelliğin arasında şu temel ayrım da vardır: İçgüdü, kendisini doyuran nesneleri sonsuza dek çeşitlendirme eğilimindedir; oysa sevgi, ayrımcılığa eğilim gösterir. Birbiriyle çatışan bu eğilimler, kendilerini şu gerçekte açıkça belli ederler: Erkeği başka cinsel çekilmelere karşı, *belli* bir kadına aşkla bağlı olmasının dışında bağışık kılacak hiçbir şey yoktur.

Öyleyse sevgi ta özünde bir seçmedir. İnsanın kişisel özünden –ruhsal derinliklerinden– doğduğu için sevgiyi belirleyen seçici ilkeler aynı zamanda bireysel özelliğimizi oluşturan en öznel ve en gizemli yeğlemelerden oluşur.

Sevginin, ayrıntılarla beslenerek, küçük küçük adımlarla ilerlediğini gösterdim. Öte yandan içgüdü büyük çaplıdır ve bütünün varolması süresince etkindir. İkisinin de iki değişik uzaklıktan iş gördükleri söylenebilir. İnsanı çeken güzellik türü, insanı kendine âşık eden güzellik türüyle aynı değildir. İlgisiz adamla âşık, güzelliğin kendileri için ne anlama geldiğini ya da aynı kadının çekiciliğinin kendileri için nereden kaynaklandığını karşılaştırabilseler ortaya çıkacak tutarsızlığa kendileri de şaşarlardı. İlgisiz adam güzelliği,

yüzün ve bedenin geniş çizgilerinde –aslında çoğunlukla güzellik denen şeylerde– bulacaktır. Âşık içinse, baş döndürücü çizgiler – sevilen kişinin uzaktan görülen mimarisi – diye bir şey yoktur; bu çizgiler silinmiştir. İçtenlikliyse âşık, güzelliği birbiriyle ilgisi olmayan küçük özelliklerde bulacaktır: gözlerin renginde, dudakların bükülüşünde, sesin tonunda vb.

Duyguları çözümleyip, içinden kaynayarak sevgilisine doğru akan duyguların yolunu izlediğinde âşık, sevgi bağının, bu küçük özelliklerle ayrılamayacak biçimde iç içe girdiğine, sürekli bunlardan beslendiğine dikkat edecektir. Sevginin sürekli beslenmekte olduğundan kuşku yoktur; sevgi, besinini sevgilinin ya gerçekte ya da imgelemde görülen çekiciliğinden alır. Sürekli doğrulanma içinde yaşar. (Sevgi tekdüzedir, kesintisizdir, sıkıcıdır; en parlak tümcenin bile onca kez yinelenmesine hiç kimse dayanamaz; gene de âşık sevgilisinden, kendisini sevdiğini hiç durmadan yinelemesini ister. Bunun tersi de doğrudur: Kişi âşık değilse, gösterilen sevgi onu sıkar ve son kertede, ağır gelen niteliğiyle onu deliye çevirir.)

Yüzdeki ayrıntıların ve el kol hareketlerinin sevgide oynadığı rolü vurgulamak önemlidir çünkü bunlar bir insanın gerçek kişiliğini açığa vuran anlatım yüklü araçlardır; bu nedenle yaptığımız seçmede bunların etkin bir rolleri vardır. Uzaktan bakıldığında, yalnızca kişilik özelliğini ve varoluş biçimini ele vermekle kalmayıp bağımsız bir estetik değeri –nesnel bir plastik çekiciliği– gösteren güzellik türü, güzellik adını vererek değindiğimiz güzelliktir. Bence, erkeğin aşk ateşini başlatan şeyin bu plastik güzellik olduğunu sanmak yanlış olur. Erkeklerin, plastik bakımdan en güzel olan kadınlara pek âşık olmadıkları her zaman dikkatimi çekmiştir. Her toplumda, tiyatrolarda ve toplantılarda, kamusal anıtlarmış gibi parmakla gösterilen birkaç "resmi güzel" vardır; oysa erkeklerin kişisel aşk ateşleri pek bunlara yönelmez. Bu tür güzellik öylesine kesin bir biçimde estetiktir ki kadını bir sanat nesnesine dönüştürür, yalıtlayarak belli bir uzaklığa yerleştirir. O kadın beğenilir – uzaklığı düşündüren bir duygudur bu – ama sevilmez. Aşkın öncü gücü olma görevini üstlenen yakınlaşma arzusu, salt bu beğenmenin getirdiği uzaklık nedeniyle olanaksızlaşmış olur.

Sevgiyi etkin bir biçimde esinleyen nitelik kanımca belli bir varolma biçiminde görülen anlatımcı çekiciliktir, doğruluk ya da plastik kusursuzluk değil. Bunun tersi de doğrudur: Birey kendini, gerçek sevgi yerine yalancı sevgi içinde bulunca – bu ister kendini sevme, ister merak, isterse inatçılık nedeniyle olsun – öteki kişinin belli yanlarıyla bağdaşamadığını görmesi, âşık olmadığının ilk be-

lirtisidir. Öte yandan, salt güzellik açısından görünüşün doğruluktan ya da kusursuzluktan yoksun olması, gariplik boyutlarına varmıyorsa sevgiye engel olamaz.

Güzellik fikri, sevgi ruhbilimindeki tüm olası incelikleri ve canlılıkları koskocaman bir mermer parçası gibi ezip geçmiştir. İnsanlar bir erkeğin, güzel bulduğu bir kadına âşık olduğunu söylediklerinde, bu konuda söylenecek her şeyi söylemiş olduklarını sanıyorlar. Bu yanlış, kökenini, Platoncu kalıttan alır. (Eskiye özgü felsefe kavramlarının Batı uygarlığının saflarına ne ölçüde sızdığını kimse tahmin edemez. En okumamış insan bile Platon'dan, Aristoteles'ten ve Stoacılar'dan alınmış sözleri ve kavramları kullanır.) Sevgiyle güzellik arasında sonu gelmeyen ilişkiyi kuran Platon olmuştur; oysa Platon, güzellikle bedensel kusursuzluğu kastetmiyordu. Güzellik ona göre daha çok, tüm kusursuzluğun, başka deyişle, değerli olan her şeyin Yunanlılar'a göründüğü biçime verilen addı. Güzellik üstünlüktü. Sözcük dağarcığındaki bu gariplik, sevi konusunda daha sonra ortaya çıkan düşünceleri yolundan saptırdı.

Sevmek, bir yüzdeki çizgileri, bir yanağın rengini görüp heyecanlanmaktan daha ciddi ve daha önemli bir şeydir; simgesel olarak yüzün, sesin ve el kol hareketlerinin ayrıntılarıyla temsil edilen belli bir insan üzerinde verilen bir karardır.

Platon, "Sevgi, güzellik içinde üreme ve doğma arzusudur (*tiktein en tô kalô*)" demişti. Üreme, bir geleceğin yaratılmasıdır. Güzellik, iyi yaşamdır. Sevgi, bize en iyi görünen ve başka bir varlıkta önceden-yaratılmış, içkin olarak bulduğumuz belli türde bir insanlığa içten bağlanmayı imler.

Bu da, sevgili hanımefendiciğim, belki size soyut, anlaşılması güç ve somut gerçeklikten uzakmış gibi görünecektir. Gene de, bu soyutlamanın ışığında, X'e bakışınızdan, yaşamın sizin gözünüzde ne anlama geldiğini anlayıverdim biraz önce. Birer içki daha içelim mi?

3

Birçok erkek ömrü boyunca birkaç kez âşık olur. Bu da, âşığın kendi başına çözmek zorunda kalacağı uygulamalı sorunlara ek olarak bir dizi kuramsal sorun yaratır. Örneğin: Art arda gelen bu aşklar dizisi, erkek yaratılışının bir parçası mıdır, yoksa bir kusur, ilkellik ve barbarlıktan kalmış hâlâ sürüp gitmekte olan bir uçarılık kalıntısı mıdır? Tek bir aşk, ideal, eksiksiz ve istenen bir şey mi-

dir? Bu açıdan, normal kadınla normal erkek arasında herhangi bir ayrım var mıdır?

Böylesi sakıncalı sorulara yanıt verme yolundaki her türlü çabadan şimdilik kaçınacağız. Kendimize bu konularda bir tutum edinme hakkı tanımasak da pek fazla direnmeden, erkeğin sevgide hemen her zaman çoğulcu olduğu yolundaki tartışmasız gerçeği kabul edeceğiz. Bununla birlikte, bu duygunun arı biçimlerini tartıştığımıza göre, birkaç aşk ilişkisinin aynı anda varolduğu durumları konu dışı bırakarak art arda gelenleri ele alacağız.

Erkeğin çoğulcu olması, sevgide seçmenin insanın öz yapısını açığa çıkardığı yolundaki tezimizle çatışıyor mu? Belki; ama ilkin okura, aşk ilişkilerinde görülen bu çeşitliliğin iki sınıfa ayrılabileceği yolundaki önemsiz gözlemi anımsatmak yerinde olabilir. Yaşamları boyunca birçok kadına âşık olan kişiler vardır; ama açıkça görülen bir değişmezlikle bunların her birinde tek bir dişi tipi yinelenir. Bazen çakışma öylesine büyüktür ki bu kadınların hepsi fiziksel özelliklerde ortaktır. Aslında pek çok değişik kadın kılığında genel kapsamlı tek bir kadının sevildiği bu tür maskelenmiş bağlılık, son derece sık rastlanan bir şeydir ve benimsediğimiz fikrin en dolaysız kanıtını oluşturur.

Bazı durumlarda da erkeğin art arda sevdiği kadınlar ya da bir kadının yeğlediği erkekler, birbirlerinden gerçekten çok farklı tiplerdir. Buna, bir önceki fikrimiz açısından bakarsak, erkeğin öz yapısının bir ilişkiden ötekine değişmiş olması gerekir. Varlığımızın derin köklerinde böyle bir değişiklik olanaklı mıdır? Bu sorunun, kişilik üzerine yapılan her türlü incelemede çok önemli, belki belirleyici bir yeri vardır. XIX. yy'ın ikinci yarısında, kişilik oluşumunun dışarıdan içeri doğru ilerleyen bir süreç olduğunu düşünmek yerleşmiş bir tutumdu. Yaşam deneyimleri, bunların doğurduğu alışkanlıklar, çevrenin etkileri, alın yazısındaki değişiklikler, ruhsal koşullar, kişilik dediğimiz o özü bir kaynak gibi fışkırtıyordu. O zaman, bireyin temel doğası diye bir şey, varoluşun getirdiği olayları önceleyen, onlardan bağımsız temel bir iç yapı olmayacaktı. Tıpkı bir kartopu gibi, geçtiğimiz yollardaki tozlardan biçimlenip oluşacaktık. Kişilikte bir köktenci çekirdeğin bulunduğunu yadsıyan bu düşünme biçimine göre kökten değişikliklere uğrama sorunu diye bir şey yoktu elbette. Kişilik denen şey sürekli olarak değişikliğe uğrayacaktı: Bir yandan oluşurken, bir yandan da çözüşecekti.

Yeterince ağırlığı olan savlar, –bunları sıralamanın yeri burası değildir– beni bunun karşıtı olan inanca götürdü: İçeriden dışarıya

doğru yaşadığımızı söylemek bana daha doğru geliyor. İçsel kişiliğimizin temel çizgileri, dış koşulların ortaya çıkmasından önce belirlenmiştir; insanın varoluşundaki olayların kişilik üzerinde belli bir etkisi olsa da, kişiliğin olaylar üzerinde yaptığı etki çok daha büyüktür. Başımıza gelen ve son çözümlemede bizi oluşturan o içsel "kişilik"le uyumlu olmayan şeylere karşı inanılmaz ölçüde kapalıyızdır. "Öyleyse," diyeceksiniz, "temel kişilik değişmelerinden söz etmenin anlamı bile yok. Doğduğumuzda neysek ölüm saatinde de aynı insan olacağız."

Hiç de öyle değil. Bu görüşte, her türlü çeşitlemeyi içine almak üzere uyarlanabilme esnekliği vardır. Bu görüş, dış olayların varoluş biçimimize getirdiği küçük değişmelerle, bu gibi rastlantısal nedenlere dayanmayan, tersine kişiliğin kendi yapısından gelen ve daha derinde yatan değişiklikler arasında ayrım gözetmemizi sağlar. Değişikliği, doğru olarak yorumlamayı evrim diye anlarsak, ben kişiliğin değiştiğini söyleyeceğim. Bu evrim, her canlı varlıkta olduğu gibi, kişinin içinde saklı, kişiliği gibi derinlerde yatan içsel nedenlerden doğar ve onların yol göstericiliğinde gerçekleşir. Büyük olasılıkla okur, komşusunda gözlediği dönüşümlerin anlamsız ve yersiz olduğu, kişinin içsel özüne aykırı olduğu, başka bazı durumlardaysa değişikliğin tam bir onurluluk göstergesini ve büyümenin gözle görülebilecek her türlü belirtisini taşıdığı izlenimi edinmiştir zaman zaman. Bu, fidenin ağaç olmasına benzer; yapraklar çıkmadan önce ağaç çıplaktır; yapraklar çıktıktan sonra da meyve verir.

Yukarıdaki karşı çıkışa benim yanıtım şudur: Gelişmeyen insanlar, başka deyişle zihinsel bakımdan durağan insanlar (genel olarak, canlılığı çok az olan insanlar: ilkörnek, "iyi kentsoylular") vardır. Bunlar, aşk seçmelerinde hiç değişmeyen bir plan üzerinde direnirler. Bununla birlikte, çok bereketli bir yapıları olan, olanakları ve yargıları bakımından zengin olan ve serpilme anını sabırla bekleyen bireyler de vardır. Bunun neredeyse normal durum olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kişi, ömrü boyunca, aynı aktöresel yörüngenin iki değişik aşamasına benzeyen iki ya da üç büyük dönüşüm geçirir. Dünkü duygularla bütünlüğümüzü, hatta temeldeki tekörnekliliğimizi yitirmeden, bir gün bir de bakarız ki kişiliğimizin yeni bir aşamasına ya da geçiş dönemine girmişiz. Bu dönüşüme temel değişim diyoruz. Bu da, temel değişmeden ne daha az ne daha fazla bir şeydir.[2] En içte yatan varlığımız, bu iki ya da üç

2) En garip ve en aşırı olan "dönme", kişinin bazen geçirdiği ve birdenbire gelen, altüst edici değişmedir. Bu deşilmesi güç konuyu, şimdilik hiç değinmeden bir yana bırakmama izin verin.

aşamanın her birinde ekseni çevresinde sanki birkaç derece döner, evrenin başka bir çeyreğine doğru kayar ve kendisini takımyıldızlara göre ayarlar.

Normal erkeğin genellikle yaşadığı gerçek sevgilerin sayısının hemen her zaman aynı sayıda, iki ya da üç olması anlamlı bir rastlantı değil midir? Üstelik, bu sevgilerden herbirinin, zamandizinsel açıdan kişilikteki bu evrelerden herbirine denk düşüyor gibi görünmesi de? Bu nedenle, sevgilerin çoğulluğunda, önerdiğim öğretinin en kesin biçimde doğrulandığını görmekle aşırıya gitmiş olmuyorum. Yaşama karşı yeni bir tepki göstermek, canlı bir değişmeyle sonuçlanır; değişik türde bir kadının seçilmesi de bunun olsa olsa normal bir sonucudur. Değerler dizgemiz – hep eskisiyle güzel bir uyum içinde – az ya da çok değişikliğe uğramıştır; daha önce hiç değerli bulmadığımız, belki farkında bile olmadığımız nitelikler üste çıkarak erkekle oradan geçmekte olan kadın arasında yepyeni bir sevisel seçme örüntüsü oluşturur.

Bu fikri anlatmaya yetecek aracı ancak roman sağlar. İzlenimleri işte tam şöyle olan –belki de hiç yayımlanmayacak– bir romandan seçmeler okudum: Erkek kahramanın kişiliğinin, sevgileri aracılığıyla gözlenmiş, derinlere inen evrimleşmesi. Yazar –ilginç olan da budur– geçirdiği değişiklikler boyunca kişiliğin koruduğu sürekliliği ve bu değişikliklerin taşıdığı sapma çizgilerini göstermekte direniyor; böylece dipdiri bir mantıkla, bu değişikliklerin kaçınılmaz olarak doğuşuna da açıklık getiriyor. Evrimleşen o canlılığın yaydığı ışınlar, her adımda, yoğun hava içinde ışığın oluşturduğu imgeler gibi, bir kadın kişiliği çevresinde toplanıp yoğunlaşıyor.

Ayraç

El Sol[3] gazetesinde halkalı solucanın kesitleri gibi kısım kısım yayınlanan bu denemeler, kişisel çevrem dışında kalan, başka türlü farkında bile olamayacağım İspanyol erkek ve kadınlarının düşüncelerini tanıyabilmem için uygun bir neden oluşturuyor. Aslında, neredeyse bana kıvanç verecek sıklıkla, onaylamayı, karşı çıkmayı ya da uyuşmamayı bildiren mektuplar alıyorum. Başka etkinliklerim, bir yazar için çok yararlı ve verimli olacak bir şeyi yapmaktan, bu yazılı başvuruları yanıtlamaktan beni alıkoyuyor; oysa bunları yanıtlamak hem yerinde, hem de çok zevkli bir şey olurdu. İleri-

3) Ortega, Madrid'de yayımlanmakta olan *El Sol* gazetesinin kurucusu ve yayın yönetmeniydi. (İngilizce'ye çevirenin notu)

de, bu yazışmaları tarayarak en verimli, genel açıdan en çok ilgi çekici bulduklarımdan bir seçme yapmaya çalışacağım.

Önce, Córdoba'dan gelen imzasız bir mektubu yayınlayarak başlamak istiyorum. Mektubu yazan kişinin, adını saklamak istemesi dışında, çok zeki bir insan olduğu anlaşılıyor.

İnce ve özgün gözlemlerinizin tadına varmak için elime geçen tüm yazılarınızı okuduğum gibi El Sol'da "Sevgide Seçmenin Payı" adlı dizinizi de okudum. Yapıtlarınıza karşı duyduğum bu olumlu yatkınlık, son yazınızda yanlış bulduğum bir şeye değinme cesareti verdi bana.

Komşumuzun dikkatsiz (belki aynı zamanda uyanık) tutumu yüzünden, el kol hareketleri ve yüz ifadelerinin, karşımızdaki kişinin yüzeyinden içine sızmamızı ve orada kendimizi rahat hissetmemizi sağladığı fikrine katılıyorum. Bu noktada size öylesine katılıyorum ki bu konuda bir şeyler yazıp yayınladım bile.

Kanımca gerçekten savunulamayacak olan fikir, "seçtiği sevgiliyle erkeğin, seçtiği âşıkla da kadının, temel yapısını ortaya koyduğu" ve yeğlediğimiz tipin, gönlümüzün dış çizgilerini belirlediğidir.

Daha da ileriye giderek şunu bile ileri sürebilirim: Böyle bir önermenin genellikle dinleyicilerinizde yarattığı otomatik tepkiler, hiç beklemedikleri bir anda kendilerini bir gözlemcinin önünde çırılçıplak bulmanın getirdiği huzursuzluktan çok, kabul etmediğimiz, nedenini henüz bilmesek de kabul edemediğimiz bir fikre karşı çıkmanın, belki önceden düşünülüp taşınılmamış bir karşı çıkmanın sonucudur.

Sevgi (lirik süslemeleriyle birlikte olsun ya da olmasın cinsel tutku), son derece geçişli bir fiilden türetilen bu ad, bir bakıma tüm fiillerin en geçişsiz, en kapalı olanıdır; çünkü bireyin içinde başlar ve orada biter; o bireyin öz varlığından beslenir; sahip olduğu tek yaşam da bireyin ona kattığı yaşamdır.

Elbette âşık, cinsel açlığından dolayı karşı cinsten birini bulmak ister; bu kişilerin ikisi de, ötekinde arzulanır belli bedensel boyutları görmek isterler; ama kadınlığın üstün bir temsilcisinin gönlünü kaba bir adama kaptırması ya da bunun tersi hiç de garip olmayacaktır.

Gerçekten de âşığı belirleyen, sevgisidir; âşığı belirleyen, sevgisinin nesnesi değildir. Herkes ruhunun tüm gücüyle sever; âşık, ruhun (başka deyişle kendi ruhunun) gereksindiği tüm güzellikleri ve nicelikleri de sevgilisine yansıtmaya yetecek güçle sever; tıpkı sihirli lambanın ya da sinemanın kendi çizgilerini ve renklerini perdeye yansıtması gibi; ya da Aldonza Lorenze'ye yansıtılan Don Quixote ve Lady Hamilton'a (ondoku-

zuncu yüzyılın başında doğa görünümündeki geyiğe)[4] *yansıtılan Nelson gibi, onların ruhlarını oluşturmak için gerekli olan öğeler bu iki kadının önünde boyun eğer.*

Burada keseceğim, çünkü bu mektup, karşı çıkışımı özetle dile getiriyor; başınızı gereksiz yere ağrıtmak istemiyorum.

Bu karşı çıkış için çok teşekkür ederim; ama daha güçlü bir karşı çıkışı yeğlerdim. Sevgiyi cinselliğe indirgeme çabası bir anda sorunu *a limine*(*) karartıyor. *El Sol*'da bu sonbahar yayımlanan "Stendhal'da Sevgi" adlı yazı dizisinde, bu yalınlaştırmanın apaçık yanlış olan yanını gösterdiğimi sanıyorum. Yapılacak tek şey bir erkeğin, sayısız kadına karşı değişik yoğunluk derecelerinde cinsel arzu duyduğu, oysa ne denli taşkın ve zengin olursa olsun, sevgisinin ancak birkaç kadın üzerinde toplandığı yolundaki değişmez gerçeği görebilmektir. Bu nedenle bu iki itkiyi birbiriyle eşit görmek olanaksızlaşır. Oysa, bir de şu var: Değerli okurum, "herkesin ruhunun tüm gücüyle sevdiği"ni yazıyor. Bu durumda sevginin salt "cinsel açlık" olduğu, bundan öte bir şey olmadığı söylenemez. Eğer ondan öte bir şeyse ve ruh, ayrıştırma yolundaki işbirliğiyle çiftleşme içgüdüsüne katılıyorsa, salt içgüdüden çok farklı bir ruhsal etkinlikle karşı karşıyayız demektir. İşte, sevgi dediğimiz de bu etkinliktir.

Üstelik, böylesine önemli bir katkıyı "lirik süslemeler" diye sınıflandırmak da doğru değildir. Kaynağın başında, sardunyaların arasında, yukardaki bulutların Córdoba avlusundan kayarak geçtiği bir dinginlik anı, "sevgi" sözcüğüyle "arzu" sözcüğü arasındaki anlam ayrılığını saptamak için bol bol yetecek bir zamandır. Bu zeki Córdobalı o zaman, biri ötekini getirse de, sevgiyle arzu ya da iştahın, hiç de aynı şeyler olmadığını anlayacaktır. İnsan, arzuladığı şeyi sevmeyi öğrenebilir: Sevdiğimiz şeyi de arzularız, *çünkü* onu severiz.

Sevgi diliyle insanın kendisini "kandırılma"ya bırakmasının, çözümlendiğinde yüzeysel sayıldığı –örneğin "pişman" Remy de Gourmont'nun zamanı– olmuştu; bu nedenle de cinsel itkinin (*Physique de l'amour*) vurgulandığı bir zaman vardı. Gerçekten de, insanda bu içgüdünün payı çok abartılmıştır. Bu küçültücü ve sapkın ruhbilimsel tutum başladığında –on sekizinci yüzyılın sonunda– Beaumarchais hemen, "susamadan su içmek ve her zaman se-

4) Bu kitaptaki "Arkada Geyik Bulunan Doğa Görünümü" ve "Stendhal'da Sevgi" adlı denemelere bakın.

(*) *a limine*: başından, başlangıcından (Ç.N.)

vişebilmek insanı hayvanlardan ayıran tek şeydir" demişti. Pekâlâ, pek güzel ama yılda bir kez "âşık" olan hayvanı, yılın dört mevsimi boyunca "sevecek" bir "yaratık" durumuna getirmek için bu hayvana ne eklemek gerekiyor acaba? Cinselliğin en aşağı düzeyinde bile kalsak, sevgi konusunda şaşırtıcı biçimde özürlü olan insan, bu konuda o denli üşengeç olan hayvan düzeyinden bu düzeye nasıl sıçrayabiliyor? Gerçek anlamda cinsel içgüdünün, insanda hemen hemen hiç bulunmadığını hemen anlarız; tersine, insanda cinsel içgüdü, hemen hemen her zaman, hiçbir şeyle değilse düşlemlerle, ayrılamayacak biçimde iç içe geçmiş olarak bulunur.

Böylesine eksiksiz, zengin bir imgelem gücü olmasaydı insan, olanak bulduğunda yaptığı gibi, cinsel olarak "sevmez"di. İçgüdüye bağlanan sonuçların çoğu içgüdüden kaynaklanmaz. Kaynaklansaydı, aynı şeyler hayvanlarda da görülürdü. Cinselliğe bağlanan şeylerin onda dokuzu, imgelemimizin görkemli yetisinin işidir; bu da artık içgüdü olmaktan çıkmış, bunun tam tersine, yaratmaya dönüşmüştür. Yalnızca şu gözlemde bulunmak istiyorum: Erkek cinselliğiyle kadın cinselliği arasında, kendiliğinden normal kadını "sevgi"de böylesine tutucu yapan oransızlık, belki de insan dişisinin imgelem açısından erkeğe göre genellikle daha güçsüz olmasındandır. Dikkatli ve öncülgörüşlü olduğundan doğa, bunun böyle olmasını istemiştir; çünkü bunun tersi olsaydı, kadınlar da erkekler ölçüsünde hayalgücüyle donatılmış olsalardı, gezegenimiz ahlaksızlığa gömülürdü ve insan cinsi duygusallığa kapılarak ortadan kalkar, yok olup giderdi.[5]

Sevgide, cinsel içgüdüden[6] başka hiçbir gerçeklik görmeyen bu fikir, çok yaygın olarak benimsendiğinden ve insanların kafasına iyice kazılmış olduğundan, bu görüşün ortadan kaldırmasında bize bir olanak daha sağlayan Córdobalı okurumun mektubunu yayımlamayı uygun buldum.

İmzasız mektup, "âşığın sevgi nesnesiyle değil, sevgisiyle bilinebileceği"ni kabul ederek sona eriyor. Yanıt olmak üzere, sözü uzatmadan şunu söyleyeceğim: Her şeyden önce, tüm duygular gibi sevgi de gizli iç dünyamızın bir parçasıysa, âşığın sevgisini nasıl tanıyabiliriz? Nesne seçimi, bu sevgiyi tahmin yoluyla bulup çıkarmamızı sağlayacak tek yoldur. Sonra âşık, sevmek uğruna her şeyini veriyorsa, başka bir kadını değil de o kadını sevmesi rastlantı

5) Şehvet, bir içgüdü değil –yazın gibi– özgül bir insan yaratısıdır. Bunların ikisinde de en önemli etken imgelemdir. Ruh hekimleri şehveti neden bu açıdan –kendi kökenleri, yasaları, evrimi ve sınırları olan bir yazınsal tür olarak– incelemezler?

6) Bedensel içgüdünün ötesinde, benim inandığım gibi ruhun da içgüdüleri varsa, o zaman bu tartışmanın çok değişik bir temele oturtulması gerekir.

mıdır? Zeki okurum, öteki görüşe, cinsel yorumdan hemen sonra gelen ve sevgi ruhbiliminde yolların tümünü tıkamaktan sorumlu olan görüşe –Stendhal'ın "billurlaşma" görüşüne– düşmekten nasıl oluyor da kurtulamıyor? Bu fikre göre, sevgilide bulunduğuna inandığımız çekici özellikler, hep imgelenen şeyler olarak kalacaktır. Sevgi içinde olmak, aslında yanlış içinde olmaktan başka bir şey olmayacaktır. Hak ettiğinden çok tutulan bu fikre ne zamandır açıkça saldırıyorum. Buna karşı getirdiğim savlar iki noktada özetlenebilir: Birincisi, insanın normal etkinliklerinden birinin temel bir yanılgı üzerine oturması olası değildir. Gözler ve kulaklar yanılabileceği gibi, sevgi de bazen yanlışa saplanabilir. Ama gene bunlar gibi, sevginin anormalliği de, temelini genel doğrulardan alır. İkinci olarak, imgelemsel olsun olmasın sevgi bazı gerçek çekici özelliklerle ve niteliklerle uyandırılır. Sevginin her zaman bir nesnesi vardır. Gerçek kişi, imgelemdeki nesneyle çakışmasa da, ikisinin arasında, o çekicilikleri yaratan kaynak olarak, bizi öteki kadını değil de bu kadını hayal etmeye götüren bazı temel benzerliklerin bulunması gerekir.

4

Sevgide seçmenin –bilinçli ve bilerek verilen pek çok karardan daha gerçek bir seçmenin– bulunduğu, bu seçmenin özgür olmayıp bireyin temel kişilik yapısına bağlı olduğu fikri, insanın başarısız olduğu ve yenilenmesi gerektiği yolundaki ruhsal yorumu benimseyenlere, kanımca, ilk bakışta kabul edilemez gelecektir.

İnsanın ruhsal açıdan yorumlanması, rastlantının payını ve insan yaşamına karışan mekanik olayları abartma eğilimine dayanır. Altmış yılı aşkın bir süre önce, bilimadamları bu görüşü dikkatli bir sınamadan geçirmişler ve mekanikçi bir ruhbilim kurmaya çalışmışlardır. Hep olduğu gibi, onların bu fikirlerinin eğitilmiş, sıradan kişinin bilincine sızabilmesi için bir kuşağın geçmesi gerekmiştir. Ne yazık ki günümüzde yaygın olan, her şeyi daha doğru görme yolundaki çaba, modası geçmiş fikirlerle dolu kafaların direnciyle karşılaşıyor. Öyleyse, öne sürülen tezin, doğru ya da yanlış olabilmesinin dışında, bu tezin kendi içlerinde çelişme eğilimi taşıyan genel düşünce akımlarıyla da çatışması kaçınılmazdır. İnsanlar, bütün varoluşlarını oluşturan olayların, iyi ya da kötü diye bir anlam taşımadığını, rastlantının ve mekanik bir yazgının bileşiminden doğduğunu düşünme alışkanlığındadır. İnsanın kaderinde bu

iki öğenin rolünü azaltan ve bireyin kişiliğinden kaynaklanan bir iç yasa bulmaya çalışan her türlü fikir hemen reddedilecektir. Bir yığın yanlış gözlem –konumuz açısından bakıldığında, diğer insanların ya da kendimizin "aşk ilişkileri"yle ilgili gözlemler– yeni bir görüşün zihne girebilmesi, anlaşılabilmesi, değerlendirilebilmesi için gerekli açıklığı hemen kapatıp tıkar. Bu güçlüklere, bir de okurun, yazarın fikirlerini süslemek amacıyla yaptığı anlık eklemelerden oluşan o alışılmış yanlış yorumları ekleyin. Bana gönderilen itirazların büyük kesimi bu türdendir. Bu gözlemlerin içinde en sık rastlananı şöyle: Kadını kalıplarsak ve onun benliğinin bizim benliğimizi yansıttığını varsayarsak, tutkunun ardından gelen ya da tutkuya eşlik eden mutsuzluk karşımıza bu kadar sık çıkmayacaktır. Bu tutum, bu tür okurların, sevenle sevilen arasında, benim de savunduğum yakınlığı, sonuçta ortaya çıkan mutsuzlukla bağıntılı görüverdiklerini düşündürüyor. Bunların birisinin öbürüyle hiçbir ilişkisi yoktur. İliklerine kadar kendini beğenmiş bir erkek –ne kadar çürümüş olurlarsa olsunlar, "soylular"ın çoğu genelde böyledir– gene, kendini beğenmiş bir kadına âşık olacaktır. Bu seçmenin sonucu kaçınılmaz olarak mutsuzluktur. Seçmenin sonuçlarını, seçmenin kendisiyle karıştırmayalım. Basit ve çok ortada olduğundan sürekli yinelenip duran çok basit ve çok açık başka itirazları da yanıtlamak istiyorum. Deniyor ki birçok durumda âşık bir yargı hatasına düşer: Seçtiği sevgiliyi belli türde bir insan sanır, oysa sonuçta başka türde bir insan olduğunu anlar. Sevginin alışılmış ruhbiliminde en sık yinelenen yakınmalardan biri bu değil midir? Buna inanacak olsak, hatalı yargıları normal durumların neredeyse *quid pro quo*'su(*) saymamız gerekir. Burada da yollarımız ayrılıyor demektir. Çok sayıda inandırıcı sav olmaksızın –sevgi gibi– en derin ve en ciddi etkinliklerden birinin, insan yaşamında yalnızca ve neredeyse tutarlı bir saçmalık, gariplik ve hata olduğu yolundaki kuramı kabul etmem mümkün değildir.

Fiziksel görme yetimizde olduğu gibi, arada sırada yanılgıya düşülebileceğini yadsımıyorum; ne var ki bu yanılgılar, normal algılarımızdaki doğruluğu ortadan kaldırmaz. Bununla birlikte, yanılgı ısrarla normal durum olarak öne sürülüyorsa, bu görüşün yanlış olduğunu ve yetersiz gözlemden doğduğunu belirtmem gerekir. Bulunduğu varsayılan örneklerin çoğunda, aslında yanılgı yoktur: Kişi, ilk bakışta nasıl görünüyorsa öyledir; ama onun kendine özgü varoluş biçiminden gelen sonuçlara katlanırız. Yanılgı olarak adlandırdığımız şey aslında budur. Örneğin, Madrid'de

(*) *quid pro quo*: karşılık; bedel; eşdeğer (Ç.N.)

genç bir burjuva kızın, kişiliğinden sorumsuzluk ve küstahlık akan bir erkeğe âşık olması az rastlanan bir durum değildir. Bu erkek, olaylara her zaman yukarıdan bakacak, bu olaylara kutsal ve insancıl olan her şeye karşı tam bir saygısızlığın sonunda ortaya çıkan o hayran olunası serinkanlılık ve yetke tutumuyla yaklaşmaya hazır olacaktır. Hareketlerde, ilk bakışta göze çarpan bu türden bir esnekliğin, bu türde bir erkeğe, daha derin kişiliklerde çoğunlukla bulunmayan bir çekicilik kazandıracağı yadsınamaz. Kısacası, bu kişi uçarı ya da *calavera*[7] diye bilinen türdendir. Kız, çoğunlukla, *calavera*'ya kaçamaklarını yapmaya başlamasından önce âşık olur. Kısa bir süre sonra *calavera* kızın mücevherlerini rehine verir ve kızı terk eder. Küçük hanımın dostları, bu "yanılgı"sı için onu boşuna teselli etmeye çalışırlar; beklenmedik bir "yanılgı" değildir bu. Çünkü kız ta başından beri, böyle bir sonucun gelebileceğinden kuşkulanmıştır; üstelik bu kuşku, duyduğu sevginin öğelerinden birini, o erkekte kendisini en çok "çeken" şeyi oluşturmuştur.

Sanırım, bu görkemli duygu konusundaki ağırlıklı fikri bir düzeltmeden geçirmenin zamanı geldi; çünkü günümüzde sevgi, özellikle bizim Yarımadamız'da çok büyük kargaşa içinde. İnsan canlılığını harekete geçiren olağanüstü –ne yazık ki tadanların sayısı pek fazla olmayan– bir öğe olarak sevgi, açık seçik tanımlanmalı ve kirli uzantılarından kurtarılmalıdır. Yine yine karşımıza çıkan sevi dramını açıklamaya çalışırken, "yanılgı" fikrini destekleme konusunda dikkatli davranalım öyleyse. Bana imzasız mektup yazan Córdobalı okurumun başka bir mektubunda şu fikre sığınması beni üzdü: Sevgilinin "bedensel oranları"na âşık oluruz; benzer beden yapıları da, "birbirinden çok farklı, hatta birbirine karşıt ruhları içinde barındırabileceği"nden yanılgılar ortaya çıkar. Yazara göre, böylesi yanılgılar sevilen nesneyle sevenin yaratılışı arasında bir. yakınlık olduğunu savunmayı olanaksız kılar. Gerçek şudur: Averroesli bu incelikli yazar, ilk mektubunda, kişinin, içbenliğini el kol hareketleriyle ve yüz ifadeleriyle ele verdiğini kabul etmiştir. Üzülerek belirteyim ki bedensel olanla ruhsal olan arasındaki ayrımı (bu ayrım geçmiş dönemin yakalandığı en büyük çılgınlıklardan biridir) kabul edemeyeceğim. Aslında, karşımızda bir insan gördüğümüzde "yalnızca" bir beden gördüğümüzü söylemek yanlıştır, bütünüyle yanlıştır. O zaman bu maddi nesneye, anlaşılmaz yollar-

7) Dilimizdeki bu gülünç sözcüğün nereden geldiğini bilmiyorum. Okurlardan kökenini kesin olarak bilen varsa ve bana bildirirse çok müteşekkir kalırım. Bu deyişin, "altın gençlik"in Yeniden doğuş sırasında moda haline getirdiği, mezarlıkta ırza geçme olaylarıyla ilişkili olduğunu sanıyorum.

la, nereden geldiğini kimsenin bilmediği bir ruhu, büyülü bir biçimde, ikincil ve sonradan gelen bir zihinsel edimle eklemiş gibi oluruz![8] Tam tersine, asıl gerçek şudur ki, böyle bir şey yapılabilecek olsa bile, bedeni ruhtan ayırmak ve soyutlamak çok zordur. Yalnızca başka bir insanla yaşarken değil, sıradan bir ilişkide bile, bir insanın bedeninin görsel imgesini, ruhu ya da yalancı ruhuyla birlikte, ruhsal açıdan eş zamanlı olarak algılarız. Köpeğin ulumasından onun çektiği acıyı, kaplanın bakışından yırtıcılığını algılarız. Taşı ve bir makineyi bedenden ve etten ancak bu yolla ayırabiliriz. Temelde et, ruhsal elektrik, kısacası kişilik yüklenmiş fiziksel bir cisimdir. Zaman zaman iki yana da çekilebilecek biçimlerin varolması ve başka birisinin ruhunu algılarken yanılgıya düşmemiz, yineleyerek belirtiyorum, normalde doğru olan şeyi geçersiz kılmaya yetmez.[9] Kendi türümüzden başka bir varlıkla karşılaştığımızda, onun içsel durumu bize kendini hemen belli eder. Öbür insanların içine böylece sızabilmemiz, az ya da çok ölçüde sezgisel algılarımız sayesinde olanaklıdır. Bu algılama olmasa, en yalın etkileşimler ve toplumsal ilişkiler bile gerçekleşemezdi. Söylediğimiz her söz, yaptığımız her hareket karşımızdakini incitirdi. Nasıl sağır bir adamla konuşurken duyma yetimizin bilincine varırsak, saygısız biriyle, "duyarlık"tan yoksun[10] biriyle karşılaştığımızda da insanların birbirleriyle ilişkilerinde başvurdukları normal sezginin bilincine varırız; "duyarlık" olağanüstü bir sözcüktür ve insanın başka birisinin ruhuna dokunması, o ruhun ana çizgilerini yoklaması, kişiliğin sertlik ya da yumuşaklık derecesini algılaması vb. gibi bir ruhsal algılama duygusuna gönderme yapar. İnsanların çoğu karşılarındaki kişinin nasıl birisi olduğunu "söyleyemezler"; ne var ki "söyleyememek", görememek anlamına gelmez. "Söylemek", insanın kendisini kavramlarla ifade etmesi demektir; kavramlar da, pek az kişinin ustası olduğu özgül bir entelektüel ve çözümleyici etkinliği öngörür. Sözel olarak dile getirilen bilgi, gözlerin önüne bir şey yerleştirerek sağlanan bilgiden daha üstündür, ama ikincisi de bir bilgi türüdür. Okur, herhangi bir anda gördüklerini sözcüklerle betimlemeye çalışsın; gözleriyle öylesine açık seçik gördüğü bir şey hakkında "söyleyecek" ne kadar az şeyi olduğunu görüp şaşıracaktır. Gene de, bu görsel bilgi, nesneler dünyasındaki devinimleri-

8) Bkz. *Teoría de Andalucía* (2. baskı) adlı kitapta *"La percepción del prójimo"* adlı deneme, s. 81, özellikle de Scheler'in önemli yapıtı *Wesen und Formen der Sympathie* (1923).

9) Bedenin dışavurum değeri gibi önemli bir konuda, meraklı okurun dikkatini gene *"Sobre la expresión fenómeno cósmico"* adlı yazıma çekmek istiyorum (*El Espectador*, VII).

10) İspanyolca'da *"tacto"* sözcüğünün iki anlamı vardır: "tact" "duyarlık" ve "dokunma duyusu". (İngilizceye çevirenin notu)

mizde bir rehber oluşturmak üzere gereklidir bize; nesneleri –örneğin adı olmayan renk tonlarını– ayrımlamamıza yardım eder; onları arayıp bulmamızı ya da onlardan kaçınmamızı sağlar. Öbür insanlara, özellikle de sevgi söz konusu olduğunda, sezgiyle yaklaşabilmemiz, gene aynı yolla, son derece de incelikli olarak bizi etkiler.

Öyleyse, kalkıp da sanki çok açık ve yalın bir şey söylüyormuş gibi erkeğin kadının "beden"ine âşık olduğunu, sonra kişiliği karşısında sarsıldığını onca sakin bir havayla yinelemeyin. Aslında olan şudur: Her iki cinsten bazı insanlar, karşı cinsin beden olarak bedenine âşık olur ama bu edimler, aslında onların varoluş biçimlerini tam olarak sergiler. Bu tercihi öne süren âşık, şehvetli bir kişiliği olan âşıktır; ama bu tür âşıkların, sanıldığından az sayıda olduğunu eklemek gerekir. Oysa kadınlarda bu duruma özellikle az rastlanır. Bu nedenle, kadın ruhunu dikkatle inceleyen biri, kadının erkek güzelliğine duyduğu tensel tutkunun çok rastlanan bir şey olduğunu savunmayacaktır – ne tür kadınlarm bu kuralın dışında kalacağını çoğunlukla kestirebilecektir. Bu kadınlar, öncelikle biraz erkeksi bir yaratılışı olanlar, ikinci olarak kuşkusuz sınırsız özgürlük yaşamış kadınlar (fahişeler), üçüncü olarak, arkalarında eksiksiz bir cinsel yaşamları olan ve olgunluk çağına girmekte olan kadınlar, dördüncü olarak da ruhsal yapıları nedeniyle "olağanüstü yaratılışta" olan kadınlardır.

Bu dört tür kadında, erkek güzelliği karşısında kendilerini belirgin biçimde zayıf kılan ortak bir özellik vardır. Çok iyi bilindiği gibi, kadın ruhu erkek ruhuna göre çok daha bütündür; başka deyişle, kadının yapısındaki öğeler daha büyük bir tutarlılık içindedir. Bunun sonucu olarak, cinsel zevkle sevgi ya da ateşin birbirinden kopuk olarak yaşanmasına kadında erkeğe göre daha az rastlanır. Kadında, bunların biri öbürü olmadan ortaya çıkmaz. Durum böyleyse, kadın tenselliğinin kendi başına ortaya çıkması, özel yasalara göre etkinlikte bulunması için özel bir nedenin bulunması gerekir. Bu kopukluğun nedeni, yukarıda adı geçen dört kadın türünde bulunabilir. Birinci türdeki kadında, erkeksilik daha az bütünleşmiş bir kişiliğe ve çeşitli yetilerin daha keskin biçimde birbirinden ayrılınasına yol açar. (Kadınlarda erkeksilik, ruhbilimin en ilginç konularından biridir ve ayrıca incelenmelidir.) İkinci türdeki kadınlarda, bu kopuş, uyguladıkları meslek nedeniyle ortaya çıkmıştır; öyle ki fahişe yakışıklı erkeğe karşı herkesten daha duyarlı duruma gelmiştir (elbette burada fahişeliğin, kadında olağanüstü özgül bir erkeksilik örneği olmadığını varsayıyoruz). Bütünüyle

normal olan üçüncü türde, çoğu zaman dile getirildiği gibi, "kadının duygularının yavaş uyandığı"na dikkat çekmek istiyorum. Gerçek şudur: Aslında kadının duyguları, kendilerini özgür bırakmakta yavaş davranır; kadın bütün töreleri gözeterek davrandığı zaman bile, tenselliğini bütünüyle özgür bırakmayı ancak uzun ve etkin bir cinsel yaşamdan sonra başarabilir. Erkekte, aşırı imgelem gücü, tensel gelişmenin gerçekleştirilmesinde uygulamaların yerine geçebilir. Oysa kadında –erkeksi olmadığı zaman– imgelem gücü genellikle zayıftır ve bu zayıflık büyük ölçüde, kadında alışkanlık olarak yerleşmiş alçakgönüllülüğe bağlanabilir.

5

Sevgi, benim varsaydığım ölçüde bir seçme sorunuysa, sevgide eşzamanlı olarak hem bireyin *ratio cognoscendi*'sini(*) hem de *ratio essendi*'sini(**) buluruz. Esquily'nin benzetmesinde olduğu gibi, denizin köpükleri üstünde yüzen mantarlar, girintili çıkıntılı deniz dibini tarayan ağların göstergesidir; aynı biçimde sevgi de bize, âşığın aktöresel denizaltını anlamada bir ölçüt ve bir gösterge oluşturur. Öte yandan sevgi, kendine özgü bireyi kişinin en gizli köşelerine kadar gizlice sokarak, bunun dışında kalanları eleyerek kişinin yaşamını belli ölçüde etkiler. Bu yolla sevgi bireyin yazgısını biçimlendirir. Sevgilerimizin yaşamlarımız üzerinde yaptığı büyük etkiyi yeterince dikkate almıyoruz; bence bu öncelikle, sevginin görünüşte dramatik olsa da en yapay yönlerini –bir erkeğin bir kadın için ya da bir kadının bir erkek için yaptığı "çılgınlıklar"ı– göz önüne almamızdan geliyor. Bununla birlikte, yaşamlarımızın bütünü değilse bile en büyük kesimi bu gibi çılgınlıklardan arınmış olduğundan, sevginin etkisini gerçekte olduğundan daha az görme eğilimine giriyoruz. Gerçek şudur ki bu etki, özellikle kadının erkeğin varoluş biçimini etkilemesi açısından genellikle çok ince yollardan işler. Sevgi, insanları öylesine yakından ve tüm kapsayıcı bir ilişki içinde birleştirir ki, birinin öbürü üzerinde eskiden yaptığı iyileştirici etkiyi algılama olanağı bırakmaz. Kadının etkisi, özellikle atmosfer yaratıcı bir etki, bu nedenle de her yere sızan, görünmez bir etkidir. Bu etkiyi engellemenin ya da ondan kaçınmanın bir yolu yoktur. Bu etki, insanın en korunmalı yerlerinden sızarak içine işler ve âşık erkeğin üzerinde, tıpkı iklimin bitki üzerinde yaptığı etkiye

(*) *ratio cognoscendi*: bilen akıl; bilme aklı (Ç.N.)
(**) *ratio essendi*: varolma aklı; varoluş aklı (Ç.N.)

benzeyen görünmez bir etki yapar. Bu etkinin, yaşam karşısında girdiği biçimler, ruhlarımızın özelliğini yavaş yavaş ve sürekli etkisi altına alır ve kendine özgü çarpıtmasını sonuçta o ruha giydirir.

Böylece, sevginin çok derinlere işleyen bir arzu olduğu düşüncesi üzerinde gelişen birkaç önemli sezgili görüşü açıklama gereği doğar. Tek bir bireyle sınırlı kalmak yerine, bu öğretiyi bir dönemin bütün bireylerine –örneğin bir kuşağa– yaygınlaştırırsak, şunlar gözümüze çarpar: Kalabalıklardan ve kitlelerden söz ettiğimizde, bireylere özgü biricikliğin taşıdığı aşırılıklar gözden silinir ve ortalama davranış biçimi öne çıkar; bizim örneğimizde de, ortalama âşığın yeğlenmesi söz konusudur. Bu da şu demektir: Her kuşak, genel türde bir erkeği yeğler; başka bir kuşak da genel türde bir kadını yeğler; ya da her iki cins de belli bir grubu yeğler ki bu da aynı şey demektir. Sonuçta, evlilik sevisel ilişkilerin sayısal açıdan en önemli biçimi olduğundan, her dönemde başka bir türdeki değil de çoğunlukla belli bir türdeki kadınların evlendiği görülecektir.(11)

Tıpkı bireyin yaptığına benzer olarak, her bir kuşak sevgide yaptığı seçimlerle kendisine biçim veren alt akıntıları açığa çıkarmış olur. Bu o denli doğru bir gözlemdir ki insan evriminin değerlendirilmesinde en öğretici yollardan biri, art arda yeğlenen kadın türlerinin tarihçesini çıkarmak olacaktır. Bundan başka, her kuşak gibi her ırk da, kendiliğinden damıtılmayan, tam tersine uzun süreli bir dünyevi emek sonucunda ortaya çıkan bir kadın öntipi ortaya koyar; bunun nedeni, erkeklerin çoğunluğunun, yeğledikleri kadın tipi üzerinde uzlaşmalarıdır. Böylelikle, ilkörnek İspanyol kadınının, dikkatle, tutkulardan uzak bir biçimde özetlenecek ana çizgileri, bu yarımadada yaşayan ruhun en gizli köşelerini aydınlatacaktır. İspanyol kadının tablosunu açık seçik ortaya çıkarabilmek için, elbette bu tipin ilkörnek Fransız kadınıyla, ilkörnek Slav kadınıyla vb. karşılaştırılması gerekir. Bu türden bir araştırmanın en verimli yanı, benzer soruşturmaların hepsinde olduğu gibi, şunu algılamakta yatar: Nesneler ve insanlar, yalnızca ortaya çıkmaları ve kendiliğinden ortaya çıkmaları nedeniyle o tür nesne ya da o tür insan olmazlar. Hayır! Var olan her şey, dünyada bir biçimi olan her şey, ne olursa olsun, bir gücün, bir erkin sonucunda ortaya çık-

11) Bu kendine özgü uygulama açısından, çok sayıda örneğe dayalı her türlü yasayı ya da değerlendirmeyi belirleyen kuralları, istatistik biliminin doğruluğuna temel aldığı bilinen kuralları, burada anımsatmayı gereksiz buluyorum. Çok sayıda örnekte, çok çeşitli türlerden örnekler bulunabilir; ama her zaman bir tek örnek ağır basar ve istisnalar birbirini geçersiz kılar. Her dönemde her türden kadın evlenir; ama bu türlerden biri ağır basar ve hem niteliksel hem de niceliksel açıdan yeğlenir.

mış bir şeydir, bir etkinliğin belirtisidir. Bu anlamda, *her şey yapılarak oluşturulmuştur*; tek tek her bir şeyi ve oluştururken o şey üzerinde sonsuza dek iz bırakan gücü araştırmak olanaklıdır. İspanya tarihinin tümünü oluşturan edimler, bir kupayı biçimlendirmek için indirilen çekiç darbeleri gibi, İspanyol kadınının aktöresel tablosundan okunabilir.

Bununla birlikte, bir kuşağın aşk konusundaki tercihinin önemli yanı, bu tercihin ardında yatan nedensel güçtür; o kuşağın yalnızca kendi varlığı, büyük ölçüde seçtiği kadın tipine bağlı olmakla kalmıyor, ondan sonra gelecek çağların varlığı da bu seçmeye bağlı. Evde, ağır basan iklim her zaman kadının havası ve onun getirdiği iklimdir. Nasıl 'kumanda' ederse etsin, erkeğin ailedeki yeri kopuk, ikincil ve resmidir. Ev, temelde gündelik olaylardan, özdeş anların oluşturduğu sonu gelmez dizilerden, ciğerlerin sürekli soluduğu alışılmış havadan oluşur. Anneden yayılan bu evcil hava, çocukların kuşağını hemen sarıp sarmalar. Çocukların kuşağı, çok değişik mizaçlarda, çok değişik kişiliklerde ortaya çıkabilir; ama çocuklar, kaçınılmaz olarak bu havanın basıncı altında, yazgılarında bulunan ortak bir düzeyde, onlara kendine özgü bir eğim kazandıran kesintisiz bir rüzgârın etkisinde gelişirler. Günümüzde yeğlenen kadınlardaki en küçük tutum değişikliği bile, etkisinin kalıcılığıyla, ayrıca bu değişikliğin yinelendiği ev sayısıyla çarpılıp çoğalarak, otuz yıl sonra bakıldığında çok büyük bir tarihsel değişiklikle sonuçlanır. Bunun, tarihteki tek önemli etken olduğunu savunmuyorum elbette; ama en etkili öğelerden biridir. Bugünkü delikanlıların gelecekte yeğledikleri kadın tipinin, anababalarının kuşağının sevdiği kadm tipinden azıcık, ama azıcık daha devingen olması durumunda ortaya çıkacak sonuçları bir düşünün. Elbette çocuklar, iştahların ve deneyimlerin ağır bastığı, birazcık daha atak ve girişimci bir varoluşa doğru itileceklerdir. Canlılık eğilimlerindeki bu değişiklik, ne denli küçük olursa olsun, bu ulusun ortalama yaşamına bütünüyle yayılacak ve İspanya'da kaçınılmaz olarak dev boyutlu bir dönüşüme yol açacaktır.

Burada, bir ulusun tarihindeki belirleyici etkenin ortalama erkek olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Ulusal gücün havası ona bağlıdır. Bunu söylerken, ırkm alınyazısında güçlü bir rol oynayan çok değişik bireylerin, yüce kişilerin varlığını inkâr etmek istemiyorum. Tam tersine! Onlar olmasa, kayda değecek, değerli hiçbir şey olmazdı. Yücelikleri ve eksiksizlikleri ne olursa olsun, bu kişiler sergiledikleri örnek ve yarattıkları etkiyle ortalama erkeğe vurdukları damga ölçüsünde tarihi etkileyeceklerdir. Bu konuda ne

yapabiliriz? Tarih, kaçınılmaz olarak orta yolu izler. Aslında İnsanlık'ın sahip olduğu tek sermaye, yazıldığında adını süsleyen 'İ' harfidir. En büyük deha bile, kalabalığın sınırsız gücü karşısında yerle yeksan olur. Öyle anlaşılıyor ki gezegenimiz, sürekli olarak sıradan insanın yönetmesi için yaratılmıştır. Bu nedenle, önemli olan şey, ortalama düzeyin olabildiğince yükseltilmesidir. Bir ulusu büyük kılan, öncelikle sahip olduğu büyük kişiler değil, sayıca kabarık sıradan kişilerin boyutlarıdır. Kalabalıkların ataletini sarsan, onları yüceliklere çeken üstün örnekler bulunmazsa, kanımca ortalama düzey elbette hiçbir zaman yükselmeyecektir. İşte, büyük insanların etkisinin ikincil ve dolaylı olması bu yüzdendir. Tarihsel gerçekliği oluşturan onlar değildir; çünkü bir ulusta, o ulus bunu hak etmese de, tek tek dehalar bulunabilir. Kitleler bu insanların oluşturduğu örnekleri görmezlikten gelse de, onları izlemese de, kendilerini kusursuzlaştırmaya çalışmasa da, bu böyle olabilir.

Tarihçilerin, son zamanlara kadar yalnızca olağanüstü gerçeklerle ve acayip olaylarla uğraşmaları, bunların yalnızca fıkra niteliğinden ya da kısmi bir değerden öte bir şey taşımadığını anlamamış olmaları gariptir. Tam tersine tarihsel gerçeklik, gündelik olaylarda, beklenmedik ve olağanüstü her şeyi uçsuz bucaksızlığıyla yutan o sınırsız okyanusta aranmalıdır.

Gündelik olaylarm ağır bastığı her yerde, ruhu gündelik olaylarla biçimlenen kadm, her zaman büyük önemde bir etken oluşturmuştur. Erkek, her zaman olağanüstüye doğru yönelir; gergin, güçlüklerle dolu, eşsiz durumlarda hiç değilse serüvenlerin ve değişikliklerin düşlerini kurar. Oysa kadm, gündelik yaşamın ayrıntılarıyla uğraşmaktan gerçekten garip bir doyum alır. Tiryakisi olduğu alışkanlıkların ortasında kendini rahat hisseder ve bugünden elinden geldiğince bir dün yaratır. Ben, hep *souvent femme varie*(*) fikrinin büyük bir saçmalık olduğuna inanmışımdır; çünkü bu, âşık erkeğin, kendisiyle bir süre oynayan kadın hakkında aceleyle oluşturuverdiği bir fikirdir. Daha uzak bir mesafeden, daha sakin bir gözle, bir zoolog gözüyle incelendiğinde, kadının, ilgisini çeken şey her neyse ona yoğunlaştığı, önüne konan töreye, fikre ya da göreve bağlandığı, kısacası, her şeyi bir alışkanlık haline getirdiği şaşkınlıkla görülür. Bu bakımdan, iki cins arasmda inatla süren anlayış eksikliği, acıklı bir sonuca yol açar: Erkek, kadına bir eğlenceye ya da bir ayine, varoluşundaki tekdüzeliği değiştirecek bir kendinden geçme durumuna gidiyormuş gibi yaklaşır; oysa neredeyse her seferinde, iç çamaşırlarını yamamak olsun, danslı bir eğlenceye hazır-

(*) *souvent femme varie*: kadın sürekli değişir (Ç.N.)

lanmak olsun, gündelik işlerle uğraşmaktan mutluluk duyan birisiyle karşı karşıya kalır. Bu öylesine doğru bir gözlemdir ki, elbette büyük bir şaşkınlığa uğrayarak öğrendiğimiz gibi, budunbilimciler bize, girişime karşılık, spor ve serüven gibi kendiliğinden doğan etkinliklere karşılık çalışmanın, her gün yapılan zorunlu işler anlamında çalışmanın, kadınlar tarafından icat edildiğini söylerler. Bu nedenle, ticari işleri yaratanlar da kadınlardır: Kadm ilk tarımcı, ilk toplayıcı ve ilk çömlekçidir. (Gregorio Marañón'un yazdığı *Cinsiyet ve İş* adlı kitapta, bu çok temel ve açık gerçeğin dikkate alınmamış olmasını hep yadırgamışımdır.)

İnsan, gündelik yaşamın satırları arasında, tarihin ağır basan gücünü seçip okumaya başladığında, etnik yazgılar üzerinde kadınların dev boyutlu etkisini de anlamaya başlıyor ve ulusumuzun geçmişinde öne çıkmış olan kadm tipiyle günümüzde yeğlenmekte olan kadm tipi üzerinde özel bir önemle durmak istiyor. Bununla birlikte, benim anladığıma göre, bu konuyla ilgilenmek pek sık rastlanan bir uğraş değil, çünkü İspanyol kadınlarından söz açıldığında, her şey yalnızca Araplar'dan devralındığı varsayılan mirası ve rahibin rolünü anımsayarak çözülüvermiş sayılıyor. Şimdi burada, böyle bir tezde yatan doğruluk payını tartışmayalım. Benim bu teze karşı çıkışım çok gerilerde kalmıştır ve şu gözleme dayanır: İspanyol kadınını oluşturan bu iki biçim verici öğenin gerçek olduğunu varsayarsak, o zaman kadınlar yalnızca erkeklerin etkisi altında ortaya çıkmış gibi görülmektedir; bu nedenle de bu tez, kadının kendisi üzerinde ve ulusal tarihimiz üzerinde yaptığı karşılıklı etkiyi dikkate bile almamış oluyor.

6

İspanya'da bizden önceki kuşağın yeğlediği kadın tipi neydi? Biz hangi tipten hoşlanıyoruz? Yeni kuşağın hangi tipi yeğleyeceğini tahmin edebiliriz? Üzerinde kalem oynatılacak bir konu ne denli incelikli, nazik ve ödünler vermeyi gerektiren bir konu olabilirse, bu konu da öyledir. (Kalemi kâğıdın üstünde kaydırmak gibi aşırı kolay bir şey olan yazma edimine, bir tür boğa güreşi heyecanı katılamıyor ve ikircikli konulara el atılamıyorsa, neden yazmalı?) Bu örnekte, yalnızca son derece önemli bir konuyu irdelemekle kalmıyoruz; aynı ölçüde önemli olan başka konuların daha sık ele alınmamasına şaştığımızı da belirtiyoruz. Akçasal bir yasa ya da bir dağılma kuralı uzun uzun tartışılıyor da, bir bakıma çağdaşlarımı-

zın tüm yaşamını kucaklayan duygusal eğilimler üzerinde ne yorum ne de çözümleme yapılıyor. Gene de, siyasal kurumların, ağır basan kadın tipine azımsanmayacak ölçüde yaslandığı söylenebilir. Örneğin, 1910'daki İspanyol Parlamentosu'yla o zamanki politikacıların karılarının oluşturduğu kadın tipi arasında yakın bir bağıntı bulunmadığını söylemeye kalkacak herkes kör demektir. İleri süreceğim fikrin onda dokuzunun yanlış olacağını bilsem de, bütün bu konular üzerinde düşündüklerimi yazmak isterim; ama, iyi niyetlerden yola çıkarak, hatalar yapma özverisini göze alması, bir yazarın insan kardeşlerine sunabileceği tek kamusal erdemdir. Gerisi, nutuk çeken ya da kahvede gevezelik eden birinin anlamsız el kol hareketleri, yazarlık uğraşına özgü tek organdan, zekâdan kaynaklanmayan ucuz kahramanlıklardır. (Pek çok İspanyol yazarı, zeki olmamalarının özürünü on yıldır politikada arayıp durdu.) İçinde yaşadığımız çağda, İspanya'da ağır basan kadın portresinin eskizini oluşturmaya girişmeden –bunu başka bir incelemede yapmayı düşünüyorum– sevgide seçme fikrini, en uç köşelerine kadar irdeleyerek bir sonuca bağlamak istiyorum.

Bireyden bir kuşağı oluşturan kitlelere geçtiğimizde, sevgide seçme, elemeye dönüşüyor ve bizim bu fikrimiz, Darwin'in büyük kuramına –yeni biyolojik biçimlerin oluşmasına katkıda bulunan dev boyutlu bir güce, cinsel seçmeye– ulanıyor. Bu görkemli planın, insanlık tarihine verimli bir biçimde uygulanamamış olması dikkate değer: Bu plan, ahırla, koyun ağılıyla ve yabanıl ormanlarla sınırlı kalmıştır. Tarihsel bir fikir olarak işlevde bulunamamıştır çünkü bir tekerleği eksik kalmıştır. İnsanlık tarihi içsel bir dramdır: Ruhların içinde olup biter. Bu nedenle cinsel seçmenin, o içsel sahneye aktarılması gerekmiştir. Şimdi göreceğimiz gibi erkekte bu eleme, seçme yoluyla yapılmaktadır; seçme de insanın en derinlerinde mayalanan derin ideallerle belirlenir.

Darwin'in fikrinde bir tekerlek eksiktir; üstelik bir de gereksiz tekerlek vardır. Cinsel seçmede, seçilenler en iyi uyum sağlamış, en çok tercih edilen tiplerdi. Uyum sağlama kuramı, gereksiz tekerleği oluşturuyordu. Bilindiği gibi bu, belirsiz ve kesin olmayan bir fikirdir. Bir organizma ne zaman özellikle iyi uyum sağlamış sayılır? Hasta insanlar dışında herkes iyi uyum sağlamış durumda değil midir? Öte yandan herkesin biraz uyumsuz olduğu söylenemez mi... vb. vb.? Uyum ilkesinden nefret ediyor değilim; bu ilke olmasa, biyolojide bir milim bile ilerleyemezsiniz; tersine bu ilkeye Darwin'in verdiğinden daha karmaşık, daha dolambaçlı biçimler kazandırmak, her şeyden çok da, bu ilkeyi ikincil konuma indirge-

mek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Yaşamı, uyum olarak betimlemek yanılgılıdır. Minimum uyum sağlamadan yaşamak olanaksızdır; ama yaşamın şaşırtıcı olan yanı, atak, son derece cesur, öncelikle uyumsuz biçimler yaratmasıdır; gene de bu biçimler kendilerini minimal durumlara uyarlayıp sağ kalmayı başarırlar.

Her canlı türü, iki karşıt yönden incelenmelidir: Olağanüstü bir rastlantıdan ve uyumsuzluktan oluşan bir görüngü olarak ve dahice bir uyum düzeneği olarak. Denebilir ki yaşam, her türün içine çözümsüz bir sorun yerleştiriyor; böylece bu sorunu yüce ve zarif bir biçimde çözerek kendisine büyük bir zevk bahşetmiş oluyor. Bu gözlem öylesine doğrudur ki canlıların biçimlerini incelerken insan, kozmosu baştan sona tarıyormuş, neşeli Doğa'nın akışını hak etmek için bütün bu güçlüklere katlandığı o anlayışlı gözlenmeyi arıyormuş gibi olur. İnsan türünde cinsel seçmeyi yönlendiren son amaçların ne olduğunu hiç bilmiyoruz. Olsa olsa kısmi sonuçları ortaya çıkarır, kendimize birkaç yakışıksız eğlendirici soru sorabiliriz. Örneğin şöyle bir soru: Kadının normal olarak, var olan erkekler arasından en iyi tipteki erkeği seçtiği bir dönem olmuş mudur? Daha soruyu sorarken, içinde yatan ciddi ikiliği de fark ederiz: Bir kadına göre en iyi erkekle, bir erkeğe göre en iyi erkek aynı şey değildir. Bu ikisinin hiçbir zaman aynı olmadığını sanıyorum.

Büyük bir güvenle şunu belirteyim ki kadınlar *per accidens*(*) durumları dışında, başka deyişle, erkeğin dehasına ek olarak, bu dehayla pek bağdaştırılamayacak, ağır basan başka nitelikleri bulunduğu zamanlar dışında dahilere hiçbir zaman ilgi duymamışlardır. Bir şey kesindir: Erkekte, ilerleme ve insanlığın yücelmesi açısından genelde en saygın nitelikler olarak kabul edilen nitelikler, erotik açıdan kadını hiç ilgilendirmez. Erkeğin büyük bir matematikçi, büyük bir fizikçi ya da büyük bir politikacı vb. vb. olmasının, bir kadın açısından önemi bulunmadığını mı söylemeye çalışıyoruz? Kültürü yaratıp yaygınlaştıran ve erkeklik erkini harekete geçiren tüm erkeksi yeteneklerin ve çabaların kadını çekmede kendi başına hiçbir etkisi olmadığı doğrudur. Öte yandan, kadını âşık eden niteliklere bakarsak, bunların türün genel olarak mükemmelleştirilmesi açısından en verimsiz, erkekleri en az ilgilendiren nitelikler olduğunu görürüz. Kadının gözünde dahi, 'ilginç bir erkek' değildir; bunun tersi de doğrudur ve 'ilginç erkek', erkeğe ilginç gelmez.

(*) *per accidens*: rastlantıyla ulaşma (Ç.N.)

Kadınlarla karşılaşmalarında etkisiz kalan büyük adamlara aşırı bir örnek Napoléon'dur. Onun yaşamını dakikası dakikasına biliyoruz; sonra elimizin altında kadınlara nasıl yaklaştığını anlatan eksiksiz öyküler var. Napoléon, bedensel çekicilikten yoksun bir erkek değildi. Gençliğinde kendisine çevik bir hava veren inceliği, ona güzel bir Korsika tilkisinin zarefetini kazandırıyordu; daha sonraları, imparatorlara yaraşır bir göbek edindi ve başı, erkeklerin bakış açısından, olağanüstü yakışıklı bir biçime girdi. Gerçek şudur ki, Napaléon'un bedensel oranları, sanatçıların –ressamların, heykeltraşların, şairlerin– heveslerine ve düşlerine esin kaynağı oldu. Kadınlar da onun karşısında pekâlâ kendilerinden geçebilirlerdi. Ama hiç de öyle olmadı. Dünyanın efendisi olan Napoléon'a büyük olasılıkla hiçbir kadının âşık olmadığını savunabiliriz ve bunu yaparken hiç de yalan söylemiş olmayız. Kadınların hepsi onun yanında kendilerini huzursuz, keyifsiz ve rahatsız hissediyorlardı; hepsi, Joséphine'in büyük bir içtenlikle dile getirdiği düşünceleri taşıyorlardı. Tutkulu genç general, ayaklarının altma mücevherler, milyonlar, sanat yapıtları, eyaletler, taçlar sererken, onu önüne ilk çıkan dansçıyla aldatan Joséphine,[12] bütün bu değerli armağanları alıyor ve Fransız melezlerinin çoğunlukla yaptıkları gibi r'leri kaydırıp l'lerin üstüne basarak şaşkınlıkla şöyle bağırıyordu: "*Il est drôle, ce Bonaparte.*"(*)

Bu zavallı büyük adamların, çoğunlukla kadm sıcaklığından ne kadar yoksun yaşamak zorunda kaldıklarını görmek üzücüdür. Dehanın, neredeyse kadınları dehşete düşürdüğü söylenebilir. İstisnalar, bu gözlemin doğruluğunu, daha da pekiştirerek kanıtlar. Açıkça ortada olsa da bu gözlem, gerçeklerin zorlamasıyla çoğaltıldığında, daha büyük bir çarpıcılık kazanır. Söz ettiğim şeyi açıklayayım:

Sevgi süreci içinde, iki durum arasında ayrım gözetmek gerekir: Bu iki durumun birbirine karıştırılması, erotizmin ruhbilimine baştan sona gölge düşürmüştür. Bir kadının bir erkeğe, ya da bir erkeğin bir kadına âşık olabilmesi için, önce kadının o erkeğe *dikkat etmesi* gerekir. Bu dikkat etme durumu, dikkatin tek bir insan üzerinde yoğunlaştırılmasından başka bir şey değildir; üzerinde dikkatin yoğunlaştırılmasıyla o kişi, sıradanlık düzeninin üstüne çıkarılmış olur. Dikkatin böyle ayrıcalık sağlayacak biçimde yoğunlaştırılmasında, henüz sevgi yoktur ama bu, sevgi için bir önkoşuldur.

12) Napoléon'la Joséphine'in ilişkileri, Octavio Aubry'nin *Le roman de Napoléon: Napoléon et Joséphine/Napoléon'un Romanı: Napoléon İle Joséphine* adlı kitabında çok iyi anlatılmıştır, 1927.

(*) "*Il est drôle, ce Bonaparte.*": "Çok garip biri, bu Bonaparte." (Ç.N.)

Dikkatin yöneltilmesi durumu olmadan, âşık olma durumu gerçekleşemez; ama her dikkat yoğunlaşması durumu ardından ille de âşık olma durumu gelecek demek değildir. Elbette, insanın dikkatini birine yoğunlaştırması, aşk ateşinin tutuşması açısından öylesine olumlu bir hava yaratır ki, bu hava bile normalde sevginin doğmasına eşdeğerdir. Oysa bu iki an arasında ayrım gözetmek son derece önemlidir, çünkü bu anların her biri başka bir ilkeyle yönetilir. Sevginin ruhbiliminde oldukça çok sayıda yanlış, 'dikkati çeken' bu nedenle de o insanı diğerlerinden olumlu biçimde ayıran özelliklerle, o kişiyi gerçekten sevgili kılan niteliklerin karıştırılmasından doğar. Örneğin zenginlik bir erkekte sevgiye yol açacak bir nitelik değildir; ama varlıklı bir erkek, zenginliği nedeniyle bir kadının dikkatini çekebilir. Kısacası, yeteneği nedeniyle ünlü olmuş bir erkek, kadının dikkatini çekebilmek açısından üstün bir konumdadır. Bu özellik, kendi başına öylesine yeterli sayılır ki kadın o adama âşık olmazsa, bir özür bulmak zorlaşır. Göz kamaştırıcı bir üne kavuşmuş büyük adam çoğunlukla bu durumdadır. Kadın cinsinin kendisine duyduğu ilgisizliğin, bu önemli etkenle çarpılarak çoğaltılması gerekir. Kadın, büyük adamı rastlantı sonucu değil, tersine bilinçli olarak hor görür.

İnsanların seçilmesi açısından bakıldığında bu, duygusal tercihlerinde kadının, erkeklerin yaptığı gibi, türün kusursuzlaştırılmasında işbirliğine gitmediği anlamına gelir. Tersine kadın, erkeklerin açısından bakarak söyleyecek olursak, en iyi bireyleri –yenilikleri bulanları, yüce girişimleri başlatanları– eleme eğilimindedir ve sıradanlığı seçmede kararlı bir heves içindedir. İnsan, yaşamının büyük bir kesimini kadınların yaptıklarını uyanık bir gözle seyrederek geçirirse, kadının tercihlerindeki sıradanlık konusunda pek yanılsamaya kapılmaz. Üstün nitelikli erkekler konusunda heyecanlanma yolunda zaman zaman gösterdiği iyi niyetli çabalar, çoğunlukla hüsranla sona erer; öte yandan, sıradan erkeklerin arasında dolaşırken kadının, öz maddesine kavuşmuş gibi, kendi zevk denizinde yüzdüğü görülür.

Bu, gözlemlerle varılmış bir sonuçtur; ama bu sonucu dile getirmekle, kadının normal doğası konusunda üstü kapalı bir yasaklamada bulunduğumuz sanılmasın. Yineliyorum: Doğa'nın amaçları, sonunda eksiksiz birer giz olarak kalır. Kadınların, en iyilere karşı böyle ilgisiz kalmalarının, sonunda belki de hayırlı bir şey olmayacağını kim bilebilir? Belki de kadının Tarih düzenekleri arasındaki rolü, erkek ruhundan fışkıran o çalkantılı huzursuzluk karşısında değişiklik ve ilerleme arzusu karşısında, dizginleyici bir

güç oluşturmaktadır. Gerçek şudur ki, sorunu en geniş ufuklarıyla ve bir bakıma zoolojik açıdan ele aldığımızda, kadın coşkusunun genel eğiliminin, türü ortalama sınırlar içinde tutmaktan, üstün olanı seçme anlamında bir seçme yapmaktan kaçınmaktan, erkeğin yarı tanrı ya da baş melek olmasına hiçbir zaman izin vermeme yolunda çaba göstermekten yana olduğu görülmektedir.

IV

Santillana Markizi'nin Portresi Önünde Düşünceler

Kanımca, Sergi'deki[1] en ilginç portre, Jorge Inglés'nin yaptığı portredir. Bu portrede önerilen kadın tasarımları yerine getirilmiş olsaydı, dört yüz yıllık kadın portrelerinden oluşan bu koleksiyon, bu nedenle de İspanya tarihi çok farklı olurdu.

Bu portre, öylesine dişilik taşıyan bir resimdir ki ilk bakışta insana aldatıcı gelir. Aceleyle önünden geçmekte olan kişide bu portre, duaların huzuruyla dolu, dingin, gizli bir iç mekân özlemi bırakır. Küçük, gizemli bir gemi işlevine bürünen *prie-dieu*(*) üzerinde bir kadın ruhu, ilahi soyutlamalara doğru uçarak kaymaktadır.

Yineliyorum, birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı yönü karşıdaki kişiye aynı anda sunmaktan daha kadınca bir şey olamaz: oradan geçmekte olan birine sunulan yön; durup dikkatle bakan birine sunulan başka bir yön. Bir kadını tanımak istiyorsanız, onun önünde durmak, başka türlü söyleyecek olursak, onunla "flört etmek" gerekir. Onu tanımanın başka bir yolu yoktur. Elektrik konusunda deneyler yapmak ne anlama geliyorsa, kadın konusunda flört etmek de o anlama gelir. Flört, oyalamayla başlar; bu sayede, oradan geçmekte olan kişi, kendine özgü bir konuşmayı başlatan sorgulayıcıya dönüştürülmüş olur. Şu anda yer almakta olan işçi hareketlerinin öncüsü olan Ferdinand LeSalle, evlenmek üzereyken, arkadaşına yazdığı mektupta bu haberi, Hegelci terminoloji-

1) Burada, Sociedad de Amigos de Arte'nin 1918'de sunduğu *Retrospektif İspanyol Kadın Portreleri Sergisi*'nden söz ediliyor.

(*) *prie-dieu* : rahle; küçük okuma masası (Ç.N.)

nin parodisini yaparak şöyle verir : "Bireyselliğimi bir kadında gerçekleştireceğim." Aslında, kadın, ikinci yönünü, gerçek olan, kişisel yönünü, ancak önünde bireyselleşen erkeğe, genel bir erkek, gelip geçen biri, "herhangi biri" olmaktan kurtulan erkeğe açar. Her şeyde olduğu gibi burada da, kadının ruhsal yapısı erkeğinkinin tam karşıtıdır. Erkek ruhu, kadınınkinin tersine, yaşamını topluma dönük çalışmalara yansıtmayı yeğler: bilim, sanat, siyaset, iş etkinlikleri. Bu yeğleme, biz erkeklere biraz teatral bir eğilim kazandırır: En iyi, en kişisel, en bireysel yönümüzü kamuya, yazılarımızı okuyan, şiirlerimizi alkışlayan, seçimlerde bize oy veren ya da ürettiğimiz malları satın alan adsız kalabalıklara çevirirız. Yazar, bu aşırı alçakgönüllülüğün kendine özgü bir biçimini temsil eder, çünkü adsız kalabalıklara, en yakın arkadaşına olduğundan daha yakındır. Erkek, başkaları nedeniyle yaşar, bu nedenle de başkaları için yaşar. Erkeklerin yazgısından ayrılamayacak tutsaklıktan söz ederken, işte bu gerçeğe gönderme yapıyordum.

Öte yandan kadının, kendi varoluşuna karşı daha soylu bir tutumu vardır. Kadın, mutluluğunu, kamunun iyi yürekliliğine bağlamaz; yaşamında en önemli olan şeyi, kamunun onaylamasına ya da reddetmesine bırakmaz. Tam tersine, aslında öyle bir kamusal tutuma girer ki, kendisine yaklaşan erkeği onaylayan ya da onaylamayan, pek çok başka erkeğin arasından onu seçip çıkaran *kendisi* olur. Bunun da şöyle bir etkisi vardır: Yeğlendiğini gören erkek, kendisini ödüllendirilmiş hisseder. Kadının böyle erkeğin ödülü olarak görülmesinin, en eski toplumlarda bile ortaya çıkması garip tir. Örneğin, *İlyada*'da, en yankılı altı ayaklı dizelerin, Achilles'in öfkesini anlatmada kullanıldığını görürüz; Achilles, yumuşak huylu köle Briseis, kahramanlık edimleri için kendisine verilen bu ödül, elinden alınmış olduğu için öfkelidir. Sonraları, bu ödülün değeri daha da artar; çünkü ödül yetkililer ya da yargıçlar tarafından verilmez; ödüllendirilecek kişinin seçimi bizzat ödülün kendisine bırakılır.

Erkeklerle karşılaştırıldığında, her kadın bir ölçüde prensestir: Kadın, özünden yaşar, bu nedenle de kendisi için yaşar. Kadın, kamuya, yalnızca alışılmış kişiliksiz bir maske sunar, ama bu maske çeşitli havalara bürünebilir; kadın, her şeyin modasını izler, basmakalıp şeylerden ve benimsenmiş fikirlerden zevk alır. Kadının süslü şeylerden, mücevherlerden, makyajdan hoşlanması, bu söylediklerime tamı tamına ters düşen şeyler gibi görünebilir. Kanımca, çelişmek şöyle dursun, bunlar söylediklerimi doğrulamaktadır. Kadının benlik duygusu, tam da yalnızca dış özelliklere yönelmiş olma-

sı bakımından, erkeğinkinden çok daha gösterişlidir: Kadının benlik duygusu yukarıda sözünü ettiğim dış yüzeyde doğar, yaşar ve ölür; ama bunlar genelde kadının iç gerçekliğini etkilemez. Bunun kanıtı şurada yatar: Tüm kadınlarda ortak olan bu gösterişe düşkünlük tutumu, kadının doğasıyla ilgili nitelikleri, erkekte olduğu kesinlikle kestirmemize olanak vermez. Erkekte benlik duygusu daha gösterişsiz olsa da daha derinlere gömülmüştür. Yetenek ya da siyasal yetke, güzellik gibi insanın yüzünden okunup görülebilseydi, pek çok erkeğin varlığı dayanılmaz olurdu. Çok şükür ki bu tür üstün nitelikler, kalıcı özelliklerden oluşmuyor; tersine ortaya çıkması zaman ve çaba gerektiren edimlerden ve devinimlerden oluşuyor; bunlar da kanıtlanması olanaksız, ancak örneklenerek gösterilebilecek şeyler.

Erkekle kadının kamuyla ilişkileri arasındaki farklılık öylesine belirgindir ki, bunlar birbirine karşıt göstergeler oluşturur. Kadın, kamunun önüne çıkmadan önce ne kadar çok hazırlık yapar, ne denli çekici olmaya çalışırsa, kamuyla gerçek kişiliği arasında o denli büyük bir uzaklık yaratmış olur. Kadının, çevresinde yarattığı hayranlık ne oranda artarsa, o kadın tarafından seçilmeyecek erkeklerin sayısı da o ölçüde artar ve bu erkekler uzaktan seyirci kalmaya yazgılı olduklarını anlarlar. Bir kadının, kendisiyle başkaları arasına koyduğu bütün o lüksten ve zarafetten, bütün o süslenmeler ve mücevherlerden güdülen amaç, kadının, iç benliğini saklama, bu benliği daha gizemli, daha ulaşılmaz, daha erişilmez kılma isteğidir. Öte yandan erkek, kendisinde en saygın bulduğu yanı, en derinlerde yatan gururunu, yaşamının tüm ciddiyetiyle eğildiği edimleri ve çabaları kamuya açar. Kadında teatral bir dış yapı ve derli toplu bir iç yapı vardır; oysa erkekte teatral olan iç yapıdır. Kadın tiyatroya gider; erkekse tiyatroyu içinde taşır ve kendi yaşamının emprezaryoluğunu yapar.

Bu kökten çelişkinin, iki cinsin ruhbiliminde genellikle rastlanan fikirlerde yeterince vurgulandığını pek görmüyorum. Aslında birbirine zıt iki içgüdü sorunudur bu: Erkekte bir genişleme, kendini açma içgüdüsü vardır. Erkek, ne olduğunun, başkalarının gözleri önünde açıkça sergilenmediği duygusuna kapılırsa, sanki hiç gerçekleşmemiş gibi değersizleşir kendi gözünde. İşte erkek bu nedenle açıklamada bulunma ve iç benliğini açma isteği duyar. Liriklik, kesinlikle erkeğe özgü bu içtenlikli siniklikten doğar. Bazen, kendini dışavurma yolundaki bu eğilim (sanki, benliğini başkalarına aktarmakla gerçekliğine tüm boyutlarıyla ulaşıyormuş gibi), hiç temeli olmasa da, birtakım şeyleri yalnızca söylemiş olmanın ver-

diği hoşnutluğa indirgenir. Çok sayıda erkeğin iç yaşamları, sözcüklerin ötesine taşmaz, iç duyguları da yalnızca sözel bir varoluşla sınırlı kalır. Oysa kadında bir kendini saklama ve gizleme içgüdüsü vardır: Kadın ruhu, sanki sırtını dış dünyaya dönmüş gibi, içteki tutkulu mayalanmayı saklayarak yaşar. Alçakgönüllü davranışlar, bu içi saklama tutumunun yalnızca simgesel biçimidir (Bakınız Darwin ve Piderit). Kadının, erkeğin bakışlarından saklanmaya çalıştığı, aslında bedeni değil, erkeğin bedene yönelttiği niyetlere karşı gösterdiği tepkidir. Kadının kafasındaki karışıklık, en sık ve en yoğun biçimde aynı kaynaktan doğar. Bu duygu, düşüncelerinde ve eğilimlerinde denetimsiz yakalanıverme korkusundan gelir. İç yaşamımızla ilgili bir şeyi gizli tutma isteğimiz ne kadar büyük olursa, akıl karışıklığına o kadar açık bir duruma geliriz. Örneğin, yalan söylemekte olan birinin karışıklık içinde olması doğaldır; çünkü o kişi, başka birisinin, bakışlarıyla yalancılığını yakalayacağından ve yalanın altında yatan doğruyu bulup ortaya çıkaracağından korkar gibidir. Bununla birlikte kadın, sürekli bir karışıklık içindedir çünkü sürekli kendini saklayarak yaşar. On beş yaşında bir kızın, genellikle yaşlı bir adama göre çok daha fazla sayıda sırrı vardır. Otuz yaşında bir kadının da, bir Devlet Başkanı'na göre daha büyük bir gizli arşivi vardır.

Böyle kişisel, ayrı, gizli bir yaşamı olması, başka kimsenin girmesine izin verilmeyen bu kutsal iç mekân üzerindeki denetimi, kadının erkeğe göre sahip olduğu üstünlüklerden biridir. Bir kadının içsel "ayırıcı nitelik"ini, kendisiyle bizim aramıza bir uzaklık koymada kullandığı ince, gizemli aracı işte bu oluşturur. "Ayırıcı nitelik" Nietzsche'nin de gördüğü gibi, her şeyden önce bir bireyle başka bir birey arasındaki "uzaklık pathos'u"dur. Kadınların "ayırıcı nitelik"i açısından bakıldığında, kadınlar arasında dostluk, erkekler arasındaki dostluk kadar içtenlikli olmayabilir. Kadınların, kendi anlatılamaz yaşamlarının nerede başladığı ve bir sonraki kişinin anlatılamaz yaşamının nerede bittiği konusunda çok açık seçik bir farkındalığa sahip oldukları söylenebilir.

Bu nedenle gerçek kadınca yaşam, kamudan, maske ve zırh oluşturmak amacıyla yaratılmış, görünüşteki kadınsılıkla korunmuş olarak maskelenmiş ve gizlenmiş bir biçimde akar gider. Benim düşünceme göre, yoğun biçimde kişisel olan her yaşam her zaman kurmaca bir kişiliği, bir tür *dermato-psyche*'yi(*) ayrıştırmak zorunda kalmıştır; böylelikle aşağı düzeydeki insanların düşmanca merakını engelleme ve başka yere yöneltme, sonra da bu koruma

(*) *dermato-psyche* : yüzeysel ruh; yüzeydeki ruh (Ç.N.)

duvarının arkasına saklanarak kendini neyse o olmaya adayabilme olanağı doğar. Bu maske-kişiliğin –erkeklerde istisnadır– kadınlarda doğal bir şey olduğu ortaya çıkar.

Erkek, temelde gizil olan bu niteliği çoğunlukla unutur. Kadınlarla olan alışverişlerinde erkek, bu nedenle bir şaşkınlıktan öbürüne sürüklenir. Normalde, bir kadının bıraktığı ilk izlenimde, salt aşağılamadan ve kaçamaktan oluşan bu zarif, cilveli, uçucu kişinin tutkulu olabilme olasılığı ortadan kalkar. Her kadın biraz azizeye benzer; azizeliği, yaşamın üstünden, insanı yutmasına izin vermeden kayarak şöyle bir geçivermek olarak anlıyorsak elbette. Oysa, gerçek bunun tam tersidir: Bu neredeyse gerçekdışı kişi, yalnızca ve yalnızca kendisini –öylesine büyük bir itki, kararlılık ve gözüpeklikle, acılı sonuçları hesaba katmaksızın– öyle tutkulu bir girdabın içine atma fırsatı kollamaktadır ki, sonunda en kararlı erkeği bile geride bırakır; erkek utana sıkıla, yararcı, hesapçı ve kararsızlık içinde gidip gelen bir yaradılışta olduğunu anlayıverir. Bununla birlikte, kadının o derinlerde yatan bireysel diriliğinin kendini gösterebilmesi için, erkeğin adsız kalabalığın bir parçası olma konumundan çıkması, şu ya da bu nedenle kadının gözünde bir birey olarak sivrilebilmesi gerekir. Fahişelerin itici ve canavarca olan yanı, kadın yaradılışıyla çelişmesinden gelir; bu yanıyla fahişe, yalnızca seçilen kişiye açılması gereken o gizli kişiliği, adsız erkeğe, kalabalığa açmış olur. Bu, kadın kişiliğinin öylesine aşırı ölçüde olumsuzlanmasıdır ki titiz bir erkek, sanki fahişe bedence kadın olmasına karşın içinde erkekçe bir ruh taşıyormuş gibi, ona karşı içgüdüsel bir iğrenme duyar. Öte yandan, kadınla ilgili konulardaki "klasik" örnek olan Don Juan, kendini kamudan eksiksiz biçimde saklayan, kadın morfolojisi açısından bakıldığında fahişenin karşıt kutbunu oluşturan alçakgönüllü kadın tarafından bile yeğlenerek çekici bulunur. Aslmda Don Juan rahibeye âşık olur.

Erkek, seyirci ve kamusal olma konumundan, *flört* yoluyla kadınla bireysel ilişkiye geçmiş olur. Bir *flört*'e başlamak, *tête-à-tête*(*) kalmaya, gizli kapaklı ruhsal iletişimde bulunmaya bir çağrıdır. Bu nedenle *flört*, alışılmış maskeyi, kadının yüzeydeki kişiliğini göz ardı eden, bir bakıma onu ortadan kaldıran ve daha derinlerde yatan kişiliğin kapısını çalan bir hareketle, bir sözle işe başlar. Sonra, gizlenmiş olan kadm, bulutlarm arkasından çıkıp görünen ay gibi, saklı canlılığını ışık gibi yaymaya ve kurmaca yüzünü erkeğin önünde sergilemeye başlar. Bu ruhsal soyunma anı, yapay kişiliği olmayan kadının, gerçek, bireysel kadına dönüştüğü bu kısa süre

(*) *tête-à-tête*: baş başa (Ç.N.)

(bir fotoğraf negatifinin ışığa açılmasına benzetilebilecek olan bu görüngü) erkekte en büyük ruhsal sevinci yaratır. Don Juan'ın kötücüllüğü, sıradan ruhbilimcilerin varsaydıkları gibi kaba bir kösnüllük değildir. Tam tersine, nitelikleriyle ideal Don Juan kişiliğine katkıda bulunan tarihsel kahramanlarda, cinsel zevklere karşı anormal bir soğukluk göze çarpıyordu. Don Juan'ın suçu, art arda birçok kadını o mucizevi sahnede, erkeğin onuruna, larvanın kelebeğe dönüştüğü o dokunaklı anda "açılma"ya zorlamış olmasıdır. Bu sahne sona erdiğinde, o soğuk gülümseme yeniden gelip Don Juan'ın dudaklarına oturur ve Don Juan kelebeği güneşte kanatlarını yakıp kül etmeye terk ederek başka bir krizalite yönelir.

Jorge Inglés'nin Santillana Markizi'nin imgesini öne çıkardığı portre, bu ve bunun gibi sayısız düşünce için bir çerçeve oluşturuyor. İlk bakışta, kendini dua etmeye vermiş bir kadın görüyorsunuz; meleksi bir hava içinde dingin, soyut, uykulu bir havaya bürünmüş. Eğer inatla bakmayı sürdürürsek, dıştaki bu tutkulu kelebeğin tablodan çıkarak ışığa doğru uçtuğunu göreceğiz.

Söylediğim gibi, bu tabloda çok hoş bir ikilik var. İlk bakışta bize dinginlikle ve belli belirsiz bir tütsü kokusuyla doluymuş gibi geliyor; bununla birlikte, yeterince uzun bir süre bakarsak, tabloda her türlü huzursuzluğun tohumlanmakta olduğunu görüyoruz ve pencerelerdeki, küçük tapınağın kapısındaki ızgaralardan dünyevi bir esintinin girip (hafif bir girdaplanmayla) hanımın ince saçlarını uçurduğunu görüyoruz.

Tabloda sergilenen teknik, kararsız bir tekniktir: Ressamın elinde iki resimsel ilke, ölüm kalım savaşı veriyor. Kuzey ile Güney, Felemenk ile İtalya, tuvalin her köşesinde birbirinin peşinden koşuyor; tıpkı Homeros'un bir şarkısında Hector ile Diomedes'in yaptığı gibi. Tablodaki bu gidip gelme, ustanın esinlenme anından portresi çizilen kişinin gerçek yaratılışına kadar, yapıtı tümüyle anıştıran ciddi yarışmanın yalnızca tek bir belirtisidir: İşte burada Ortaçağ ve çileciliğe özgü bir şey olan Gotiklik'le, yeni bir çağın ve bu dünyanın öbür dünya üzerindeki zaferinin göstergesi olan Yenidendoğuş teke tek bir döğüş içindedir.

Hanım, Ortaçağ'ın yeğlediği bir edim içinde öne çıkarılmıştır: dua etme. Gene de, dikkatle bakalım. Eller, göklerin en yüksek katmanına ulaşmaya çalışmaktadır. Nedir onları engelleyen? Neden bu eller, yitik bir güvercinin kanatları gibi böyle çırpınmaktadır havada? Bunu kimse tam olarak bilmez, kimse! İnsanın el kol hare-

ketlerinde temel bir belirsizlik vardır; biri ellerinin ayalarını çakıştırıp kaldırdığında, bunu duaya başlamak üzere mi, denize atlamak için mi yaptığını bilmeyiz. Aynı el hareketi birbirine zıt iki serüveni başlatabilir.

Bu nedenle Santillana Markizi, ellerini *prie-dieu*'de kaldırmaktadır, ama parmaklarının her birinin çevresine görkemli bir yüzük geçirmeyi unutmamıştır. Bunlar, yakut, lâl, ametist, safir taşlı zarif yüzüklerdir. Bu markizin tören giysisi, kıvrım kıvrım öne doğru kabararak sevgi sarayının kokularını yaymaktadır dört bir yana.

Sevilen bir şair olan ve İspanya'da Yenidendoğuş'un en büyük patlayışlarını kendi kişiliğinde örnekleyen kocası, Provansal lirisizmin mirasını, Dante ile Petrarch'ın devraldığı mirastan toparlayıp oluşturmuştu. Belki de bu yüzden, bu hanımın silüeti XVIII. yy'da, *cortezía* adı altında, yüce insan içgüdülerinin, dinsel topluma gizlice sızdığı o Provansal sarayları getiriyor aklımıza.(2)

Bu portrede yatan ince dram, öylesine güçlü bir canlılıkla yüklü, narin başta, öyle büyük bir güçle vurgulanmıştır ki, karmaşık saç biçimini ve ressamın yetersizliğini aşarak öne çıkar. Daha beceriksiz bir elin bir çift uydurma göz eklediği o küçücük yüz, rüzgârda, çimenlerin arasında salınan bir çiçek gibi nasıl da büyük bir zariflikle titreşir! Yüz çizgileri, kusursuzlukta doyum bulan o sıradan güzellikten yoksundur. Değerlerini açığa vurdukları ruhtan alan, ince, seçkin çizgilerdir bunlar.

Bazı kadınların yüzlerindeki ifade, yaşama karşı edindikleri tutumu özetler ve davranışlarımıza rehberlik etmede, yargılarımızı denetlemede bizim için bir ölçüt oluşturur. Almanlar'a özgü zarafetten yoksunluk canına tak ettiği için Goethe daha incelikli bir canlı düzen arayışı içinde İtalya'ya indiğinde *Iphegenia*'yı yazma uğraşı içindeydi. Bolonya'dan geçerken Raphael'in *Santa Agata*'sının önünde durdu. Güncesine şunları yazdı: "Ressam, ona bütünlüklü, kendinden emin bir erdenlik bahşetmiş, soğukluktan ve şiddetten uzak. Yüzünü uzun uzun inceledim; bu yüzde kendi Iphegenia'mın ruhunu bulacağım, çünkü kadın kahramanımın dudak-

2) Bunca kıvanç duyduğumuz Modern Çağ –bilimlerde, siyasette ve sanatlarda– Yenidendoğuş'un çocuğudur. Yenidendoğuş da XIII. yy'da serpilen Provansal ekinin çocuğudur. Provansal ekin *ley de cortezía*'yı, Ortaçağ'ın çileci, dinci ruhundan ilk kopuşu yaratan birkaç süslü hanımın koruması altında gelişmiştir. Çağımızda tarihin nasıl da anlaşılamadığını, bu temel gerçeğin unutulmuş olmasından daha iyi gösteren bir şey yoktur. O zaman şunu açıkça görelim: İlerlemeyi, laboratuvarlarında ve üniversitelerinde başlatanlar ne mühendisler ne de profesörlerdir; tersine, birkaç süslü hanımla, o zamanlar onların "saray" dedikleri salonlarında yaptıkları toplantılardır. Son zamanlarda yazılan ve bunun kanıtlandığı bilimsel kaynakça ve genelde bu konunun ideolojik olarak nasıl geliştirildiği, üzerinde çalışmakta olduğum bir denemede bulunabilir: *De la cortesíao o las buenas maneras.*

larından, bu Azize'nin söylemeyeceği hiçbir şey dökülmemeli." Goethe için bir yazın yapıtı, kişisel yaşamından kopmuş bir şey olmadığından, bu sözler şu anlama geliyor: Doyumsuzluk içindeki bu büyük Alman yazarı Raphael'in resminin önünden geçtikten sonra, düşüncelerinin biçimi, gördüğü bu yüzden yayılan örüntüye uymak üzere değişikliğe uğramıştır.

Jorge Inglés'nin resminden bu kadarını bekleyemeyiz. Ama bu resimde de yüce bir varoluşun olanaklılığını gösteren tohumlar vardır; bu tohumlar, eğer geliştirilirse, eskiden Santillana Markizi'nin yaşadığı bu yerde, Guadarrama yokuşunda oturan bizlerin yaşamını tanımlayabilir. Bu küçük insan figürünün içinden eşsiz bir dirilik soluğu geçer ve onu titreştirir; ama Sergi'nin geri kalan kısmındaki hiçbir resimde bu görüngü yeniden karşımıza çıkmaz. Goya'nm tuvallerine ulaştığımızda, onun kadınlarında da dirilik buluruz, ama biriciklik bulamayız.[3]

En son yapmak istediğim şey, bu hanımın ne büyük bir dindarlıkla dua etmekte olduğundan kuşkulanmaktır ama başının ve ellerinin yerini kendime açıklamaya çalışırsam, ceylanın, uzaktan, gölgelerin derinliklerinden gelen ve ormanda bir baştan bir başa yankılanan ilk "halali!" sesini duyduğunda yaptığı hareketi imgelemimde canlandırmadan edemem. Nereden geldiğini bilmediği bu ses, markizin yüreğinde tutkulu bir heyecanın ateşini yakıvermiştir birdenbire. Onun, küçük tapınakta, belli bir tutkuya giden yolda olduğunu düşünebiliriz. Şimdi duyabilirsiniz işte o sesi, o mükemmel beyefendinin bindiği atın dört nala yaklaşan ayak seslerini ve köpeklerin içgüdüsel olarak başlattıkları havlamaları. Hanım, kaçmak için açıklanamaz bir istek duyar. O sonsuz avlanma sahnesinin ortaya serilmesi için hiçbir şeye gerek yoktur. Avda, ava düşen görev, avcıyı ve av köpeği sürüsünü peşinden bir girdabın içine sürükleyerek kaçmaktır. İşte böylece, sevgi ilişkilerinin çılgınlığı içinde kadın, başlangıçta dehşetin ve kaçışın görüntülerini sergiler . . .

Bırakın başkaları ne isterlerse onu düşünsünler: Benim için yaşamın doruğu, saf ve incelikli bir biçimde dramatik olan tutkulardan oluşur.

3) Bu tür bir fikir, aşırı görünebilir, çünkü sergide *La Duquesa de Alba* ve *la Tirana* gibi portreler de vardır. Gene de okura, bu iki dikkate değer kişi hakkında söyleyeceklerimi okumalarını salık veriyorum.

V

Arkada Geyik Bulunan Doğa Görünümü

(Albert Flament: *La vie amaureuse de lady Hamilton*, 1927)

1793 yıllarında Avrupa'da pek çok erkek vardı; ama bütün bunların arasında en mükemmeli belki de Kaptan Nelson'dı. Peki, ya Napoléon? diye sorabilirsiniz. Napoléon insan olmaktan çok bir üstüninsan ya da yarı tanrıydı.

Nelson, salt sıra dışı ve büyük boyutlu bir insan olması nedeniyle, başka birçok niteliğe de sahipti. "Her şeyin ölçüsü olan" bir insan, Evren'in yol çatında duruyor demektir ve her yönde giden yolların başlangıç noktasındadır. Onun özelliklerini şu ya da bu anlamda yaygınlaştırarak görkemli ve olağanüstü imgelere ulaşabiliriz. İnsan düşlemi, *Fata Morgana*(*) görüngüsünün ortaya çıktığı yoğun bir atmosfer oluşturur. Nitekim, o dönemde sayıları pek çok olan ve gazeteleri okuyan yeni klasikçi taşralıların gözünde Nelson, denizlere düzen getiren bir Atlantik dehasıydı. Uzaktan, bu gözle bakıldığında Nelson, Neptün'dü. Taşralı, gazetesini, üstünde bronz bir saat duran şöminenin önüne oturarak okuyordu; saatin kadranı, madeni bir dalganın yuvarlak boşluğu içine hapsedilmişti; bu madeni dalganın üzerinde de, elinde üç çatallı mızrağını tutarak uzanmış, yüzer gibi duran çıplak bir tanrı vardı. Bu, Nelson'dı. Ama yakından bakıldığında, başka bir şeydi. Daha pek çok özelliği vardı: yüzünde, bir kabuklu böceğin kabuğu kadar sert bir ifade taşıyan, ufak tefek, üstelik bir de yarı insan yarı tanrı bir İngiliz deniz tanrısının ruhu gibi içi kaynayan bir adam. Bu, yaşamak için şi-

(*) *Fata Morgana*: (özellikle Messina Boğazı'nda görülen) serap (Ç.N.)

ire gereksinme duymayan, tersine şiirden nefret eden ve şiiri, gündüzleri yoldan kalkan tozlar, geceleri de vızıldayıp duran sivrisineklermiş gibi eliyle bir yana iten bir varlıktı. (Napoli'de ömrünün en güzel dakikalarını –eskide kalan çölümsü olgunluk yıllarının üstüne kazılan sevgi ateşiyle dolu anları– geçirdikten sonra, İtalya hakkında söyleyebileceği tek şey, buranın kemancılar, şairler ve sahtekârlarla dolu dayanılmaz bir ülke olduğuydu.) Denizlerdeki yaşamı, üstünden gelip geçen ve her seferinde bedeninin bir yerini alıp götüren şiddetli fırtınalardan oluşuyordu: önce bir organı sonra öbürü. Bir kolu gidiyordu! Sonra bir gözü! Garip olan şuydu ki kesilen kolları, bacakları ve organ kayıplarının her biri, bu adamın nasıl da tek bir parçadan oluştuğunu daha bir güçlü vurguluyordu. Cesareti, geriye kalan organlarında yoğunlaşıyordu.

Abukir'de Napoléon'un donanmasını ele geçirmeden önce bir gün kocaman karınlı firkateynleriyle Napoli Körfezi'ne girer. İngiliz Elçiliğine gider ve orada Büyükelçi Sir William Hamilton tarafından karşılanır.

İnsanlık, uçsuz bucaksız, çok geniş kapsamlı bir kavramdır: Amiral Nelson ile Büyükelçi Hamilton, insanlığın iki aşırı ucuna yerleştirilebilir ve bunların biri öbürünü geçersiz kılmaz.

Bu beyefendiyi tanımayı, onun dostlarından biri olmayı, onunla söyleşmeyi isteriz. Çünkü Hamilton, dünyayı tanımış bir insan, büyük bir koleksiyoncu ve büyük bir kuşkucuydu. Kuşkucular, en dolu, en zengin, en eksiksiz yaşayan kişilerdir. Aptalca bir düşünce, bizi kuşkucunun hiçbir şeye inanmadığı izlemine götürür. Tam tersi! Kuşkucuyu bağnazdan ayıran şey, bağnazın tek bir şeye, kuşkucununsa pek çok şeye, neredeyse her şeye inanmasıdır. Bu çok sayıda inanç, birbirini karşılıklı dizginleyerek, zihni esnek ve zengin kılar. Hamilton, "klasik" nesneleri toplamaya girişen ilk kişiydi ve Pompei'deki kazıları başlatan da o olmuştu. Onun bu eşsiz koleksiyonu, sanırım şimdi Britanya Müzesi'nde bulunuyor.

Nelson, büyükelçinin eşiyle tanıştırılır ve bu deniz tanrısı, ömründe ilk kez tanımlanamaz bir gücün kendisini kemirmeye başladığını hisseder. İşte bu noktada bir fabl, tüm yazarların ve düşünürlerin, bu arada elbette benim de, göz ardı etmeye çalıştığı bir fabl devreye girer. Bu fabl şudur: Nelson ile Hamilton, düşünülebilecek bu en zıt iki erkek tipi, aynı kadına, Lady Hamilton'a âşık olmuşlardır. Doğal olarak aradaki öbür tiplerin hepsi de kendilerini bu kadının büyüsüne kaptırmışlardır.

Şu sorunun yanıtını verirsek, fabl tamamlanmış olur: Lady Hamilton kimdir?

Lady Hamilton, başmda beyaz tüylü şapkasıyla, şimdi doru küheylanın üstünde yanımızdan dörtnala geçmekte olan hanımdır. Marie Antoinette'in kız kardeşi, Napoli Kraliçesi, María Carolina'nm yakını, aşırı yakın dostudur; María Carolina, on sekiz çocuk doğurmuştur; gene de bu İngiliz kadına bağlanmaya yetecek kadar enerjisi kalmıştır. Emma Hamilton, Birleşik Krallık'ın en güzel kadınıdır, "resmi güzel"dir; insanlar, bir anıtı gösterir gibi, birbirlerine uzaktan onu göstermektedirler. Tatlı sesiyle şarkılar söyler ve toplantılarda "pozlar" takınır. Birkaç şala sarınıp Yunan tarzı giysilere bürünerek Clytemnestra ya da Cassandra olur. Trajik bir havaya girerek alnını kırıştırır ya da ilahi yüzüne melankolik bir hava verir. Guido Reni'nin figürleri gibi gözlerinden yanlara doğru ışıklar yansır. Ulaştığı başarı, çok büyüktür: Avrupa'nın dört bucağında bu "pozlar"dan söz edilmektedir. Şunu unutmamak gerekir: Romantizm çağına girmek üzereyizdir. İnsanların kafalarmı gönül sarhoşluğu kaplamaktadır. Duygular, bir tür alkol gibi görülmektedir; yepyeni, mest edici bir zevktir bu; insanlar artık her şeyden çok bu esrik edici zevkin peşinde koşmaktadırlar. Kadınlar da duyguların yüceltilmesi için bir konu ya da bahane yaratma görevini üstlenmektedirler. Çağın havası, kullanılan sözcük dağarcığında kendini gösterir: Her an "ilahi", "yüce"; "vecdedici", "ölümcül" sözlerini duyar dursunuz. Gözyaşları ve inciler çok modadır.

Bütün bunlar, uzaktan bakıldığında hoş ve çekici gelir. Tiyatroyla yaşam birbirine karışır ve yaşam, sahneden esen rüzgârın etkisiyle bir yelken gibi kabarıp şişer. Bilmiyorum, ama yaşamdaki –Emma Hamilton'ın takındığı "pozlar"ın kazandığı romantik başarıyı açıklayan– bu teatrallik, bunun karşıtı olan ilkeden, yüz yıl sonra, tiyatronun yaşamı taklit etmekle uğraştığı dönemde devreye giren ilkeden çok daha fazla takdir edilecek bir şeydir.

Şimdi, Kraliçe'nin dostu, büyükelçinin karısı ve Lady Hamilton olan bu Emma, daha önce nasıl biriydi? Hamilton'ın yeğeni Grenville'in metresiydi; yeğen, metresini amcasma devretmişti. Grenville, Emma'yla bir sağaltıcının evinde tanışmıştı; bu sağaltıcı eli ayağı tutmaz olmuş kişilere elektrik şokuyla yeniden hayat kazandırıyordu. Hastaya bu şokların uygulandığı sedirin önünde de, bir aşçının kızı olan ve yoksulluk içinde büyüyen o harika kız, "Hygeia" ya da "Sağlık" pozunda dikiliyordu. Şimdi ise İngiltere büyükelçisinin eşi olmuştu. Derin çukurların içinden çıkıp yücelere ulaşmak pek de öyle kolay bir şey değildir.

Okur, "Böylesi görkemli bir yükselişi açıklamaya güzellik yetmez. Bu kadmın olağanüstü bir yeteneği olmalı," diyecektir.

Bence, fablın en can alıcı noktası, çoğu zaman gözden kaçırdığımız noktası işte buradadır. Yalın gerçek şudur ki Lady Hamilton, yeteneği olmayan, iyi yetiştirilmemiş, ince zevklerden ve iyi değer yargılarından yoksun biriydi. Kuşbeyinliliğin eksiksiz bir örneğiydi. Onun gözünde yaşam, giysilere bürünüp soyunmak, bir eğlenceden öbürüne koşmak, bol para harcamaktı. Dur durak bilmemekti. Dans etmek, küçük nazlı hareketler yapmak, davetkâr olmak ve davet edilmeye açık olmaktı. Sonsuza dek yaşayacak olan, şu ya da bu biçimiyle hepimizin tanıdığı, ömrümüzün herhangi bir zamanında hemen hepimizin âşık olduğu cismani kadındı. Bu fablın temel nitelikte olduğunu, salt bir fıkradan oluşmadığını işte bu nedenle belirtiyorum.

Bu durumla karşı karşıya kalan okur, dönüp şunu söyleyecektir: "Emma Hamilton, olağanüstü bir güzelliğe sahipti herhalde." Evet, öyle olduğu anlaşılıyor ama Nelson ve Hamilton gibi erkeklerin ona neden âşık olduklarını bu da tam olarak açıklamaya yetmez. Olağanüstü güzellik ince duyarlıkları olan erkeklerin bir kadını çekici bulmalarına engel olur aslında. Bir yüzün aşırı mükemmellikte olması, o yüzün sahibini nesnelleştirmeye ve bir estetik nesne olarak zevkle seyredebilmek için ondan uzakta durmaya iter bizi. "Resmi güzeller"e âşık olanlar yalnızca alıklar ve bakkal çıraklarıdır. "Resmi güzeller" kamusal anıtlardır; insanın kısa bir süre, uzaktan seyredeceği ilginç nesnelerdir. Onların yanında insan kendisini âşık gibi değil, turist gibi hisseder.

Öyleyse, bu sorundan güzellik yoluna saparak kaçınmak pek öğütlenecek bir tutum değildir. Emma, belli bir güzelliğe sahip olmasaydı, birbirinden çok farklı bu iki kahraman –Nelson ile Hamilton– Emma'ya âşık olmazdı; aslında onları çeken başka bir şeydi. Umarım okur burada erkeklerde aşkın cinsel iştahtan doğduğu yolundaki o adi ve alışılmış düşüncenin tuzağına yakalanmaz. Ama o zaman da bir bilmeceyle karşı karşıya kalmış oluyoruz ....

Canlı, cıvıl cıvıl, küçücük başının içinde bin bir hesap dönen Lady Hamilton, doğa görünümünün arkasında bir geyik olarak çıkar karşımıza. Bu, İngiltere'deki evlerin hemen hepsinde duvara asılı duran bir doğa görünümü tablosudur. Lady Hamilton'da bir geyikte bulunan akıldan daha fazlası yoktur. Nelson ve Hamilton gibi erkekler ona neden âşık olurlar?

Bu bilmecenin olası çözümü oldukça ciddidir ve bundan sonraki numaram olarak bu çözümü bulup çıkaracağıma söz vermeyi göze alabilir miyim, bilmiyorum.

Olmedo'nun Çözümü

Olmedo ile tanıştım. Kimdir bu Olmedo? Bana sorarsanız, hayran olunacak biri. Zekidir, ama entelektüel değildir. Başkaları da aynı deneyimden geçti mi bilmiyorum; ama yaşamda gördüklerimden, şu rahatsız edici inanca vardım: Hiç değilse içinde yaşadığımız şu zamanlarda, entelektüellerin dışında zeki insana rastlanmıyor. Entelektüellerin çoğunluğu da zeki olmadığından, zekânın, şu gezegenimizde son derece az bulunur bir şey olduğu çıkıyor ortaya. Dile getirilmesi okuru büyük olasılıkla kızdıracak olan bu kanı, bu noktaya gelip dayanan kişi için de son derece acı verici ve üzücüdür. Bu düşünce, pek çok nedenle, özellikle de bir çıkış noktası olarak ele alındığında doğrudur; insanın kendisinin hiç de zeki olmamasından, bunun sonucunda da insanın tüm fikirlerinin (zekânın az rastlanır bir şey olduğu yolundaki fikir dahil) yanlış olduğu düşüncesinin çok büyük olasılıkla doğru görünmesindendir. Ama bu kaçınılmazdır. Kimse, kendi gölgesinin dışına sıçrayamaz, sahip olduğu inançların dışında bir inanca da sahip olamaz. İnsanın tek isteyebileceği, herkesin kendi şarkısını sadakatle söyleyebilmesidir. Benim şimdiki şarkım da Massillon'un ünlü vaazıyla aynı adı taşıyabilirdi aslında: *sur le petit nombre des élus.* Zeki erkeklerin sayıca son derece az olduğunu keşfetmek kadar bana hüzün veren başka bir şey olmamıştır.

Ben, hemen yanımdaki insanda deha aramaya çıkmış biri değilim. Zekâdan kastım, zihnin olup bitenlere belli bir keskinlik ve doğrulukla tepki göstermesi, kırmızı turpun sonsuza dek yapraklarının altında saklanmaması, grinin kahverengiyle karıştırılmaması, her şeyden çok da insanın önündeki nesnelerin, birazcık daha doğruluk ve dakiklikle, mekanik olarak yinelenip duran sözcüklerle beslenmeden, görülmesidir. Ama genelde insan, uyurgezerlerin ortasında yaşıyormuş izlenimini ediniyor; bu uyurgezerler, yaşamın içinden büyülü bir uykuya gömülmüş olarak geçip gidiyorlar; çevrelerinde olup bitenlerin farkına vardırmak için onları sarsıp uyandırmak olanaksız. Belki de insanlık hemen her zaman böyle bir uyurgezerlik içinde yaşadı; bu durumda fikirler, olup bitenlere gösterilen uyanık, bilinçli tepkiler olamaz; insanın içinde yaşadığı havadan, içine sızan formüller yığınından çekip çıkarılmış kör, otomatik alışkanlıklar olabilir yalnızca.

Bilimin ve yazının büyük bir bölümünün de uyurgezerlik baygınlığı içinde, başka deyişle hiç de zeki olmayan yaratıklarca üretildiği yadsınamaz. Aynı anda hem uzmanlaşmış, hem dizgeleşmiş

olan bilim, özellikle içinde yaşadığımız şu günde, aptalların kullanılmasına olanak veriyor; bunun sonucunda, sürekli olarak, hiçbir özelliği olmayan kişilerin takdire değer işler yaptığını görüyoruz. Bilim ve yazın tek başlarına, keskin zekâyı anıştırmazlar ama hiç kuşku yok ki bilimin ve yazın'ın öğrenilmesi öyle bir uyarıcıdır ki, zihnin uyanık olmasını ister ve zihni, zekâyı oluşturan o ışıl ışıl uyanıklık içinde tutar. Zeki insanla aptal insan arasındaki fark, sonunda şuraya gelip dayanır: Zeki insan, kendisini kendi aptallığından koruyarak yaşar; aptallığını, ortaya çıkar çıkmaz anlar ve onu yok etmeye çalışır; oysa aptal insan, kendi aptallığına, koşulsuz olarak, büyülenmişçesine teslim olur.

Sürekli bir uyarıcının bulunması nedeniyle, entelektüellerin zeki olma olasılığı daha yüksektir; ama ben, herhangi bir dönemde ya da ulusta zekânın, genel olarak söylersek yalnızca entelektüelin sınırlarına indirgenmesini ciddi bir talihsizlik olarak görüyorum. Zekâ, kendisini her şeyden çok sanatta göstermez, bilimde de göstermez; yaşam sezgisinde gösterir. Oysa entelektüel, hemen hemen hiç yaşamaz; entelektüel, çoğunlukla sezgi yoksunu biridir; Dünyadaki edimleri sayılıdır; kadınlar, iş yaşamı, zevkler ve tutkularla ilgili bilgileri ise pek azdır. Entelektüel, soyut bir yaşam sürer; keskin dişli zekâsının önüne gerçekten kanlı canlı bir et parçası atabildiği hiç görülmez.

Entelektüelin zekâsının bize pek yararı yoktur: Onun zekâsı, hemen her zaman gerçek olmayan konulara, kendi uğraş alanının sorunlarına yönelik olarak çalışır. Bu nedenle, benim için Olmedo'yla tanışmak önce gözlerindeki iki yanlı keskin bakışı –bu, öylesine delici ve sinik bir bakıştır ki, gördüğü her şeyin sanki eteklerini kaldırıp altında neyin saklı olduğunu anlamak ister– sonra da gülümsemesini görmek çok sevindirici oldu. Olmedo, bir bankacıdır ve şu koskoca dünyanın bir vatandaşıdır. Yoksul entelektüel varoluşumun içinden hızla geçip giderken, altın renkli yıldız tozları yüklü pırıl pırıl bir göktaşı gibi görünür bana. Nereden gelirse gelsin, ben onun evrenden geldiğini bilirim; yolculuğu sırasında Venüs'te olup bitenlere yan gözle şöyle bir bakmış, eliyle Neptün'ün sırtını sıvazlamıştır. Olmedo'nun kitaplar hakkında çok bilgisi vardır; bir entelektüel kadar bilgilidir bu konuda; ama bunları, bir entelektüel olarak değil de bir dünya vatandaşı olarak bilir. Varlığının ekseninin hiçbir zaman sabit durmasına, bu nedenle de hiçbir uğraşla sınırlı kalmasına izin vermez; tersine, tek kişilik yazgısının sürüklendiği yönde özgür bırakır. Başka dönemlerde –örneğin on sekizinci yüzyılda– buna benzer çok sayıda insan vardı bü-

yük olasılıkla: soylular, maliyeciler, mülk sahipleri, hükümet görevlileri; bunlar gene de zeki insanlardı ve canlı deneyimlerinden dupduru, bireysel fikirler damıtmaktan zevk alıyorlardı. (Bugün Avrupa'nın içinde bulunduğu durum –önünde bekleyen sorunları zarif bir yaklaşımla çözüme ulaştıramaması– ancak, bu tür insanların oluşturduğu sınıfın bugün artık var olmadığı düşünülerek açıklanabilir. Nitekim, nasıl cesaretin çok az bulunur bir özellik olduğu, sonunda yalnızca askerlerin cesur sayıldığı dönemler varsa, *verbi gratia*(*) Roma tarihinin sonu gibi, aynı biçimde zekânın da yalnızca entelektüellerle, bu nedenle de bir uğraşla sınırlı kaldığı dönemler vardır.)

Madrid'te günümüzdeki yaşamın belli yönlerinin rahatsız edici bir doğrulukla anlatıldığı, henüz yayımlanmamış (belki de hiçbir zaman yayımlanmayacak) bir öyküde, Olmedo hakkında epeyce bilgi veriliyor.

Olmedo bana, "Lady Hamilton'la ilgili yazmı gördüm," dedi. "Bu durumun içinde yatan temel paradigmayı vurgulamakla çok iyi etmişsin; ama haydi, şimdi de sorunun çözümünü söyle bakalım!"

"Gerçek şu ki, dostum Olmedo, çözümü bilmiyorum."

"Bunu ciddi olarak mı söylüyorsun?"

"Bütün ciddiliğimle."

"Öyleyse sen beyefendi bir burjuva ruhbilimcisisin."

"Neden?"

"Çünkü sorunları ruhbilim bilgisi olmadan çözüyorsun."

"Nasıl oluyor bu?"

"Sorunu dile getirirken, aslında çözümünü de vermiş oluyorsun. Bilmecelerimiz ve sorunlarımız, çoğu zaman, soru iminin o yalancı, süslü kıvrımlarını takınmış gizli yanıtlardır aslında. Şimdi olan da bu. Nelson ile Hamilton, birbirine taban tabana zıt ama birinci sınıf bir mizaca sahip olan bu iki adam, zarif çekiciliği ve kuşbeyinliliği ile, sonunda birazcık geyiğe benzeyen bir kadına âşık oluyorlar. İşte sorun burada, diyorsun sen."

"Aslında ...."

"Oysa ben, burada bir sorun görmüyorum; bir matematik denklemi gibi apaçık ve eksiksiz bir gerçek görüyorum. Burada sorunu yaratan sensin, çünkü apaçık ortada olan bir gerçeğe, bir önfikirle yaklaşıyorsun; o da şu: Aklı başında erkekler geyiklere âşık olamazlar."

"Karmaşık, disiplinli bir kafa yapısı olan bir erkeğin, Baro-

(*) *verbi gratia*: örneğin (Ç.N.)

ja'nın kahramanlarından birinin dediği gibi, 'özden yoksun', hafif meşrep, maymun iştahlı bir yaratığı çekici bulmaması insana doğal geliyor!"

"Evet, evet; doğal geliyor; ama doğal olan şey, bize öyle gelen şey değildir; Doğa'ya öyle gelendir; çünkü Doğa, bizim zihnimizdeki tüm simetrilerden çok daha doğal ve çok daha sağduyuludur. Zeki bir adamın, zeki bir kadına âşık olması için ne gibi bir neden vardır aslında? Bir insan, iş kurmaya, siyasal parti düzenlemeye ya da bir bilim okulu oluşturmaya çalışıyorsa, açık bir kafanın başka açık kafalarla bağlantı kurmaya çalışmasını anlayabiliriz; ama sevgi gereksinmesinin – hatta cinsel boyutunu bir yana bıraksak bile – bu gibi şeylerle hiç ilgisi yoktur; bu, her türlü ussal uğraşın tam tersi bir şeydir. Bilmece olmak şöyle dursun, senin sunduğun bu durum, sevi deneyiminin anahtar noktasını oluşturur. Erkekler, geyiklere, kadında geyikten ne kalmışsa ona âşık olurlar. Bunu, hanımların önünde söyleyemem çünkü öfkelenirler; ama aslında, ta derinlerinde, onlara yapılacak bundan daha büyük bir iltifat olmadığını da bilirler."

"Öyleyse sana göre, bir kadının yeteneği, özveride bulunma yetisi, soyluluğu, bunların hepsi önemsiz nitelikler, öyle mi ...?"

"Hayır, hayır; bunlar çok önemlidir. Harikadır. Takdire değer niteliklerdir – bu nitelikleri annemizde, eşimizde, kızkardeşimizde, kızımızda arar ve yüceltiriz ama sorun, dar anlamda âşık olmaya gelince insan, kadının içinde gizli olan geyiğe tutulur."

"Ne demek istiyorsun sen, Tanrı aşkına?"

"İnsan ne kadar erkekse, o kadar çok ussallıkla dolu demektir. Yaptığı ve başardığı her şeyi bu nedenle, özellikle de yararcı bir nedenle yapar ve başarır. Bir kadının sevgisi, tutkulu kadının yaptığı gibi ta içindeki varlığı ilahi bir biçimde teslim etmesi, belki de ussallıkla ulaşılamayacak tek şeydir. Dişi zihninin çekirdeği, kadın, ne kadar zeki olursa olsun, usdışı bir güçle yüklüdür. Erkek ussal yaratıksa, dişi usdışı yaratıktır. İşte bizim kadında bulduğumuz en yüce mutluluk budur! Hayvan da usdışıdır ama kişi değildir; kendinin farkında olma, bize bilerek tepkide bulunma, bizimle içtenlikli bir yakınlık kurma yetisinden yoksundur. Onunla ilişki kurma ya da içtenlikli bir yakınlık yaşama diye bir şey söz konusu olamaz. Kadın, erkeğe, *us yürütmeksizin*, başka bir varlıkla bağıntı kurma, onu etkileme, ona egemen olma, ona teslim olma yolunda, bunları araya hiç us karışmadan yaşama yolunda büyük bir olanak sunar. İnan bana: Kuşlarda bize tepki gösterebilmeleri için gerekli kişilik yapısı, en düşük derecede bile olsa, bulunsaydı, kadınlara değil

kuşlara âşık olurduk. Bunun tersi de doğrudur. Normal bir erkek, başka bir erkeğe âşık olmuyorsa, bu, öbür erkeğin kafasının da bütünüyle ussallık, mantık, matematik, şiir, iş ve ekonomiyle dolu olduğunu görmesindendir. Erkeğin bakış açısından, bizim anlamsız ve kadın kaprisi olarak gördüğümüz şeydir aslında tam olarak bizi çeken. Dünya, mükemmel bir gözetimci tarafından hayran olunası bir biçimde yaratılmıştır; dünyayı oluşturan bütün parçalar da, bir büyüyü oluşturan parçalar gibi birleştirilip birbirine çakıştırılmıştır!"

"İnsanı şaşkına çeviriyorsun, dostum Olmedo!"

"Öyleyse, değerli bir erkeğin değerli bir kadına âşık olmayacağı fikri, ussal anlamda salt geometridir. Zeki erkek çok yetenekli kadının karşısında hafif bir itilme duyar; elbette kadındaki bu aşırı ussallık, aşırı usdışılıkla ödünlenmemişse. Kadında aşırı ussallık, erkeklik havası yaratır; erkek de, kadına karşı sevgiden çok dostluk ve hayranlık duyar. Üstün bir erkeğin 'çok zeki' bir kadına çekici geleceğini varsaymak da aynı ölçüde yanlıştır; çünkü bu, kadınların hiç kendilerini vermeden çiftleştikleri, bu nedenle de erkekte her şeyden çok yakışıklılık peşinde koştukları fikrini benimsemek olur. Çirkin ama zeki olan erkek pekâlâ bilir ki, yakışıklı erkeklerle yaşadıkları aşk serüvenlerinde yakalandıkları can sıkıntısından kadınları kurtarma görevi eninde sonunda kendilerine düşecektir. Çirkin erkek, kadınların birbiri ardına, erkek güzelliğinden oluşan o görkemli manzara içinde yaptıkları gezintiden fena halde sıkılmış olarak dönüp kendisine geldiklerini görür."

"Olmedo, dostum, yazar olsan ve bana anlattıklarının hepsini yazıya geçirsen seni bir lamba direğine asarlar ..."

"Ben de bu yüzden yazmıyorum ya! Neden yazayım? İnsanın kendisine gün gibi açık gelen bir şeyi başkalarına anlatması olanaksızdır. Birisinin bizi, duygudaşlıkla tam olarak anladığına çok ender rastlarız; ama ne de olsa, benim söylediklerim yıllar önce özlü olarak dile getirilmiştir, dostumuz *Fede* tarafından. [Olmedo, Friedrich Nietzsche'ye *Fede* der.] Onun üstüninsan, "sivrilmiş insan" dediği insanın belirleyici niteliklerini sıraladığı yerde şunu buluyoruz:

"Belki daha düşük düzeydeki, ama daha incelikli ve daha hafif türlerdeki varlıklarda olduğu gibi kadınlarda da gönlümüzü rahatlatan bir şey buluruz. Kafaları her zaman eğlenceyle, gelip geçici heveslerle ve giysilerle dolu olan yaratıklarla karşılaşmak ne büyük bir zevktir. Onlar, yaşamları sınırsız sorumluluklarla dolu, baştan aşağıya gerginlik içinde yaşayan ciddi erkek ruhlarını büyülerler."

VI

Salome'nin Portresi

Kadının morfolojisinde, Judith ile Salome'den, iki kafaya birden sahip olan bu iki kadından daha garip kişilikler yoktur: kendi kafaları ve kesik bir baş.

Varolan her türde, o türün bir bakıma kendisini olumsuzladığını gösteren, o türün tersine dönüşen aşırı örneklerin bulunması gariptir. Bunlar, sınır durumlardır ve bir bakıma, örtüşen alanlara aittirler; tıpkı neredeyse bitkiye benzeyen bazı hayvanların ya da neredeyse plazmalaşmış bazı kimyasal maddelerin bulunması gibi. Bunlarda, sonlu ve aşırı olan her şeyde tipik olarak bulunan belirsizliği görürüz; bu nedenle insan, onların dış hatlarını belirleyen beden profillerininin onlara mı, yoksa onları çevreleyen uzamın sınırlarına mı ait olduğunu hiç kestiremez.

Fıkralara ya da rastlantıların yorumlanmasına saplanıp kalmayan ciddi bir çalışma, bize dişiliğin özünün şurada yattığını açıkça gösterecektir: Birey, yazgısının, kendisini bütünüyle başka bir bireye teslim ettiğinde gerçekleştiğini hisseder. Bunun dışında, kadının yaptığı başka her şeyde bir sıfat ve türetilmiş olma niteliği vardır. Bu olağanüstü görüngüye karşıt olmak üzere, erkeklik kendisini başka bir insanı ele geçirmeye iten köklü bir içgüdü sergiler. Bu nedenle, erkekle kadın arasında, önceden belirlenmiş bir uyum vardır; kadın için yaşamak, teslim olmak demektir; erkek içinse yaşamak, sahip olmak demektir; bu iki yazgı, tam da birbirlerine karşıt olmaları nedeniyle, eksiksiz bir uyum sergiler.

Özgül erkekle özgül kadının, her zaman yalnızca ve tam olarak bu örüntüyü izleyeceklerini varsaymak yanlış olur; aslında ça-

tışmalar, erkekliğin ve dişiliğin derinlerde yatan köklü içgüdülerinde sapmalar ve kesintiler olduğunda ortaya çıkar. İnsanların erkek ve kadın diye sınıflandırılması, açıkça görüleceği gibi, yanlıştır; gerçek bize bu iki aşırı uç arasında sayısız derecelendirmeler sunar. Biyoloji, bedensel cinselliğin, embriyonun üzerinde, kararsızlık içinde nasıl da dönüp durduğunu bize gösterir; bu, o dereceye varır ki bedensel cinselliği bir cinsellik değişimi deneyiminden geçirmek olanaklı duruma gelir. Varolan her birey garip bir denklem sergiler; bu denklemde her iki cins de yer alır ve "her şeyiyle eril" ya da "her şeyiyle dişil" birisini bulmak hiç de sık rastlanan bir durum olmaz. Bedensel cinsellikte ortaya çıkan şey, ruhsal cinselliği gözlediğimizde daha da çarpıcı bir özellik kazanır. Erillik ve dişillik ilkesine, Çin geleneğindeki *Yin ve Yang*'a göre her iki ruh birbiriyle savaşım içinde gibilerdir ve değişik biçimlerde uyuma ulaşırlar; işte bunlar da çeşitli erkek ve kadın tiplerini oluşturur.

Nitekim Judith ile Salome, çelişkili olması nedeniyle çok şaşırtıcı olan bu tür kadının iki çeşitlemesidir: yırtıcı kadın.

Bu kadınlardan yeterince söz etmeden, onların hakkını vermek boşuna bir çaba olacaktır; bu nedenle şimdi Salome'nin kısa bir portresini sunacağım.

Bir Salome kişiliğinin ortaya çıkışı, ancak toplumun doruk noktalarında gerçekleşebilir. Salome Filistin'de şımartılarak büyütülmüş aylak bir prensesti; bugün de bir bankerin ya da bir petrol kralının kızı olabilirdi. Belirleyici etken şudur: Bir güçlülük havası içinde yetiştirilmesi, onun kafasında gerçek olanı imgelemsel olandan ayıran çizgiyi silip yok etmiştir. İsteklerinin hepsi doyurulmuştur; istenmeyen şeyler de çevresinden uzaklaştırılıp yok edilmiştir. Onun söylemindeki temel gerçek, onun ruhsal düzeneğini açacak anahtar, Salome'nin istediği her şeyi elde etmiş olmasıdır. Onun gözünde bir şeyi istemek, elde etmek anlamına geldiğinden, iştahlarımızı doyurmak için bizlerin genelde yerine getirmek zorunda olduğumuz işlemlerin tümü onun içinde körelmiş durumdadır. Kullanılmadığından, her türlü enerjisi, bir arzular türbinine yöneltilmiş ve onu kocaman bir arzular ve düşlemler kitlesine dönüştürmüştür. Bu da, dişilikte bir biçim bozulması olduğunu ilk bakışta gösterir. Normalde bir kadın, erkeğe göre daha az imgelem ve düşlem üretir. Bu da kadının kendisine dayatılan gerçek yazgıya daha büyük bir esneklikle uyum sağlayışını açıklar. Bir erkeğin arzu ettiği şeyler, çoğunlukla imgeleminin yarattığı şeylerdir ve gerçeklikten bağımsızdır; oysa kadın, gerçek şeyler arasında keşfettiği bir şeyi ister. Sevi alanında da durum böyledir: Erkeğin, Chateau-

briand gibi *a priori* bir *fantôme d'amour*(*), tüm tutkusuyla kendisini adadığı gerçekdışı bir kadın imgesi yarattığına sık sık tanık oluruz. Kadınlar arasında bu durumun son derece az görülmesi rastlantısal değildir; çünkü kadın ruhunu belirleyen nitelik, imgelem yoksunluğudur.

Salome, erkek tarzında düşünceler kurar. İmgelemsel yaşamı, Salome'nin deneyimlerinin en gerçek ve en canlı kesimi olduğundan, dişilik burada erkeklere özgü bir sapmaya uğrar. Buna bir de, söylencenin ısrarla anıştırıp durduğu Salome'nin bozulmamış kızlığını ekleyelim; o zaman kadında aşırı bedensel bekâretin, kızlık durumunu sürdürmekle ölçüsüz biçimde uğraşmanın, çoğunlukla nasıl erkekçe bir özellikle birlikte ortaya çıktığı açıkça görülür. Salome'nin frijit olduğunu söylediğinde Mallarmé, bu duruma çok doğru bir tanı koymuştur. Diri ve esnek olan bedeni, harika kıvrımlarla hareket eden kasları –Salome bir dansçıydı– her yanını kaplayan kıymetli taşların ve değerli madenlerin ışıltısıyla hareket ederken, insanda "el değmemiş bir sürüngen" izlenimi bırakıyordu.

Salome, kişiliğini başka birisine teslim etme zorunluluğunu duymasaydı kadın olmazdı; ama imgelemce zengin ve frijit bir kadın olduğundan, kendi yarattığı bir görüye, bir düşleme teslim oldu. Böylelikle, Salome'nin dişiliği bütünüyle imgelemsel bir boyutta kendini gösterdi. Bununla birlikte, aşk kuruntusuna gelince, Salome düşlemsel olanla gerçek olan arasındaki uzaklığı sonunda keşfetti. Güçlü yönetici, o korkusuz küçük başın içinde saklanan imgeyle çakışacak bir erkek yaratamazdı. Durum kaçınılmaz olarak burada da yinelenir; bolluk içinde yetişen her Salome, huysuzluk içinde, hoş olmayan ve temelde hınç dolu bir yaşam sürer. Düşlemlerle dolu dünyasında yarattıklarını gerçek bir insanda toplayamadığından, manken üzerinde giysi provası yapar gibi, düşlemindeki gerçekdışı çizgileri, önünden geçen erkeklere uygulamaya çalışır.

Şu anda tam olarak bilemediğimiz nedenlerle Salome bir gün, görüsünün yeryüzünde somutlaşmış biçimini bulduğu inancına vardı. Belki de bu yalnızca bir *quid pro quo* sorunuydu: Salome'nin paradigmasının etten ve kemikten yapılmış Vaftizci Yayha denen adamla çakışması, olabileceklerin en kötüsüydü. Vaftizci Yahya'nın Salome'nin idealine yakın düşmesi, başka erkeklerden farklı olmasından geliyordu. Salome her zaman, neredeyse bilinmeyen bir cinsiyettenmiş gibi görünecek ölçüde farklı bir erkek arar; bu da çarpıtılmış dişiliğin başka bir belirtisidir. Vaftizci, çölde bağırarak

(*) *fantôme d'amour*: aşk hayaleti; hayalet aşk (Ç.N.)

dolaşan ve verdiği vaazlarla suyla sağaltım dini öğreten kıllı, yarı deli bir tipti. Salome, daha kötü bir seçine yapamazdı; Vaftizci Yahya, bir fikir adamıydı, bir *homo religiosus*'tu(*); *homme à femmes*(**) olan Don Juan'ın karşıt kutbuydu.

Trajedi, kaçınılmaz olarak, kimyasal bir tepkime gibi patlayıverdi.

Salome, kendi yarattığı görüye âşık olmuştu; teslim olduğu şey de, Vaftizci Yahya değil, bu görüydü. Vaftizci Yahya, onun hayalinin vücut bulması için yalnızca bir aracıydı. Salome'nin bu kıllı adama duyduğu şey, sevgi değil, onun tarafından sevilme açlığıydı. Salome'deki erkeksi yan, kaçınılmaz olarak, erkeksi tutumu benimsediği bir cinsel ilişkiye sürükleyecekti.

Erkek, sevgiyi, öncelikle sevilme yolunda şiddetli bir arzu biçiminde hisseder. Oysa kadın için en önde gelen deneyim, sevginin kendisini, kendisinden sevgilisine doğru akan sıcak ışıltıyı ve içinden gelen ona doğru itilişi yaşamaktır. Sevilme gereksinmesi kadında ancak sonuçta ve ikincil olarak hissedilir. Normal kadın, avının üstüne atılan hayvanın tam karşıtıdır. O, hayvanın üstüne saldıran avdır.

Vaftizci Yahya'yı sevmeyen Salome, gene de onun tarafından sevilmek ister. Onun kişiliğini ele geçirmek ister; bu erkeksi arzuyu yerine getirebilmek için, normalde kendi istemini zorla çevresine dayatmak için erkeğin kullandığı her türlü şiddete başvurmaya hazırdır. İşte, öbür kadınların ellerinde birer zambak taşıması gibi, bu kadının da, mermerimsi parmaklarının arasında kesik bir baş taşımasının nedeni budur. Bu onun, canlı avıdır. Ritmik adımlarla, iki yana sallanan bedeni, karga gibi İbrani suratıyla Salome, söylencenin içinde ilerler ve dimdik duran başının, camsı gözlerinin üstünde yüzü, atmacaya ya da doğana özgü yırtıcı bir eğimle aşağıya doğru uzar...

Ne olursa olsun, prenses Salome'yle bir entelektüel olan Vaftizci Yahya arasındaki trajik flört, benim şimdi burada size anlatamayacağım ölçüde girift ve uzun bir öyküdür.

(*) *homo religiosus*: din adamı (Ç.N.)
(**) *homme à femmes*: çapkın; kadınlara düşkün erkek (Ç.N.)

VII

İlginç Erkeğin Ruhsal Yapısına Doğru

1

Bir erkeğin gururunu en çok okşayacak şey, kadınların kendisini ilginç bulduklarını söylemeleridir. İyi ama bir erkek kadınların gözünde ne zaman ilginç olur? Bu, en incelikli ve en zor sorulardan biridir. Bu soruyu dizgesel olarak irdeleyebilmek için, yepyeni ve bugüne dek hiç el atılmamış bir disiplinin, benim yıllardır üzerinde düşünüp durduğum bir disiplinin geliştirilmesi gereklidir. Ben, bu disipline *İnsan Bilgisi* ya da *Düşünsel İnsanbilim* diyorum. Bu disiplin bize, bedenler gibi ruhların da değişik biçimleri olduğunu gösterecektir. Rastladığımız insanlarda, bireysel sezgilerimize dayanarak, hepimiz kişilik yapısındaki bu çeşitliliği değişik derecelerde açıkça algılarız. Bununla birlikte, yüzeydeki bu algılarımızı açık seçik kavramlara, eksiksiz bilgilere dönüştürmek zordur. Başkalarını sezgiyle algılarız, ama onları tanımayız.

Bununla birlikte, gündelik dilde, çok yüksek anlamlar anıştıran sözel kapsüller aracılığıyla taşınan çok zengin bir ince sezgiler bütünü vardır. Aslında, dayanıklı ruhlarla ince ruhlardan, ekşi ya da tatlı, derin ya da yüzeysel, güçlü ya da zayıf, sebatlı ya da kaçamak ruhlardan söz ederiz. Yüce gönüllü ya da yüreksiz insanlardan söz eder, böylelikle bedenlere olduğu gibi ruhlara da bir boyut getirmiş oluruz. Birisi için, onun bir eylem insanı olduğunu, öte yandan bir başkasının düşünmeye yatkın biri olduğunu, birisinin

"beyinsel" ya da duygusal vb. olduğunu söyleriz. İnsan *fauna*'sının harika çeşitliliğini sınıflandırmakta kullandığımız değişik tanımların tam anlamını yöntemsel bir çözümlemeden geçirme çabasına kimse girişmemiştir. Bütün bu adlandırmalar, yalnızca içteki kişinin yapısal farklılıklarına anıştırma yapar; bir ruhbilimsel anatomi oluşturmaya yöneliktir. Bir delikanlının ruhunun, yaşlı bir adamınkinden farklı bir yapıya sahip olacağı, hırslı bir insanın ruhunun, düşlerle yaşayan bir insanınkine göre değişik bir tinsel yapıda olacağı açıktır. Biraz dizgeli bir yaklaşımla ele alındığında, bu incelemenin bizi yepyeni bir biçemle oluşturulmuş, bilişsel bir kişilik yapılanmasına götürmesi, bunun da bizi insandaki içsel yapıların çeşitliliğini bugüne dek hiç düşünülmemiş bir incelikle tanımlamamızı sağlaması olanaklıdır. Bu ruhsal yapılar arasında, kadınların *ilginç erkek* dedikleri erkek tipi de ortaya çıkabilir.

İlginç erkeğin baştan aşağıya çözümlemesine girişmek, içimi korkuyla dolduruyor; çünkü hemen bir sorunlar yumağıyla karşı karşıya buluyoruz kendimizi. İlginç erkekle ilgili olarak söylenecek ilk önemli şey şu: İlginç erkek, kadınların âşık oldukları erkektir; ama bu gözlem, bizi alıp hemen bilinmeyen yerlere götürüyor ve büyük tehlikelerin içine atıyor. Doğrudan, sevgi denen o yabanıl ormanın içine savruluyoruz. Gerçek şudur ki, insan topografyasında, sevgi alanı kadar az araştırılmış başka bir alan yoktur. Aslında şu bile söylenebilir: Sevgi konusunda henüz hiçbir şey söylenmiş değildir; daha doğrusu bu konuda hiçbir şey üzerinde henüz düşünülmemiştir.

İnsanların kafalarına çakılıp kalmış olan bir yığın kaba düşünce, gerçekleri normal durulukta görmelerini engeller. Her şey karmakarışık ve çarpık görünür. Bunun pek çok nedeni vardır. Her şeyden önce, sevgi, doğası gereği, insanın gizli yaşamının bir parçasıdır. İnsan, sevgisinden söz edemez; söz ederken sevgi yok olur ya da buharlaşıp gider. Herkes, hemen her zaman gayet az olan kişisel deneyimlerine yaslanmak zorundadır, çünkü bu konuda komşunun deneyimlerinden yararlanmak kolay değildir. Oysa, her fizikçi yalnızca kendi kişisel gözlemlerine yaslanacak olsa, neler olurdu? İkinci olarak, durum şudur: Sevgi üzerinde en iyi düşünebilecek olanlar, sevgi deneyimini en az yaşamış olanlardır; oysa sevgiyi yaşamış olanlar, bu konuda düşünme yetisi olmayanlar, sevgiyi saran o yanar döner, hiçbir zaman yakalanamayacak renkli tüyleri inceden inceye çözümlemeden geçirme yetisi olmayanlardır. Son olarak da, sevgi üzerine bir deneyime girişmek, en nankör işlerden biridir. Bir doktor, sindirim zorluğu hakkında konuşacak

olsa, insanlar onu uslu uslu ve merakla dinlerler. Ama bir ruhbilimci, sevgiden söz edecek olsa, herkes onu eleştirel bir havayla dinler ya da hiç dinlemez; bu insanlar, onun ne söylediğini öğrenme zahmetine bile katlanmazlar çünkü hepsi kendisinin bu konuda uzman olduğu kanısındadır. İnsanların alışkanlık haline gelmiş aptallıklarının, böylesine açık seçik görüldüğü başka bir alan hemen hemen hiç yoktur. İnsanlar sanki, sevgi de, eninde sonunda öbürleri kadar kuramsal bir konu, yetersiz araçlarla yaklaşan birinden sır kutusu gibi mühürlenmiş olarak saklı kalacak bir konu değilmiş gibi davranırlar!

Don Juan konusunda da durum aynıdır. Herkes, Don Juanlık'ın, zamanımızın o en karanlık, en anlaşılmaz, en nazik sorununun en doğru yorumunu kendisinin yaptığına inanır. Gerçek şudur ki, birkaç istisna dışında, erkekler üç sınıfa ayrılabilir: Kendilerini Don Juan sananlar; daha önce Don Juan olduklarına inananlar; Don Juan olabileceklerine inanan ama bunu istememiş olanlardır. Bu sonuncular, hatırı sayılır bir kararlılıkla, Don Juan'a saldırılması gerektiğini öneren, belki onun ölüm fermanını imzalamak isteyenlerdir.

Öyleyse, herkesin anladığını sandığı bilimlerin –sevginin ve siyasetin– en az ilerlemiş bilimler olması için sayısız neden vardır. Sevgi ve siyaset konusunda konuşmaya en yetkili olanlar, bu konulardan biri açıldığında, bilgisiz kişilerin aceleyle söyleyiverdikleri basmakalıp sözleri dinlemekten kaçınmak için susmuşlardır.

Bu nedenle, Don Juanlar'ın da, âşık olanların da, Don Juan ya da sevgi konusunda özellikle bir şeyler bilmedikleri açıkça belirtilmelidir. Bu iki konuda, belli bir doğrulukla konuşabilecek tek kişi, belki her iki konudan da uzakta yaşayan, gene de güneşin karşısında gökbilimcinin durumu gibi, her şeyi dikkatle ve merakla seyreden kişidir. Bir şeyler bilmek, o şey olmak demek değildir; o şey olmak da onu bilmek demek değildir. Bir nesneyi görebilmek için, ondan kopmuş olmak zorunludur. Kopmuş olmak, o nesneyi deneyimle yaşanan gerçeklikten çıkarıp bir bilgi nesnesine dönüştürür. Bunun dışında bir görüş, bizi örneğin şu inanca götürür: Hayvanbilimci, bir devekuşunu incelemek için kendisi devekuşu olmak zorundadır; Don Juan da kendisinden söz ederken tamı tamına aynı konuma girer.

Bana soracak olursanız, üzerinde çok düşünmüş olmama karşın, bu önemli konuda yeterli durulukta bir görüşe ulaşamadım. Çok şükür ki şu anda tartıştığımız Don Juan değil. Burada belirtilmesi gereken, belki de Don Juan'ın, düşmanlarının bizi bunun ter-

sinin doğru olduğuna inandırmaya çalışmalarına karşın, her zaman ilginç bir erkek olmasıdır. Oysa, açıkça ortadadır ki her ilginç erkek Don Juan değildir – onunla ilgili bu yorumdan sonra isterseniz tehlikeli profilini bu notların dışında bırakalım. Sevgiye gelince, sevgiyi konumuzun içine sokmaktan kaçınmak bu kadar kolay olmayacaktır. Bu nedenle, konuyu inceleyip geliştirmeden ya da kanıt sunmadan, sevgiyle ilgili olan ve benimsenmiş fikirlerden köktenci bir biçimde ayrılan bazı düşüncelerimi açıkça ortada olan bir bağnazlıkla özetlemek zorunda hissediyorum kendimi. Okur, bunları yalnızca ilginç erkek konusunda söyleyeceklerimin zorunlu bir açıklaması olarak görmeli ve şimdilik bu görüşlerin doğru olup olmadığına karar verme konusunda ısrar etmemelidir.

2

Daha önce de önerdiğim gibi, ilginç erkek konusunda söylenecek ilk şey, onun, kadınların âşık olduğu erkek olduğudur. Ama insan buna hemen, bütün normal erkeklerin kadınlarda sevgi bulduğunu, bu nedenle de bütün erkeklerin ilginç olması gerektiğini söyleyerek karşı çıkabilir. Bu karşı çıkışa, önceden hazırlanmış iki yanıtım var. Birinci yanıt: İlginç erkeğe, tek bir kadm değil, birçok kadın âşık olur. Burada "hep" ve "hiçbiri", "çok sayıda" ve "hiç kimse" eksiksiz anlatımı amaçlamayan yalınlaştırmalar olarak anlaşılmalıdır. Yaşamın herhangi bir sorunuyla uğraşırken, eksiksizliğe ulaşmak, çok eksikli kalmak demektir; niceliksel yargılar da, daha çok tipik durumları, normları, eğilimleri dile getirmek için verilir.

Sevginin, sıkıcı ve sıradan bir iş olduğu inancı, erotik görüngülerin anlaşılmasında en büyük engellerden biridir. Bu görüş, çok yaygın bir belirsizlikten kaynaklanır: Tek bir sevgi sözcüğüyle son derece çeşitli ruhsal durumları anlatırız. Bu nedenle, bizim kavramlarımız ve genellemelerimiz hiçbir zaman gerçeklikle çakışmaz. Sözcüğün bir anlamında sevgi açısından geçerli olan şey, öbür anlamında geçerli değildir; bizim, bu gözlemin yapıldığı erotizm alanında geçerli olan gözlemimizin de başka bir alana yaygınlaştırıldığında yanlış olduğu görülür.

Bu karışıklığın kökeni açıktır. Kadın ve erkek arasındaki her türlü çekim, genel anlamda söylersek, sınırlı toplumsal ve kişisel davranışlarda ortaya çıkar. Bir kadının bedeninden hoşlanan erkek; bir kadına, kendini beğenmişliği nedeniyle kapılan erkek; kadının usta bir çekicilik ve aşağılama manevrasıyla üzerinde yarattığı ba-

yağı etkinin kurbanı olarak aklını yitiren erkek; bir kadına salt şefkat, sadakat, acıma, "sevecenlik" nedeniyle bağlı kalan erkek; tutkunun pençesine düşen erkek; son olarak da, gerçekten âşık olan erkek, aşağı yukarı özdeş davranışlar içindedirler. Birisi, onların eylemlerini uzaktan gözlemlese, "aşağı yukarı" gibi incelikli nitelendirmeleri gözden kaçırabilir. Yalnızca geniş çaplı davranış örüntülerine dikkat ederek bu davranışlarda bir farklılık bulunmadığı yargısına varır; bu nedenle, bu davranışı esinleyen duygunun da ayrıcalıklı bir yanı bulunmadığı kararını verir. Ama o kişinin yapması gereken tek şey, bir büyüteç alıp bu davranışları yakından incelemektir; böylece yalnızca genel eylem örüntüsünde benzerlik bulunduğunu, bunların arasında düşünülebilecek en farklı çeşitlemelerin yer aldığını görecektir. Bir sevgi ilişkisini, yalnızca eylemlerine ve sözlerine bakarak çözümlemek çok büyük bir hatadır. Genelde, sevgiyi ne eylemler, ne de sözler yansıtır; bunlar, toplum tarafından yaratılmış, abartılı jestler, ayinler ve formüller birikimidir; sevgi bunları, aradığı yerde, eline tutuşturulan ve kullanmak zorunda hissettiği hazır bir araç olarak buluverir. Sevginin çeşitli türleri arasındaki ayrımı görebilmemizi sağlayan şey, ta baştaki küçük jestler, tonlar ve yakalanması güç ince davranış göstergeleridir.

Artık yalnızca gerçek romantik sevgiden söz ediyorum; bu tür sevgi şehvetli arzudan, *amour-vanité*'den,(*) bayağı ilişkilerden, "şefkat"ten ve "tutku"dan farklıdır. İşte burada, karşımızda, bin bir çeşitlilik taşıyan bir aşk *fauna*'sı var; bu *fauna*'nın çokbiçimli yapısı pekâlâ sınıflandırılabilir.

Romantik sevgi –kanımca her türlü erotizmin ilk örneğini ve doruğunu oluşturur– aynı anda şu iki öğeyi içermesiyle kendini belli eder: Üzerimizde tam bir "yanılsama" yaratan başka bir kişi tarafından "büyülenme" duygusu; sanki o kişi, bizi varoluşumuzun derinliklerinde, canlı köklerimizden koparmış da diri diri başka bir yere aktarılmışız ve canlı köklerimiz onun içine ekilmiş gibi, varlığımızın özüne dek onun tarafından soğurulmuşluk duygusu. Bunu dile getirmenin başka bir yolu da seven kişinin, kendisini, sevdiği kişiye bütünüyle teslim olmuş gibi hissetmesidir; öyle ki burada, aslında bedensel teslim oluşun mu, tinsel teslim oluşun mu söz konusu olduğu hiç önemli değildir. Sevgi içindeki bir kişi, yaşadıkları üzerinde dikkatle düşünerek –toplumsal kurallar, her türden güçlükler– istemini sevdiği kişiye teslim etmemeyi başarabilir. Önemli olan, isteminin verdiği karar ne olursa olsun, kendisini teslim olmuş *hissetmesidir* .

(*) *amour-vanité*: boş aşk (Ç.N.)

Burada bir çelişki yoktur, çünkü temeldeki teslim olma durumu, istem düzleminde gerçekleştirilmiş değildir; tersine kişinin daha derinlerinde yer alır. Teslim olma isteğinde istem yoktur: İstem dışı bir teslim oluş söz konusudur. İstemimiz bizi nereye sürüklerse sürüklesin, ondan uzaklaştırılmak için dünyanın öbür ucuna bile götürülsek, hiç farkında bile olmadan, sevgiliye teslim olmuş durumda kalırız.[1]

İstemle sevgi arasındaki bu aşırı kopma, bu çekişme durumu, sevginin kendine özgü yanını vurgular ve olanaklı bir karışıklık olarak görülmelidir – olanaklı ama kesinlikle olmayacak bir şey değil. Sevgiliye karşı kendini savunma konusundaki düşünceler, gerçekten seven birinin istemini pek etkilemez. Bu, öylesine doğrudur ki, uygulamada sevgilinin isteminin etkin olduğunu görürsek, sevgili "bir takım düşünceler ileri sürüyorsa", sevmemek ya da daha az sevmek için "çok saygın" nedenler buluyorsa, aslında bunlar onun sevmediğinin en kesin göstergesidir. Böylesi bir ruh, karşısındaki kişiye belli belirsiz bir çekilme duyar, ama kökleri kendisinden koparılmamıştır – bu da o kişi âşık olmamış demektir.

Öyleyse, bu iki öğenin, büyülenme ile teslim olmanın birleşmesi, burada tartışmakta olduğumuz sevgi açısından temel önemdedir. Bu birleşme hiç de rastlantısal değildir. Bunların ikisi salt rastlantıyla biraraya gelmemiştir; tersine biri öbüründen doğmuştur ve ondan beslenir. Sevgide varolan şey, büyülenme nedeniyle teslim olmaktır.

Bir anne çocuğuna, bir dost dostuna teslim olur, ama "yanılsama" ya da "büyülenme" nedeniyle değil; anne bunu tinsellikle hemen hemen hiç ilişkisi olmayan derin içgüdüsü nedeniyle yapar. Dost, isteminin açıkça verdiği bir karar nedeniyle yapar. Dostta sadakat vardır; bu da, özü gereği düşünceye dayalı bir erdemdir. Dostun, kendisini, bir bakıma tepsiye koyup bir başkasına sunduğunu söyleyebiliriz. Oysa sevgide olan, ruhumuzun elimizden kaçması, başka birisi tarafından soğurulmasıdır. Başka bir kişiliğin, insan yaşamı üzerinde uyguladığı bu soğurma eylemi, soğurulanı bir yücelmişlik durumu içinde tutar, varlığının köklerinden koparır ve sevgilinin içine eker; önceki kökler, yeni bir topraktaymışçasına buraya kök salar. Bu sayede seven kişi, kendisinden beslenerek değil, öbüründen beslenerek yaşar; tıpkı doğmadan önce, çocuğun bedensel olarak rahmine tutunduğu ve gömüldüğü annesinden beslenerek yaşaması gibi.

1) *Vitalidad, Alma, Espíritu* adlı yazımda tinle istem arasındaki bu ayrımın ruhbilimsel temeli görülebilir (*The Spectator*, V)

Sevenin, sevgili tarafından böyle soğurulup içe alınması, düpedüz büyülenmenin sonucunda olur. Başka bir varlık bizi büyüler; biz bu büyülenmeyi, yumuşak ve esnek bir çekilme olarak sürekli içimizde duyarız. Aşırı yıpranmış bir sözcük olan "büyülenme", gene de sevgilinin seven üzerinde yaptığı etkiyi en iyi anlatan sözcüktür. Büyü sözcüğünün kullanımı, başlangıçta taşıdığı yan anlamların yeniden yerine konmasıyla gerçek yerine oturtulmalıdır.

Cinsel çekmede gerçek bir çekim yoktur. Cinsellik anıştıran bir beden, insanda ona karşı bir iştah, bir arzu uyandırır. Bununla birlikte arzumuz, arzulanan nesneye doğru gitmez; tam tersine ruhumuz, kendisini arzulanan nesneden uzaklaştırarak kendi içine doğru çekilir. İşte bu nedenle bir nesnenin arzu *uyandırdığı*'nı söylemek çok doğrudur; sanki, arzulanan nesne, kendisinin arzulanması sürecine katılmıyormuş da arzuyu uyandırmasıyla birlikte görevini tamamlıyor ve gerisini bize bırakıyormuş gibidir. Arzuyu belirleyen ruhsal görüngüyle "büyülenme"yi belirleyen ruhsal görüngü birbirine karşıt tepkiler oluşturur. Arzuda, nesne soğurulma eğilimine girer, oysa "büyülenme"de "ben" soğurulur; bu nedenle iştah, insanın kendisini teslim etmesine yol açmaz; tam tersine, nesnenin ele geçerilmesine yol açar.(2)

Benzer biçimde, "tutku"da da gerçek bir teslim olma yoktur. Son zamanlarda, bu bayağı sevgi türü hiç hak etmediği bir değer ve yaygınlık kazandı. Bazıları, sevginin derecesinin, Werther'in ya da Othello'nun intiharına ya da cinayetine yakınlık derecesiyle ölçülebileceğini sanıyorlar; bunu yaparken de, bunun dışında kalan sevgi biçimlerinin hayali ve "beyinsel" olduğunu düşündürmek istiyorlar. Bence tam tersine, "tutku" terimi, çok eskiden taşıdığı küçültücü anlama indirgenmelidir. Kendisine ya da bir başkasına tabanca doğrultmak, bir tutkunun niteliğini, hatta niceliğini en küçük derecede bile güvence altına almaz. "Tutku", ruhun sakatlığını gösteren hastalıklı bir durumdur. Saplantı düzeneğine yakalanma-

2) Bu eski "iştah" terimi, ruhbilimsel betimlemelerde bir yanılgıyı içerir ama bu yanılgı çok yaygındır. Bu terim, sınıflandırmaya çalıştığı ruhsal görüngüyü getirdiği sonuçlarla karıştırır. Bir şeyi istediğim için, onu *alabilmek* için ona yaklaşmaya çalışırım. Bu "yaklaşma" *–petere–* arzunun, kendisini doyurmak için bulduğu araçtır. Ama arzunun kendisi değildir. Öte yandan, arzunun asıl dışavurumu, son edim, nesnenin ele geçirilmesi, onun bana doğru getirilmesi, nesnenin kucaklanmasıdır.
Sevgiyi, yarattığı sonuçlarla karıştırma alışkanlığı, sevginin tanımını da gölgelemiştir. Sevginin yaşattığı duygu, ruhun yaşamındaki bu en zengin duygu, Romalı bir soylunun maiyetindeki kalabalık gibi, kendisine eşlik eden sayısız edimi de birlikte getirir. Bu nedenle de, sevgiliye duyulan arzu her zaman sevgiden doğar ama bu arzular sevgi değildir. Tam tersine bu arzular, sevgiden doğmaları nedeniyle sevginin bulunmasını gerekli kılarlar.

ya açık olan biri ya da çok yalın, kaba yaratılışta olan kişi, içinde doğan her duyguyu "tutku"ya, yani maniye dönüştürecektir.[3] Tutkuyu süsleyen romantik tuzakların tümünü söküp atalım. Bir erkeğin sevgisinin, ne kadar aptallaştığı ya da aptallaşmak istediğiyle ölçüldüğünde inanmaktan vazgeçelim.

Tam tersine: sevginin ruhbiliminde genel bir ilke olarak şu özsözü yerleştirmek yerinde olacaktır: *Sevgi, ruhun en incelikli ve en kapsayıcı edimi olduğundan, ruhun durumunu ve özünü yansıtır; sevgi içindeki insanın nitelikleri ister istemez sevginin kendisine atfedilmelidir.* Eğer o birey duyarlı değilse, sevgisi nasıl duygu yüklü olabilir? O kişi derinlikten yoksunsa, sevgisi nasıl derin olabilir? İnsan nasılsa, sevgisi de öyledir. Bu nedenle, *bir insanın nasıl birisi olduğu konusunda en kesin belirtiyi sevgide bulabiliriz*. Bütün öbür edimler ve görünüşler, o kişinin özniteliğiyle ilgili olarak bizi yanıltabilir ama sevgi ilişkileri, varlığının dikkatle saklanmış sırlarını ele verebilir. Bu, özellikle de sevgilinin seçimi açısından geçerlidir. Başka hiçbir edimde, en içte saklı olan kişiliğimizi , erotik seçimimizde olduğu ölçüde açığa vuramayız.

Sık sık zeki kadınların aptal erkeklere ya da tersine, aptal kadınların akıllı erkeklere âşık olduğunu duyarız. Açıkça söylemek isterim ki, pek çok kez duymuş olmama karşın bu düşünceye hiç inanmamışımdır; sonra, yaklaşıp ruhbilimsel büyüteçle bakabildiğim her durumda o erkeklerle o kadınların aslında zeki olmadığını ya da seçtikleri kişilerin aptal olmadığını görmüşümdür.

Bu nedenle tutku, sevgi duygusunun en yüce noktasını değil, tam tersine bayağı ruhlarda yozlaşmasını gösterir. Tutkunun içinde büyülenme de, teslim olma da yoktur – hiç değilse, bulunması gerekmez. Ruh hekimleri, saplantılı kişinin saplantısına karşı savaştığını, onu kabul etmediğini, gene de onun egemenliği altında kaldığını bilirler. Nitekim, içinde hemen hemen hiç sevgi bulunmayan büyük tutkular olabilir. Bu, sevgi görüngüsü konusundaki yorumumun, şu yanlış mitolojiye taban tabana zıt olduğunu okura gösterecektir: Bu yanlış mitolojiye göre tutku, insanın hayvan yanından, bağrının karanlıklarından doğmuş temel, ilkel bir güçtür; bu güç, insanı kaba bir biçimde pençesine alır ve ruhun, daha yüce, daha ince kesimlerinin oynayabileceği her türlü rolü göz ardı eder.

Sevgiyle varlığımızın derinliklerinde gizil olarak bulunan belli kozmik içgüdüler arasındaki olası bağıntıyı şimdilik bir yana bırakırsak, kanımca sevgi, ilkel bir gücün gerçekten de tam karşıtı olan

3) Sevgi yüzünden birisini ya da kendini öldüren kişi, bu işi kavga, servet kaybı vb. gibi başka bir nedenle de yapacaktır

bir şeydir. Sevginin, ilkel bir güç olmaktan çok –elbette, yapacağım hata payının farkındayım– neredeyse bir yazın türüne benzediğini söylemek istiyorum. Bu, okurları üzerinde düşünmeye vakit bulamadan –doğal olarak– kışkırtacak bir formüldür. Elbette, bu konuda söylenecek son söz olma iddiasındaysa, aşırı ve kabul edilemez bir formül olur bu. Gene de burada önermek istediğim, sevginin bir içgüdü değil, bir yaratım, insanda hiç de ilkel olmayan bir yaratım olduğunu önermektir. Vahşilerde, sevgiye yatkınlık diye bir şey yoktur. Çinliler'le Hintliler sevgiyi tanımazlar; Pericles dönemindeki Yunanlılar, sevginin varlığını hemen hemen hiç kabul etmezlerdi.(4) Bu iki özelliğin ikisi de –tinsel bir yaratım olması ve insan ekininin yalnızca belli evrelerinde ve biçimlerinde ortaya çıkması– sevginin bir yazın türü olarak tanımlanmasına uygun düşmüyor mu?

Sevgi, öbür yalancı biçimleri olan şehvet ateşinden ve "tutku"dan da aynı açıklıkla ayrımlanabilir. Bunlar arasında, "şefkat" dediğimiz şey de vardır. "Şefkat"te –çoğu zaman olsa olsa evlilikteki sevgi biçiminde çıkar bu karşımıza– iki insan karşılıklı sevecenlik, sadakat, bağlanma, duyguları içindedirler; ama büyü ve teslim olma diye bir şey söz konusu değildir. Çiftlerden her biri kendi içine gömülmüş olarak yaşar, öbüründe kendinden geçmez; her biri, son derece yumuşak düşüncelilik, esirgeme ve onaylama ışınları yayar.

Buraya kadar söylenenler, şu önermeyi anlamlı kılmaya –şimdi bunu yapmaya çalışıyorum– yetecektir sanıyorum: İnsan, sevgi denen görüngüyü, ta içinden açık seçik görmek isterse, her şeyden önce, sevginin, hemen herkesin ulaşabileceği, içinde yaşadığımız toplum, ırk, ulus ve dönem söz konusu olmadan her dakika her yerde olan evrensel bir duygu olduğu yolundaki yaygın fikirden kendisini kurtarmak zorundadır. Önceki sayfalarda özetlenen nitelikleri, sevginin ortaya çıkma sıklığını, yanlışlıkla eklenen pek çok şeyi alanından çıkararak, büyük ölçüde azaltıyor. Son bir adım daha atıp hiçbir abartmaya gitmeden şunu söyleyebiliriz: *Sevgi az*

4) Platon, bu duygunun eksiksiz bir biçimde farkındaydı ve onu harika bir yaklaşımla betimledi, ama bu duyguyu, kendi zamanında yaşayan bir Yunanlı'nın bir kadına karşı duyduklarıyla karıştırmak hiçbir zaman aklına gelmezdi. Platon'da sevgi, belki de tarihte ilk kez romantik sevgi olarak ortaya çıkan sevgidir. Ama bu, olgun, eğitilmiş erkeğin güzel, akıllı delikanlıya duyduğu sevgidir. Platon, hiç duraksamadan, bu sevgide Yunan ekininin bir ayrıcalığını, tinsel bir icadı, ek olarak da yeni insan yaşamının merkezi bir kurumunu görür. Bu Dorik sevme biçimi, bizi iğrendirir; bunun da geçerli bir nedeni vardır; ama gerçek, bu tür sevgide, bu övgüye değer batı icadının, kadına duyulan sevginin tarihsel kökenlerini görmeye zorlar bizi. Okur, bir süre düşünürse, bunun, sıradan insanın sandığından daha karmaşık ve ince bir şey olduğunu anlayacaktır; o zaman, sevgiyle yazın türü arasındaki karşılaştırma o kadar inanılmaz bir yakıştırma gibi gelmeyecektir kendisine.

rastlanan bir olay, ancak belli ruh yapısındakilerin yaşamayı umabilecekleri bir duygudur: Aslında, bazı bireylerde bulunan, normalde başka yeteneklerle birlikte bahşedilen ama tek başına da görülebilen özgül bir yetenektir. Gerçekten de âşık olmak, bazı yaratıklarda bulunan harika bir yetenektir; tıpkı Tanrı vergisi koşuk düzme yeteneği, kendini kurban edebilme ruhu, ezgiler yaratma esini, kişisel gözüpeklik yeteneği, denetimi ele almayı bilme becerisi gibi. Herkes âşık olamaz; âşık olabilseler de herhangi birine âşık olamazlar. Bu ilahi olay, ancak bazı güçlü koşulların hem öznede hem de nesnede bulunmasıyla ortaya çıkar. Çok az kişi âşık olabilir; gene, çok az kişi sevgili olabilir. Sevginin, kendi *ratio*'su,(*) kendi yasası, hiç değişmeyen bir birleştirici özü vardır ki bu, sayısız ahlaksal ayrımcılığı ve değişebilirliği, kutsal yazıtının dışında bırakmaz.(5)

3

Aşırı seyrek ortaya çıktığını apaçık ve düpedüz gösterebilmek için yapılması gereken tek şey, âşık olma durumunun koşullarından ve varsayımlarından bazılarını sıralamaktır. Son sözü söyleme iddiasında olmadan, bu koşulların üç sınıfta toplandığını önerebiliriz, çünkü sevginin üç bileşeni vardır: sevilecek kimseyi görebilmek için gerekli olan *algılama*; sevgilinin görüntüsüne duygusal tepki verebilmek için gerekli olan *coşku*; varlığımızın, toplam ruhumuzun *yapı*'sı. Algılarımızla coşkularımız doğru dürüst işlediği zaman bile, ruhumuzun yapısı özsüz ve esneklikten yoksunsa, dağınıksa, canlı kaynaklardan beslenmiyorsa, sevginin, kişiliğimizi köklerinden sökmesi, kaplaması ya da kalıplaması olanaksızdır.

Büyülenebilmek için her şeyden çok başka birisini *görme* yetisine sahip olmamız gerekir – yalnızca gözlerimizi açmak buna yetmez.(6) İnsanda, nesnelerle ilgili saltık bir merakın ötesinde, daha

(*) *ratio*: akıl; us (Ç.N.)

5) Bugün, aralarında bulunmaktan kıvanç duyduğum bir grup insan var; bunlar, deneyci geleneğe karşı çıkıyorlar; bu geleneğe göre, her şey rastlantıyla ve birleşik bir biçimi olmadan oluyor. Bir zamandan öbürüne, bir yerden öbürüne değişiklik gösteriyor; olaylarda, sayısal çıkarım yönteminin, "aşağı yukarı" tahminin ötesinde bir yasa bulmayı gereksiz görüyor. Böylesine büyük bir anarşiye karşı bizler, her şeyde tek bir tarzın "özü"nü bulmaya çalışan daha eski ve daha derin felsefe geleneğini yeniden canlandırıyoruz.

Açıkça görülüyor ki sevginin sınırsız biçimleri bulunduğunu, sevginin her durumda farklı farklı olduğunu vb. düşünmek çok daha yalın ve kolay olurdu. Bu tür düşünceye yol açan ve durağan zihinleri böylesine öven o alçaltıcı entelektüel tutumdan her zaman uzak kalabilmeyi umuyorum. Zekânın en üstün görevi, her zaman "öz"ü, başka deyişle her bir gerçekliğin kendine özgü biricik varolma tarzını aramak olacaktır.

6) Başka birisini nasıl gördüğümüz konusundaki bu bilmeceyle ilgili olarak sizleri iki yazıma gönderiyorum: "*La Percepciòn del Prójimo*" (*Teoría de Andalucía*'da, 2. basım, 1944, s. 81) ve "*Sobre la expressión, fenómeno cósmico*" (*El Espectador*'da, VII).

kapsayıcı, daha köklü, daha geniş, kendine özgü bir başlangıç merakının bulunması gerekir (bilimsel, teknik ya da turistik merak gibi ya da "dünyayı görme" merakı vb.); ya da insanların kendine özgü edimleri konusundaki merak gibi (örneğin, dedikodu). Kişinin, insanlık konusunda, daha somut söylersek, yaşayan bir bütünlük olarak birey, bir varoluş *modus*'u(*) olarak birey konusunda gerçekten canlı bir merakla dolu olması gerekir. Bu merak olmadan, önümüzden en değerli insanlar gelip geçseler bile, bizde hiçbir izlenim bırakmazlar. Protestan bakirelerin hiç söndürmedikleri lambaları, bir bakıma sevgiye girişin eşiğini oluşturan bu erdemin simgesidir.

Ama unutmayalım ki, böyle bir merak aslında pek çok şeyi öngörüyor demektir. Bu, ancak yüksek derecede canlılığı olan organizmalara özgü bir lükstür. Zayıf birey, kendisinin dışında olup bitenlere, çıkarsız bir ilk dikkat yöneltemez. Yaşamın, kabarık eteğinin katmanları arasında saklamış olabileceği beklenmedik şeylerinden korkar; başkalarıyla, tam bir ilgiyle anında ilişki kuramadığı ölçüde içine kapanır. Bu "çıkarsız" ilgi karşıtlamı, İngiliz Kraliyet Donanması'ndan gelen telgraflara vurulan damgadaki kırmızı mürekkep gibi, gerçekleştirdiği tüm işlevler ve eylemlerde sevginin içine sızar.

Simmel –Nietzsche'yi izleyerek– yaşamın özünün, daha çok yaşam özleminden oluştuğunu söylemiştir. Yaşamak, daha çok yaşamaktır; insanın kendi yürek atışlarını artırma arzusudur. Yaşam böyle olmadığı zaman hastadır ve kendi ölçüleri içinde yaşam değildir. Bir şeye, bize getireceği kazanç açısından değil de neyse o olduğu için ilgi duyabilme yetisi, ancak canlılığın en yüce katmanlarında bize sunulan görkemli ve cömertçe bahşedilmiş bir Tanrı armağanıdır. Tıp açısından bakıldığında zayıf bir beden, kendi başına ille de canlılığı eksik bir bedeni göstermez; tersinden bakacak olursak, benzer biçimde, Herkülvari bir beden yapısı da örgensel erki güvence altına almaz (atletler konusunda, bu gözlem çoğu zaman geçerlidir).

Neredeyse tüm erkekler ve kadınlar (bazıları, kuşkusuz güzel ve saygın olsalar da) kendi ilgi alanlarına gömülmüş olarak yaşar, dışlarında olup biten şeylere doğru göç etme itkisini duymazlar. Kendilerini çevreleyen manzara, onlara iyi davransın davranmasın, ufuk çizgileriyle tam bir yetinme duygusu içinde yaşarlar; ancak bir bedel karşılığında gerçekleştirebilecekleri belirsiz olasılıklara atılmaya hiç özlem duymazlar. Bu sınırlı, dar ufuk, derinlere işleyen bir merakla bağdaştırılamaz; bu tür merak, sonunda, bitip

(*) *modus*: tarz; yol; biçim (Ç.N.)

tükenmek bilmeyen bir göç etme içgüdüsü, kendinden koparak öbürüne gitme yolunda yabanıl bir itkidir.(7)

İşte *petit bourgeois*'ların ve *petite bourgeoise*'ların, has bir biçimde âşık olmaları bu nedenle güçtür. Onlar için yaşam, bilinenler ve anlaşılanlar üzerinde direnmekten, hep o aynı günlük tekdüzelikten alınan sarsılmaz doyumdan oluşur.

Aynı anda yaşam için de bir heves demek olan bu merak, ancak özgür havanın –yıldız tozlarıyla yüklü kozmik havanın– herhangi bir engelleyici duvar olmaksızın estiği gözenekli ruhlarda bulunabilir. Ama, bir kişinin incelikli, karmaşık yapısını "görmemiz" için bu merak yetmez; merak, gözün bulunmasını gerektirir ama görüşte ince ayrımları yapabilme gücü de bulunmalıdır. Böylesi ince ayrımları yapabilme gücü, gerçekten de sevgide etkin bir bileşen olarak en başta gelir ve Tanrı vergisi olağanüstü bir yetenektir. Başkaları hakkında, bedenlerinde dışa vurulan anlamla birlikte, ruhlarının özü hakkında, hemen içten bilgi edinmemizi sağlayan özel bir sezgidir bu. Bu sezgi sayesinde, insanlar arasındaki "ayrım"ları görür, onların niteliklerini, önemsizliklerini ya da eksiksizliklerini, kısacası canlılık açısından hangi mükemmellik derecesinde olduklarını değerlendiririz. Burada, sevgi duygusunu entelektüelleştirmeye çalıştığımı sanmayın. İnce ayrımları sezmenin, zekâ ile hiç ilgisi yoktur; bu yetinin duru kafalı yaratıklarda bulunma olasılığı daha yüksek olsa da, çoğu zaman ahmak erkeklerde bulunabilen şiir yazma yeteneği gibi tek başına da bulunabilir. Aslında bu yetinin, belli bir zekâ keskinliğinden nasibini almış kişiler dışında bulunması pek olası değildir, ama ince ayrımları yapabilme sezgisi zekâ derecesine bağlı değildir. Bu nedenle, görürüz ki, bu sezgiye erkeklere göre kadınlarda daha sık rastlanır. Oysa zekâ yetisine daha çok erkeklerde rastlanır.(8)

7) Her toplumda, ırkta ve dönemde sevgiye sık rastlama olanağı zayıftır, çünkü koşullardan biri ya da öbürü yetersiz kalır. İspanya'da, sevi olayına çok az rastlanmasını açıklamak için çok uzaklara gitmek gerekmez, çünkü daha ilk adımda varsayım eksik kalır. Merak etme yetisiyle donatılmış fazla sayıda İspanyol yoktur, özellikle de kadınlar arasında; kabuğundan çıkıp yaşamı gözleme, yaşamın neler sunduğunu anlama özlemiyle yanan birini bulmak güçtür. Ülkemizde bir "sosyete" toplantısına katılmak garip bir deneyimdir: Karşılıklı konuşmaların ve hareketlerin canlılıktan yoksunluğu, size hemen uyumakta olan insanlar arasında bulunduğunuzu gösterir (biyologlar, belli türlerde kışın görülen uykululuk haline *vita minima** diyorlar). Geçmekte olan saatlerden hiçbir talepte bulunulmaz; insanlar, ne birbirlerinden, ne de genelde varoluşlarından bir şey beklemezler. Benim açımdan, bir varlığın, yaşamının her anında gösterebileceği en büyük çabayı göstermemesi ahlak dışı bir davranıştır.
* *vita minima*: en küçük yaşam; en düşük yaşam (Ç.N.)

8) Biyolojik işlevlerin her biri –ruhsal kimyasal görüngülere karşıt olarak– anormal biçimlerini, norma yakın yerlerde gösterir. Sevgide de durum böyledir. Sevgi için gerekli öbür koşullar bulunduğunda ve ince ayrımları sezme yetisi yetersiz kaldığında ya da hiç bulunmadığında, duygusal bir patolojiyle, aykırı bir sevgi örneğiyle karşı karşıya kalırsınız.

Sevgiyi yarı büyülü, yarı mekanik bir etki olarak düşünenler, ince ayrımları sezme yetisinin, sevginin temel özelliklerinden biri olduğu yolundaki önermeme karşı çıkacaklardır. Onlara göre, sevgi her zaman "nedensiz" çiçeklenir. Mantıksızdır, usdışıdır ve aslında her türlü ayırım yapabilme sezgisini dışta bırakır. İşte kendimi, benimsenmiş fikirlerden kesinlikle kopmuş gördüğüm ana noktalardan biri budur.

Boşluktan fışkırmayan, tersine, *ruhsal kaynak*'ını oluşturan başka düşüncelerimizden beslenerek geliştiğini ve beslendiğini gördüğümüz bir düşünceye mantıksal deriz. Bunun klasik örneği *sonuç*'tur. İlk önermelere inandığımız için, sonucu da kabul ederiz: İlk önermelere kuşku düşerse, sonucun taşıdığı yargı da boşlukta kalır. O sonuca inanmaktan vazgeçeriz. *Reason*(*) temeldir, kanıttır, açıklamadır; kısacası, düşünceye ussallığını kazandıran *logos*'tur(**). Ama aynı zamanda, düşünce ussallığı üreten ruhsal kaynaktır; ussallığı, tinimizde başlatan ve sürdüren gerçek güçtür.

Hiçbir entelektüel yanı olmasa bile, sevgi de şu bakımdan us yürütmeye benzer: Sevgi, boşluktan, bir bakıma *ex nihilo*(***) doğmaz; tersine, ruhsal kaynağını sevgilinin niteliklerinden alır. Bu niteliklerin bulunması, sevgiyi doğurur ve besler; başka türlü söylersek, kimse nedensiz sevmez; seven herkes baştan sona, sevgisinin haklı bir nedeni olduğuna kuvvetle inanır. Dahası, sevmek, aslında sevilenin, kendi içinde sevilesi olduğuna "inanmak" (bunu hissetmek) demektir; tıpkı düşünmenin, şeylerin gerçekte, taşıdıkları olanaklar ve sundukları şeyler olmalarına inanmak gibi. Her iki durumda da yanılıyor olabiliriz; ne sevilen şey, sandığımız şeydir; ne de gerçek olan, olduğunu sandığımız şeydir; gene de, inancımızı yitirmediğimiz sürece sevmeye ve inanmaya devam ederiz. Düşünmenin mantıksal niteliği, işte bu kendini haklı hissetme niteliğinden oluşur; insanın, yaslandığı bu gerçeklerden *yola çıkarak* yaşaması, her an ona yaslanması, onu usunun kanıtıyla desteklemesi demektir. Leibniz aynı şeyi şöyle dile getirir: Düşünce, kör değildir ama bir şeyi, o şeyin düşündüğü gibi olduğunu *gördüğü için* düşünür. Aynı biçimde, sevgi de o nesnenin sevilesi olduğunu gördüğü için sever. Böylece âşık, edinebileceği tek olanaklı tutum olan kaçınılmaz sevme tutumu içine girer; başkalarının da kendisiyle aynı şeyleri hissetmemelerini anlayamaz – bu da, bir ölçüde sevgiyle aynı özü taşıyan kıskançlığm kökenini oluşturur.

(*) *reason*: us; akıl; neden (Ç.N.)
(**) *logos*: yasa; evrenin düzeni (Ç.N.)
(***) *ex nihilo*: hiçten hiçbir şey çıkmaz (Ç.N.)

Bu nedenle sevgi, mantıksız ya da usa karşı değildir. Kuşkusuz, mantık dışı ve usdışıdır, çünkü *logos* ve *ratio* yalnızca ve yalnızca kavramların bağıntılarını gösterir. Ama "us" teriminin, kör olmayan, *nous* anlamı içeren, her şeyi kapsayan daha geniş bir kullanımı vardır.[9] Kanımca normal sevgilerin hepsi anlamlıdır, sağlam bir nedene dayanır, bunun sonucunda da *logoide*'dir[*].

Kendimi sürekli olarak, şeylerde *nous* anlamının bulunmadığına, her şeyin, yıkıcı bir düzeneğin ön tipi düzeyine yükselttiği atom devinimleri gibi körü körüne olduğuna inanma yolundaki çağdaş eğilimden gittikçe uzaklaşmış hissediyorum.[10] Bu nedenle, gerçek sevgide bu ince ayrımların sezildiği bir anın bulunması bence temel önemdedir; bu anın bulunması, o bireyde bu duygunun filizlenip serpilmesi için bir "neden" bulunduğunu gösterir.

İnce ayrımların sezilmesi büyük ya da küçük çaplı olabilir. Sıradan ya da esin yüklü olabilir. Nedenlerin en önemlisi olmasa da, beni sevgiyi, ahmaklıktan dehaya tüm derecelendirmeleri içeren, ama bedensel görme gücü ve zekâ gibi, elbette hata yapmaya yatkın olan *sui generis*[**] bir yetenek olarak sınıflandırmaya götüren nedenlerden biri işte budur. Mekanik ve kör olan şey, hiçbir zaman hata yapmaz. Pek çok sapkın aşk örneği, âşığın sevgiliyi algılamadaki yanılgısına indirgenebilir: gözlerimizin çoğu zaman düştüğü, ama kendimizi kör saymamıza yol açmayacak yanılgılara göre açıklanması zor olmayan optik bir yanılsama ya da serap. İşte, –sanıldığından daha az olsa da– zaman zaman yanlışlar yaptığı içindir ki sevgide görme yetisinin bulunduğunu yeniden kabul etmek gerekir; çünkü Pascal'ın da dediği gibi: "Şairlerin, sevgiyi kör olarak göstermeye hiç hakları yoktur: Sevginin gözündeki bağ çıkarılmalı ve görme gücü, bundan böyle ona geri verilebilmelidir."

9) *nous*: zihin ya da anlakla ilgili (İngilizceye çevirenin notu)

10) Elbette, mekanikliğin sınırsız ölçüde yayılmasını reddetmemin nedeni, bunun yıkıcı olması değil; sahte olması, üstelik dünyayı yıkacak nitelikte olmasıdır.

(*) *logoide*: logos'a benzer (Ç.N.)

(**) *sui generis*: kendine özgü; biricik; eşsiz (Ç.N.)

Bu kitapta, sevginin çok katmanlı aralarına sızmakta,
klasik sevgi kuramlarına gitmekte, sevginin manevra ve
hilelerine doğru yol almakta serbestsiniz.
Çünkü Gasset, içimize sızan otomatik alışkanlıkları,
içimizdeki formüller yığınını,
garip ve derin çukurları anlatıyor. Kadını ve Erkeği.

"Ortega y Gasset, Nietzsche'den sonra belki de
en büyük Avrupalı yazardır." Albert Camus

Camus haklı olabilir.

ISBN 975-363-213-4

9 789753 632133